

lakeuksilla

S I S Ä L L Y S

Lauri Oino: ITE vuonna 5.....	4
Colin Rhodes: Primitivismi, ekspressionismi ja outsider-taide.....	6

I T E V U O N N A 5

Alpo Koivumäki: Kilpikonnän katse.....	12
Otso Kantokorpi: ITE-taide hakee normaalitilaa.....	14
Marja-Terttu Kivirinta: ITE-ilmiö on murtanut yhtenäiskulttuurin vahvaa muuria.....	21
Erkki Pirtola: Miten ITE makaa?.....	26
Väino Oja: ITE-taiteen ystäville	30

V E I S T O S P U I S T O T

• Minna Haveri: Hevonkoski –Mies ja polku	32
• Yrsa Slotte: Sementtikourainen satutäti	36
• Erkki Pirtola: Linda Uljasharja ja hanurisankarit.....	42
Minna Haveri: Tee se ite -veistospuisto.....	48

R A N T S I L A N M E I N I N K I

Kari Blomster: Me tarvitaan meidän asioille meidän patsaat.....	53
Lauri Oino: Kohtaaminen tarinoiden äärellä.....	57
• Katri Kallio: Helmin herättämä.....	58

I T E Ä K Ö?

• Jaana Saario: Kahden sukupolven tarinankertojat.....	62
• Lauri Oino: Harri ja kaverit.....	66

KORKEAMMIN VOIMIN

Arja Elovirta: Jos metsään haluat mennä nyt	70
Marjut Huuskonen: Kiven henki on vahva	76
• Satu Itkonen: Minä olen koittanut että hyvä tulee	84

KAUSTISELTA AMERIKKAAN

Elina Vuorimies: Lehmien missikilpailut	90
Elina Vuorimies: Venäläinen juttu	96
Arja Elovirta: Taiteen ja mielen rajoilla.....	98
Marja-Terttu Kivirinta: Taiteen inhimillinen viesti luo kosketuspintaa.....	101
Minna Haveri: Aito asia	104

- PÄÄTOIMITTAJA: LAURI OINO • *ITE lakeuksilla, Nykykansantaiteen vuosikirja 4* • MAAHENKI OY
- TOIMITUSKUNTA: ARJA ELOVIRTA, LIISA HEIKKILÄ-PALO, RAIJA KALLIOINEN, LAURI OINO, ELINA VUORIMIES
- AVUSTAVA TOIMITUS: ARJA ELOVIRTA, RAIJA KALLIOINEN
- KUVATOIMITUS: RAIJA KALLIOINEN, LAURI OINO
- ULKOASU JA TAITTO: RIIKKA LÖYTÖKORPI • VÄRIEROTTELUT: PETRI KUOKKA
- © KIRJOITTAJAT, VALOKUVAAJAT JA MAAHENKI OY • ISBN 952-5328-19-8 • *Maahenki Oy*, HELSINKI 2006
- PAINOPAIKKA: KARISTO, HÄMEENLINNA

ITE POHJANMAALLA -HANKE SAA RAHOITUSTA EUROOPAN MAATALOUDEN OHJAUS- JA TUKIRAHASTOSTA (EMOTR) JA TOTEUTTAA ALUEELLISTA MAASEUDUN KEHITTÄMISOHJELMAA (ALMA)

Ite VUONNA 5

ITE taide astui käsitteenä ja ilmiönä suurelle näyttämölle Veli Granön, Martti Honkan ja Erkki Pirtolan *Itse tehty elämä* kirjan ja Kaustisen vuoden 2000 näyttelyn myötä. Sen jälkeen on tapahtunut nopeasti ja paljon: Helsingin kaupungin taidemuseon Meilahden näyttely 2001 räjäytti asian lopullisesti kansan silmille. Kaustisen ITE museon kesänäyttely, tämä vuosikirja ja muu julkaisutoiminta ovat jo osa vakiintunutta vuodenkiertoa. ITE taide on esillä maailmalla ja maailman outsider klassikot Suomessa. Väitöskirjoja on tekeillä. Tekijäkartoitus jatkuu maakunnittain, ja uusia huikeita tekijöitä löytyy edelleen sekä siten että muuten...

Taiteilijat ovat tehneet teoksiaan kuka kuin kakin kauan ja heidän ensimmäiset ymmärtäjänsä ovat ymmärtäneet kuka kuinkakin kauan, mutta julkisena käsitteenä ja ilmiönä *Itse tehty elämä* on siis noin viisivuotias. Onnea!

ITE taidetta on edellisissä kolmessa vuosikirjassa esitelty sen ansaitseman innostuksen hengessä. Niin esitellään tässäkin kirjassa, mutta viisivuotispäivää vietetään myös hiukan pohdiskelevammin. Kirjoituskokonaisuudessa *ITE vuonna 5* katsotaan sekä taakse että eteenpäin ITE ajassa. Kynän varressa ovat niin taiteilijat, tukijat kuin ”virkallisen” taidemaailmankin edustajat. Sävy on moniääninen ja välillä hyvinkin kriittinen, mutta niin tulee olla minkä tahansa asian kohdalla, jonka ei tahdota pystyyn kuolevan.

Kokonaisuuden ajoitukselle on painavampia kuin syitä kuin sopivasti soinnahava syntymäpäiväluku. Ensiksikin käsite ja ilmiö ovat vaikkeutuneet ja hahmottuneet sen verran, että on mihin ottaa kantaa, mutta eivät toivottavasti vielä jää kistyneet muuttumattomiksi. Toisaalta nykytaiteen museo Kiasman vuoden 2005 vetonaula, kesän suuri *Omissa maailmoissa* näyttely ja siihen liittynyt suorastaan valtava Töölönlahden veistospuisto, edustanee yhdenlaista käännepestettä käännepestettä mitä tulee tapahtumien suuruuteen ja näkyvyyteen sekä taiteen temppeleiden valloittukseen kotimaassa. Tähän asti kaikki on tuntunut kasvavan, nyt on saavutettu mitat ja sijat, joita tuskin ylitetään lähivuosina. ITE on vuoren huipulla.

Lauri Oino

Helposti tulee mieleen, että huipulta ei tie käy kuin alaspäin. Tällöin ajatellaan kuitenkin kehityksen olevan sama asia kuin kasvu. No peammin, korkeammalle, kovempaa urheilukenttien ja liike elämän sotatantereiden uskonkappale, jolle se ei kuulu. Silloin ymmärretään perusteellisesti ja halventavalla tavalla väärin niin ITE taiteen, muunkin taiteen kuin minkä tahansa kulttuuri ilmiön luonne, arvo ja merkitys. On ahdasmielistä henkistä köyhyyttä kutistaa vaeltaminen pelkäksi vuoren valloittamiseksi. Siksi huipulla on syytä hengähtää ja ajatella loppuneen ylämäen ja odottavan alamäen sijaan sellaista reittiä *eteenpäin*, joka tarjoaa mielekkäitä, monivaihteisia näkymiä.

ITE vuonna 5 kokonaisuuden henkeen sopii myös kirjan avausartikkeli, jossa Colin Rhodes tarkastelee outsider taiteen vastaanoton historiaa siihen heijastettujen esteettisten ihanteiden kannalta. Vaikka suomalainen ITE taide muistuttaa outsider klassikoita keskimäärin sen verran kuin heinälato labyrinttia, monet Rhodesin havainnosta tuntuvat pätevän täälläkin.

Vuosikirjan taiteilijaesittelyt perustuvat *ITE Pohjanmaalla* hankkeen aineistoon. Alueen TE keskusten, Maaseudun Sivistysliiton ja Kansanmusiikkisäätiön rahoittamassa puolitoistavuotisessa hankkeessa kartoitettiin edellisessä vuosikirjassa esittäytyneen Varsinais Suomen hankkeen tapaan alueellisesti ITE taiteilijoita, tällä kertaa Pohjanmaan neljästä maakunnasta. Kokemukset olivat samantapaisia: pimennossa loistaneita tähtiä löytyi kymmenittäin, mutta heidän löytämisensä vaati sitkeyttä, nokkeluutta ja onneakin.

Pohjanmaalla on tilaa joka suuntaan ja tapana ajatella ja tehdä isosti. Tätä todistaa kirjan *Veistospuistot* osio, jonka päätteeksi annetaan ohjeet tehdä homma ite. Ja kun Pohjanmaalla ryhdytään johonkin, rupeaa syntymään. Syntyy esimerkiksi *Rantsilan meininki*.

ITE taiteen kartoittaja törmää monenlaiseen erikoiseen ja joutuu usein kysymään itseltään: ”ITEäkö?” Mutta hän törmää myös siihen mikä toistuu. Esimerkiksi karhuihin, loppumattomiin karhuihin. Arja Elovirran selonteko karhun suosiosta johdattaa meidät pyhän äärelle, *Korkeammin voimin* osioon, joka samalla hiukan jo ennakoiki kesän 2006 *ITE bengessä* näyttelyä Helsingin Taidehallissa.

Primitiivismi ekspresionismi ja outsider-taide

Kuva: Mika Pajunen

Professori Colin Rhodes Omissa maailmoissa -konferenssissa Helsingissä kesällä 2005.

1 New Yorkin modernin taiteen museo mainosti vuonna 1984 suuren suosion saanutta näyttelyä ”Primitivism” in 20th Century Art: Affinity of the Tribal and Modern ”Primitivismi” 20. vuosisadan taiteessa , jossa jäljitettiin niin sanotun primitiivisen ja modernin taiteen välisiä kontaktipintoja. Mainoskampanjassa kuvat heimotaiteen teoksista oli asetettu rinta rinnan 1900 luvun länsimaisten töiden kanssa. Kysymys kuuluu: kumpi on ”primitiivinen”, kumpi ”moderni”? Etsi yhtäläisyydet leikki leimasi koko näyttelyä ja myös sen kaksiosaisista näyttelyluetteloa.

6 Kriitikoiden mielestä kyseessä oli väkinäinen ja laskelmoitu yritys puhaltaa henkeä luovuuden ensisijaisuutta korostaneeseen modernistiseen myyttiin. Heistä näyttelyn kulttuuriset oletukset kuuluivat pikemminkin 1800 luvulle kuin 1900 luvun lopun postmoderniin ajattelutapaan.

Vuonna 1992 avautui Los Angeles County Museumissa toinen menestyksekkäs näyttely: *Parallel Visions: Modern Artists and Outsider Art* Rinnakkaiset visiot: modernit

taiteilijat ja outsider taide , joka jatkoi samoilla linjoilla. Tällä kertaa heimotaiteen paikan modernistitaiteilijoiden rinnalla ottivat visionäärien ja outsider taiteilijoiden teokset, mutta yhtäläisyyksiä etsittiin aiempaa hienovaraisemmin. New Yorkin näyttelyn heimotaiteilijat olivat jääneet tuntemattomiksi tekijöiksi nimeltä mainittujen ja perusteellisesti taustoitettujen modernistien rinnalla. *Parallel Visions* näyttelyn luettelossa outsiderien elämäkertoihin käytettiin 55 sivua. Modernisteille ei uhrattu sivuakaan lukuun ottamatta kummallista ja melkein pätsattumanvaraista listaa outsider taiteesta kiinnostuneista ammattitaiteilijoista, joista monet olivat myös keräilijöitä. Los Angelesin lisäksi näyttely nähtiin Madridissa, Baselissa ja Tokiossa asti. Visionäärien ja outsider taiteilijoiden teokset pääsivät siis esille ja vieläpä valtavirtaa edustavissa museoissa.

Kuitenkin jo näyttelyn nimikin paljastaa, millä mielellä ulkopuolinen ja valtavirran taide rinnastettiin. Rinnakkaiset linjat voivat kulkea kuinka lähemmäs tahansa, mutta koskaan ne eivät risteä.

2 Huomiota kiinnittää erityisesti se, että näytte lyuettelossa tuskin mainitaan Pascal Verbenan, Willem van Genkin tai Michel Nedjarin tapaisia tekijöitä, joiden toiminta ja henkilöhistoria todella hä märtävät vakiintuneita rajalinjoja. Heidän töitään ei myöskään ollut mukana näytte lyssä näyttelyssä, jonka väitettiin ”kehittäneen uuden vuorovaikutusmallin”, uuden dynamiikan taiteen valtavirran ja järjestäjien ”pakkomielleiksi visionääreiksi” kutsumien taiteilijoiden välillä.

Määritelmän mukaisesti outsider tai teijijat eivät kuitenkaan ole osa taidemaailmaa. Mutta voisiko taidemaailma silti su lattaa sisäänsä outsider taiteen? Vastauksen luulisi olevan itsestään selvästi myönteinen. Käytännössä näin ei kuitenkaan yleensä ole tapahtunut. Tuoreet näyttelyt Nykytaiteen museo Kiasmassa Helsingissä ja Palais des Beaux Artsissa Brysselissä ovat harvinaisia esimerkkejä valtavirtamuseoiden järjestä mistä onnistuneista outsider taiteen näyttelyistä. Yleensä outsider taide kuitenkin liikkuu erikoistuneiden välittäjien, keräilijöiden ja gallerioiden muodostamassa rinnakkaismaailmassa.

Tämä ulkopuolisuus ei kuitenkaan johdu vain kulttuurin nurjamielisyydestä, vaan myös siitä, että monet outsider taiteen puolestapuhujat itse *vastustavat* sen yhden tymistä valtakulttuurin instituutioihin.

3 Outsider taide on vallitsevan siis länsimaisen taidemaailman ilmiö. Outsider taiteeksi kutsuttuja esi neitä olisi tehty ja tehtäisiin kaikesta huolimatta, mutta erilliseksi *luokaksi* sen ovat määritelleet ihmiset, joilla ei ole mitään tekemistä niin sanottujen outsider teosten tuottamisen kanssa. Luokittelun taustalla on tietty historiallinen tilanne ja tietty es tetiikka: ekspressionismi ja sen luovuuden teoria, jonka suodattamana moni marginaalitaiteen muoto kansan

taiteesta graffitiin, heimotaiteesta lasten ja mielenterveyspotilaiden töihin on istutettu vallitsevan eurooppalais amerikkalaisen taidemaailman osaksi.

On oleellista huomata, että marginaalitaiteen uuden arvioinnin ja hyväksymisen länsimaiseen taidehistoriaan tuli mahdolliseksi vasta, kun eurooppalaisen modernismin oma esteettinen käsitteistö ja arvosteluperusteet muuttuivat. Mutta samalla kun marginaalitaiteiden hyväksyntä viime kädessä perustui modernismiin, modernismi itse sai ainakin osaksi oikeutuksensa vertautumisestaan niihin. Muodollisten samankaltaisuuksien lisäksi asennemuutoksen taustalla oli tietty korkeakulttuurin vastainen asenne, johon liittyi selvä itseinhon elementti.

Modernistit olivat pettyneet eurooppalaisen kulttuuriin ja etsivät uusia taiteen historioita, mikä johti myöhemmin erilisten marginaalitaiteen kategorioiden keksimiseen. Tarkemmin sanottuna ne kasvoivat länsimaisen taidemaailman primitiivisyyttä ihailevasta asenteesta, jonka mukaan liiallinen taidokkuus ja ylihienostuneisuus olivat väljähdyttäneet luovuuden ja rampauttaneet eurooppalaisen taiteen ja muotoilun. Kysymyksessä oli osa laajempaa länsimaista pyrkimystä löytää kulttuurin uudistumisen mallit etsiytyessä alkulähteille.

4 Valtavirran taiteen pelisäännöt muuttuivat sata vuotta sitten niin perusteellisesti, että tuli mahdolliseksi ja jopa mielekkääksi verrata outsider taidetta modernistisiin maalauksiin ja veistoksiin. Näköisyyden ja teknisen taituruuden sijasta ideat ja kuvalliset vaikutelmat tulivat entistä tärkeämmiksi. Taiteilijat alkoivat tehdä kuvia, joissa ei ollut keskeisperspektiiviä eikä ker tovaa sisältöä. Arkkitehtoniseen tai veistokselliseen ajattelutapaan perustunut tilan kuvaus sai rinnalleen kiehtovia vaihtoehtoja, kun kuvaelementtejä alettiin jäsentää

Willem van Genk, *Moskova*, n. 1970, guassi, muste ja kollaasi paperille. Collection de l'Art Brut, Lausanne.

kaksiulotteiselle pinnalle. Muutos teki abstraktin esittämisen mahdolliseksi, mutta ennen kaikkea se moninkertaisti kuvatilaa rakentamisen mahdollisuudet.

Muutoksen rinnalla kulki enemmän tai vähemmän tiedostettu ja voimakkuudeltaan vaihteleva ekspressionistinen juonne, joka leimaa lähes kaikkea viimeisen sadan vuoden aikana tuotettua taidetta. Huomio kiinnittyi muotojen ja värien luomiin vaikutelmiin, jotka ovat kielellisten merkitysten ulottumattomissa. Todellisuuden kuvaamisen edellytyksenä ollut tekninen hienostuneisuus ei paljon painanut taiteessa, joka perustui näkemisen ja havainnoinnin alkukantaisempiin muotoihin.

8 Teknisen taituruuden sijaan taiteen arvioinnin mittariksi vakiintui "ilmaisu", "ekspressio". Onnistumisen edellytyksenä ei siis enää ollut yksilön mahdollisuus hankkia muodollista koulutusta ja kyky sopeutua sen normatiivisiin malleihin. Näin avautui yhteinen kenttä, jolla sosiaalisesti kulttuurin reunamilla olevat ryhmät saattavat toimia jokseenkin tasavertaisina. Tämän ilmaisukeskeisen linssin läpi katsottuna myös kaukais

ten alueiden materiaalista kulttuuria voitiin arvioida uudelleen.

Näkemykset urauurtavimmista kehitysaskelista 1900-luvun alun modernismissa perustuivat selvästi *torjunnan* periaatteeseen, mikä yleensä merkitsi vertauskuvallista isänmurhaa ja taidekoulutuksen halveksintaa. Taidehistorian sivuilla törmäämme jatkuvasti Paul Kleen, Pablo Picasson ja Georg Groszin kaltaisiin taiteilijoihin, jotka kieltävät tai yrittävät "unohtaa" saamansa taidekoulutuksen. Erilaisista itseoppineiden tai ainakin näennäisen itseoppineiden taiteilijoiden teoksista tuli mittatikkuja, joihin ammattitaiteilijat vertasivat koulutuksesta vapautumisensa ja mielensä turmeltumatonuuden astetta.^a

5 Itseoppineet eivät ole outsidersia vain siksi, että taidemaailman vaikuttajat ovat heidät jälkikäteen sellaiseksi luokitelleet, vaan myös siksi, että yksilöllinä heillä ei yleensä ole pääsyä ammattilaisten taide maailmaan. Vaikka monet outsider klassikot olivat en

Kuva: Olivier Laffely ja Sylviane Pittet

simmäisen ekspressionistisukupolven aikalaisia, heidän työnsä tulivat modernististen käytäntöjen piiriin vain ekspressionismin vanavedessä ja selkeästi *ekspressionismin teoreettisen kielen oikeuttamana*.

Yhdysvalloissa John Kanen, William Edmonsonin, Grandma Mosesin, Horace Pippinin ja Morris Hirshfeldin tapaisia taiteilijoita tekivät tunnetuksi muun muassa Holger Cahill ja Sidney Janis 1930-luvulla. Euroopassa naivismien tarina alkoi toden teolla, kun ranskalainen taiteilija Paul Gauguin ja Les Nabis -ryhmä kiinnostuivat sikäläisestä kansantaiteesta. Surrealismin ja dadaismin nousu sekä Hans Prinzhornin selvästi ekspressionistisväikutteisen teoksen *Bildneri der Geisteskranken* ilmestyminen vuonna 1922 vaikuttivat puolestaan siihen, että mielisairaiden taide tuli modernistisen diskurssin piiriin.

Naivismi muotoutui omaksi kentäkseen 1920-luvulla, kun sen tunnetuimpiin edustajiin kuuluva ranskalainen Henri Rousseau vakiinnutti asemansa kirjailijoiden Alfred Jarry ja Guillaume Apollinaire, taiteilijoiden André Derain ja Wassily Kandinsky sekä Wilhelm Uhden kal-

taisten keräilijöiden tuella. Uhde löysi ja markkinoi muitakin ”itseoppineita” taiteilijoita, kuten Séraphine Louisia ja Louis Viviniä.^b

6 Puhuessaan amerikkalaisten itseoppineiden taiteesta Holger Cahill korosti sen kansanomaisuutta. Hän kutsui sitä ”tavallisen kansan taiteeksi” samaan tapaan kuin ranskalaistaiteilija Jean Dubuffet kuvatessaan art brut -teoksia kymmenisen vuotta aiemmin. Hänen mukaansa se oli ”yksinkertainen ja teeskentelemättömän lapsenomaista ilmaisua, jonka tekijöillä on vähän tai ei lainkaan taidekoulutusta, eivätkä he edes tiedä tuottavansa taidetta”. Jälleen hyvin samantapainen muotoilu kuin Dubuffet’lla.) Lukuisten todisteiden perusteella useimmat Cahillin mainitsemista tekijöistä kuitenkin mielestään tekivät taideteoksia (he siis loivat esineitä) mutta eivät silti olleet taiteilijoita (joka on ammatti). Ajatustapa sopiikin hyvin työväenluokan maailmankuvaan, jonka mukaan identiteetin määrittää leipätyö.

Ilmaisun välittömyys, jota moni modernistinen tai teilija tavoitteli, oli Cahillin mukaan itseopitun taiteen myötäsyntyinen ominaisuus. Tästä tuli opinkappale, johon vielä American Folk Art Museumin ensimmäinen johtaja Herbert W. Hemphillkin nojasi. Kommentoidessaan hänen Brooklyn Museumiin vuonna 1976 koamaansa näyttelyä kriitikko Amy Goldin totesi, että Hemphillin mielestä ”kansantaiteessa ei ole tärkeää sen realismi vaan sen ’eristäytyneisyys’; se, että sen tekijöinä ovat ’ulkopuoliset yksilöt tai ryhmät ... joita valtakulttuurin (ja akateemisen taidemaailman) dogmit ja rajoitukset eivät koske”. Hänestä Hemphillin ”väite toistaa käsitystä, jonka mukaan kansantaiteessa tekniikka on alisteinen vahvoille tunteille, minkä ansiosta tunnekokemus on mahdollista välittää suoraan katsojille”.

Oto Bihalji Merin käytti vuonna 1959 lähes samoja sanakänteitä naivismista. Hän kuvasi ”yksinkertaisia, viatomia sieluja”, jotka ”kohtasivat rohkeasti maailmansa ja kutsuivat sen ilmiöitä niiden oikeilla nimillä perinteestä tai konventioista piittaamatta”. Hänestä näitä itseoppineita taiteilijoita määritteli ennen kaikkea olemassaolon *kamppailu*, jonka tarkoituksena oli saada ”ote pikemminkin esineistä itsestään kuin niiden muodoista.” Ristiriita on siinä, ettei teknisen taituruuden saavuttaminen ollut hyväksyttävää: ”Koulutuksen puute ei välttämättä merkitse naiiviutta... mutta naivismi loppuu siihen, kun taiteilija on saanut maistaa muodollisen koulutuksen hedelmää. Heti kun taiteilija tulee tietoiseksi esineen ja sen idean välisestä erosta, hän lakkaa olemasta suora ja vaistonvarainen ja muuttuu harkitsevaksi.”

7 Kaikkien näiden ajatusten taustalla erottuu primitivismi, joka sitoo outsider taiteen kentän perustukset 1900-luvun alun kehitelmiin romantiikan luovan minän teorioista sekä evolutionistisiin yksilön ja yhteisön kehityksen malleihin, joiden puitteissa on mahdollista vertailla selvästi erilaisia ryhmiä, kuten lapsia, heimokansoja, teollistuneiden maiden maaseutuväestöä, vankeja, seksityöläisiä ja mielenterveyspotilaita.

Naiivin ja itseopitun taiteen sekä mielisairaiden taiteen ensimmäisiä puolestapuhujia yhdistivät Wassily

Kandinskyn kirjoitukset, erityisesti vaikutusvaltaisessa *Blauer Reiter Almanachissa* vuonna 1912 julkaistu esse *Über die Formfrag*, jossa eri aikoina ja eri kulttuureissa tehdyt esineet rinnastuivat toisiinsa. Ominaiseen tyylinsä Kandinsky korosti esseessään ”henkisyttä”, mutta käsitteli myös sitä, mitä hän kutsui Rousseau’n ja Arnold Schönbergin kaltaisten itseoppineiden taiteilijoiden ”realismiksi”. Lasten ja ”talonpoikien” kuvallisten tuotteen lisäksi hän piti itseopittua taidetta termi ei kylläkään ollut Kandinskyn keksintöä) ”suuren realismin” ihanteellisena huippuna. Hänen mukaansa se oli tulos ”yrityksestä poistaa ulkoiset taideelementit maalauksesta ja ilmentää teoksen sisältö yksinkertaisen kapaleen yksinkertaisena (epätaiteellisena) kuvauksena”. ”Luonnollisuuden” arvostus korvasi kirjaviisauden: ”Jos ihminen ilman koulutusta, ilman objektiivista tietoa taiteesta, maalaa jotain, *tulos ei koskaan voi olla teeskenteleä*.” Näin määriteltynä outsider taide on vyöhyke, jolla *tieto on vaarallinen hyödyke*.

8 Tosiasiassa tietoisuus kulttuurista näkyy kaikessa itseopitussa taiteessa, niin afroamerikkalaisten kansantaiteilijoiden, kuten Horace Pippinin ja Bill Traylorin, kuin Adolf Wölflin ja Aloise Corbazin kaltaisten mielisairaaloiden pitkäaikaispotilaidenkin töissä. Monesti tekijät haluavat oppia ”taidon” mutta myös etsiä käsiinsä malleja, jos suinkin mahdollista. Jo 1800-luvun lopussa monet käyttivät apunaan valokuvia, erityisesti sanoma- ja aikakauslehdistä leikattuja. Esimerkiksi John Kane maalasi mustavalkokuvien päälle ikään kuin ne olisivat olleet luonnoksia. Tapa oli tavallinen kiertävien taiteilijoiden keskuudessa Amerikassa ja Euroopassa, sillä siten pystyttiin tuottamaan värimuotokuvia suhteellisen edullisesti.) Tässä mielessä modernisteilla, traditionalisteilla ja itseoppineilla oli siis jotain yhteistä. Suurin ero oli valintaperusteissa: valtavirran taiteilijoiden valintoja ohjasi taiteellinen ideologia, jota itseoppineet eivät juurikaan tunteneet. Heidän valintansa tupsasivat olemaan senhetkisen tarpeen sanelemia.

9 Elämäkerralliset tiedot ja taiteelliset julkilausumat näyttävät yhä olevan tärkeitä aineksia tai dehistorian ja aikalaiskritiikin kirjoittamisessa, mikä ylläpitää edelleen outsider taiteen syrjintää tai dehistoriassa. Meidän ei kuitenkaan tule unohtaa, että juuri erilaisuuden tunnustaminen mahdollistaa marginaalitaiteiden esiintulon ja arvostuksen ammattimaisen taidemaailman rakenteissa.

Heimotaiteen tavoin myös outsider taiteen konteksti yleisö, esityspaikka, käyttötarkoitus ja tapa puhua siitä muuttuu usein perinpohjaisesti, kun taidemaailma ottaa sen huomaansa. Nykyään outsider taiteesta kirjoittavat pyrkivät kuitenkin käsittelemään aiheitaan entistä monipuolisemmin, esimerkiksi antamalla marginaalitaiteilijoiden oman äänen kuulua. Kun kuitenkin muistetaan taideammattilaisten jatkuva uutuudenjano, suurin vaara on nähdäkseni se, että saatuaan *nyky* outsider taiteilijan viitan harteilleen tekijä muuttuu historiattomaksi hahmoksi ja joutuu sekä ajallisesti että kulttuurisesti *syrjään* juuri siitä syystä, että enemmän tai vähemmän syrjässä oleva yksilö on koko outsider ryhmän käsitteen välttämätön ehto. Töidensä välityksellä outsiderit tunkeutuvat kulttuuriin, mutta henkilöinä he jäävät ulos.

10 Siinä missä kuusikymmentäluvun taiteilista undergroundia leimasivat provokatiot ja virallisen kulttuurin politisoitunut vastustaminen, postmodernin maailmankatsomuksen mukaan kaikki taiteen tuottaminen on poliittista ja samanaikaisesti osa virallisia rakenteita. Taiteilija outsider edustaa yhä erilaisia marginaaliryhmiä, vaikka ei enää olekaan romanttinen hahmo. Vaikka ammattitaiteilija on edelleenkin säilynyt mittapuuna, postmoderni ajattelu on antanut Anne Grgichin, Damian LeBasin, Michel Nedjarin ja Ody Sabanin kaltaisille taiteilijoille tilaisuuden esittää teoksiaan ”erikoistuneilla” näyttämöillä. Ja vaikka he ovat taidemaailman ”ulkopuolella”, he eivät ole enää alttiita samanlaiselle omimiselle kuin heimotaide 1900 luvun alussa.

Lyhyesti sanottuna heillä on yleisö, joka arvostaa heidän töitään niiden itsensä, ei taidemaailman taiteilijoiden tekemien tulkintojen takia tai niiden välitämänä. Lisäksi he toimivat kohtuuhintaisilla markkinoilla, minkä vuoksi tavalliset ihmiset voivat ostaa heidän teoksiaan sekä luoda omat hyvän taiteen kriteerinsä. Kulttuuri yhtenäisenä monoliittisena järjälleen alkaa murentua nyt, kun palaamme niin tekiöinä kuin katsojinakin erilaisten heimojen jäseniksi.

KIRJALLISUUS

Oto Bihalj-Merin, *Modern primitives: Masters of Naïve Painting*. London, Thames and Hudson, 1961.

Amy Goldin, ”Problems in Folk Art”. *Artforum*, Summer 1976.

Michael D. Hall: *Stereoscopic Perspective: Reflections on American Fine and Folk Art*. Ann Arbor, UMI Research Press, 1988.

Wassily Kandinsky, *Der Blaue Reiter Almanac*. New York, Viking Press, 1974

Viitteet

a Heimotaiteen katsottiin tavallisesti – ja virheellisesti – syntyneen spontaanin, suunnittelemattoman, välittömän ja vaistonvaraisen toiminnan seurauksena, ja tekijöiden katsottiin olevan kouluttamattomia ja taidekäsityksistä välinpitämättömiä taiteilijoita. Tämä tietysti riippuu siitä, kuinka ’taide’ määritellään, mutta on selvää, että Afrikan ja Oseanian kuvien ja naamioiden tekijät kuuluivat kulttuurin keskiöön ja noudattivat vakiintuneita perinteitä. Heidän tehtävänsä oli valmistaa esineitä, jotka paitsi täyttivät tehtävänsä, tekivät sen hyvin.

b Uuden ”Pyhän sydämen” taiteilijoiden (Rousseau, Séraphine Louis, Louis Vivin, Camille Bombois ja André Bauchant) töitä oli ensimmäisen kerran näytteillä La Galerie des Quatre Cheminsissä Pariisissa vuonna 1928.

Artikkeli perustuu *Omissa maailmoissa* -konferenssissa 24.5.2005 pidettyyn alustukseen. Suomenos Kirsti Nurmela-Knox.

Olen joskus ajatellut miten ideat tulevat kuin ruskaiset syksyn lehdet virrassa. Poimiako värikään lehden vai odottaa kunnes seuraava tulee kohdalle? Ja ITE-taide on miellyttävää tehdä koska mahdollisuus muunnoksiin on rajaton. Onko tuo liian laguuninomaisen rauhaisa näkemys ja vieläpä tällaiselle "romutaiteilijalle"? Ehkäpä juuri siksi. Elän tuota rauhaisuutta, tekemisen intoa yrittää toteuttaa jotain kauniin näkemistä, näkemistä yleensäkin.

Kilpikonnan

Hyppään ajatuksissani kauas ajassa, koska on tunne että jokin sieltä yhdistää tähän hetkeen: tekemisen into ja kauniin näkeminen.

Täytyykin hypätä aika kauas. 1939 syntyneenä lapsuuteni osui aikaan, jolloin ei ainakaan täällä syrjäisellä kylällä ollut materiaaleja kovin saatavilla pojalle, jonka innostus on käsillään jotain tehdä. Eihän se tuolla rinnassa aina mukavalta tuntunut kun isän ja isoisän rautanauvoja upposi puiseen autooni, johon kuvittelin jotain sivulta käsinpyörítettävää liikkeelle panevaa välitystä olen itse kyydissä. Niin nauvoja ”haaskata” nyt jo voin hymyillä, kiitos ITE taiteen. Kauneuden näkemys, sitä kai sen täytyi olla, kun äidin polkupyörän takana istuessani näin kuusia ja jos oksilla kiikkui käpyjä, siihen kohtaan oli pakollinen pysähdys ihailemaan käpyrykelmää. Hyvä ettei äidin tarvinnut mennä niitä kepillä minulle pudottamaan. Minusta ei ole metsäalan henkilöä tullut. Näkemykseni täytyi kai siis olla jotain kauneuden, muodon näkemystä noista käpyisistä oksista?

Sitten myöhemmin, noin kahdentoista iässä piirsin ja vesiväreillä maalasin metson, teeren yms. kuvia keksimilleni tauluille, jotka muodostin piirustuspaperista, sanomalehdestä ja silloin seinäpahvina käytetystä pahvista liimaamalla perunalla.

katse

Karjan paimentaminen, nevalla liikkuminen karjan perässä, hevostyössä apuna pellolla ja alkava innostus vieraan kielen opiskeluun voittivat innostuksen maala ta enempiä. Aina tässä maalla asuneena työni siis liittyi jo lapsena karjanhoitoon ja viljelyyn. Mutta muokkasi ko tuo aika ”taiteen peltoa” työn fyysisessä realismissa? Näinkö runon materiaalit, kuitenkin ne ovat siellä?

Noin kymmenen vuotta sitten, taiteesta sen kummemmin ajattelematta, lentoon lähtevä kurki veistos idea pyöri päässäni kunnes aloin rautaromusta sitä to teuttamaan. Minulla oli, kumma kyllä, hyvä itsetunto, että muutkin tulisivat sen veistoksen sitten näkemään. Olkoonkin että lapsuudessa usein töistäni (ei taidetta)

tuli ”susia”. Innostus tekemiseen oli suurempi kuin värit, osaaminen ja ideatkaan tuolloin mahdollistivat. Sutta en ole vielä tehnyt ainakaan tarkoituksella.

Tuosta romukurjesta, onko se fenixlintuni, melkein tuhkasta tämäkin nousut kuten tarussa, alkoi kuin uusi sivu elämässäni. ITE taide, joka on tuonut paljon mielihyvää, mm. ensimmäisen ulkomaanmatkani Ranskaan.

Kerran tuli mieleeni minulle mottona: Jos taide lähentää ihmisiä, silloin se pitää paikkansa yhteiskunnassa.

En malta olla puuttumatta aktueeliin tekemiseeni juuri nyt. Emokarhu siellä kahden pentunsa kanssa on mennyt talven suojaan odottamaan kunnes niiden ylittämä puro saa veteensä värin ja kivikko suopursunsa. Oli traktorin takarengas, josta tänään irrotin merikilpikonna, rengas hävisi, kilpikonna tuli. Löysin tehdessä paremman jalan leikkauksen kuin teoriassa kuvittelin. Lukija näkee varmaan saman jos kääntää renkaan sisäpinnan ulospäin. Eikös tulekin kiva pinta mursulle tai hylkeelle? En ole vielä tehnyt.

Kilpikonnalla on omanlaisensa katse (silmät). Ne ovat vielä päässäni, tarkoitan korvieni välissä, keksin ne vasta eilen.

Materiaalina jäte, metalliromu, kumi, on mielenkiintoinen materiaali veistoksiini. Esimerkiksi renkaan muoto on omiaan tuomaan hyvän lähtökohdan eläinveistokseen, jossa ei juurikaan suoraa pintaa ole. Muovi tuo mukaan plastisen muotoilun ja ITE vapaudella voi samassakin veistoksessa olla eri materiaaleja.

Olen iloinen, että minunkin tekemäni taide on saanut olla monissa ITE taiteen näyttelyissä. Myöskin tässä kotona ”Alpon savannilla”, Nummijärveltä Sarantietä seitsemän kilometriä, käy paljon katsojia.

Omantakeinen ideoiden runsaus ja oma pitäminenkin töistäni, siinä kai suurin piirtein syyt kameroiden raksaheluun, tutustumisiin ihmisiin ja iloisiin ilmeisiin savannillani. Työni tunnen mukavaksi ja mielekkääksi. Ajatuksin se on lepoa alussa mainitsemallani unelmien laguunilla. Ruumiillisena työnä renkaiden työstäminen ja metallin muotoilu on raskastakin, mutta häviävän pieni vaiva sille mitä työ henkisesti antaa ja vielä enemmän kun sen saa tosiaan lukea katsojien iloisista, hämmästyneistäkin ilmeistä.

Maalaus arkkitehti Alain Bourbonnais'n keräämästä art brut -taiteen kokoelmasta La Fabulouseriestä.

ITE-TAIDIE HAKIEE NORMAALITILAA

I4

Omissa maailmoissa Toinen taide
Nykytaiteen museo Kiasma
Helsinki 14.5. 21.8.2005

Kyllä kansa tietää
Töölönlahti
Helsinki 14.5. 31.8.2005

ITE
VUONNA
5

Taide on aina toiminut suhteellisen tiukkojen sääntöjärjestelmien puitteissa, vaikka juuri taide itse on aina ollut myös hanakasti kieltämässä näiden sääntöjen olemassaoloa ja ennen kaikkea 1900-luvulta lähtien ollut rikkomassa niitä aina sellaisia havaittuaan. Säännöt ovat muotoutuneet pitkän historian myötä, ja ne myös muuttuvat koko ajan institutionaalisten ja laajempien yhteiskunnallisten muutosten myötä. Ongelma on tietysti se, että näitä lukuisia sääntöjä ei ole kirjattu mihinkään.

Toinen ongelma on luonnollisesti myös se, että useat kentän toimijat kieltävät johdonmukaisesti sääntöjen olemassaolon varsinkin silloin kun täytyy korostaa omaa edistyksellisyyttä tai demokraattisuutta, kuten esi-

Juha Vahasen Armon ajoneuvot ITE-taiteen veistospuistossa Töölönöhdellä

merkiksi nykytaiteessa tällä hetkellä tapahtuu. Puhutaan siitä, kuinka on ”vapauduttu modernismin sääntöjärjestelmästä” ja kuinka populaarikulttuuri ja korkeakulttuuri ovat sekoittuneet tai kuinka niiden raja on ainakin liudentunut. Ei ole kuitenkaan mitään epäilystä, etteikö taidemaailmamme edistyksekkyydessäänkin pitäisi yllä jonkinlaista ”virallista” taide elämää, jossa esimerkiksi valtiollisella tuella on sanktioivana tekijänä suuri merkitys. Tavallinen kukkamaalari ei apurahoja saa eikä toisaalta niitä useimmiten toivokaan.

”Virallisen” taiteen ulkopuolinen taide on nykyään muotia. Viime vuodet ovat tuoneet suorastaan hyökyäalon erilaista ”toista” taidetta ITE taiteen lisäksi on puhuttu paljon vammaistaiteesta ja myös maahanmuuttajien taiteesta. ITE taiteen käsitteellinen lanseeraaminen on onnistunut hyvin; se on kaikei ehtinyt jo arkikieleen asti. Vaikeasti ääntyvät *outsider art* tai *art brut* eivät ole saaneet tuulta alleen, ja toisaalta *nykykansantaide* on liian suppea termi kuvaamaan kaikkea sitä kirjoa, jota ”toisen taiteen” kenttään ollaan tukkimassa.

Mutta kuka sitten on ITE taiteilija? Näyttelyn yhteydessä julkaistussa *Omissa maailmoissa* kirjassa kyse on esipuheen kirjoittaneen Arja Elovirran mukaan ”itseoppineista ja omintakeisen muotokielen omaksuneista tekijöistä”. Tutkija Laurent Danchin korostaa sitä, että

Alpo Koivumäen savannin eläimiä Omissa maailmoissa -näyttelyssä Kiasmassa.

kyse on taiteesta, joka ei lähde ”korkeakulttuurin perinteestä”. Mutta miten suhtautua Danchinin omaan tutki muskohteeseen, Alain Bourbonnais’hen, joka on koulu tukseltaan arkkitehti ja harrastukseltaan taiteenkeräilijä sekä yksi alan käsitteistön kehittäjä. Mitä hänen omat teoksensa tekevät tässä näyttelyssä? Tai suomalaisen Mauri Korhosen, joka on ammatiltaan kuvataideopettaja ja jo pelkästään sitä kautta varsin tietoinen korkeakulttuurisesta taiteesta? Onko hänen pop henkinen taiteensa jossain suhteessa näyttelyn tematiikkaan? Vai olisiko kyse vain ”harrastelijanykytaiteesta”, jota ei toki vielä paljoa maassamme esiinny ja joka siksi on vähän ”erikoista”?

KRITIIKIN JA ITEN RAJAT

Omissa maailmoissa tarjosi useita häkellyttävien hienojen kokemuksia mutta jätti samalla jotenkin ambivalentin tunteen. Miten tähän pitäisi suhtautua? Miten kritisoida ITE taidetta? Kritiikki, samoin kuin taiteen tekemisenkin, pitää sisällään paljon kirjoittamattomia sääntöjä. Voisiko ITE taidetta lähestyä formalistisesti? Epäilemättä näin voisi tehdä, ja voisin esimerkiksi kriticikkoa todeta, että Ilmari Salmisen tussipiirustusta ja kollaa sia yhdistelevät teokset ovat kuin kenen tahansa luovan

VASTATULLEIN
EIPÄ KUSTA
SÄ KASTELEE
ETURUSSA

NOUHIKIN LIIETIN
MILLA KAPPALASSA
NOIANKI KÄRIT TÄRIT
LAUTLAISIT RYHÄKÄRT
KÄY KÄYLAISIT KÄRÄ
KÄRIT KÄRÄSSÄ

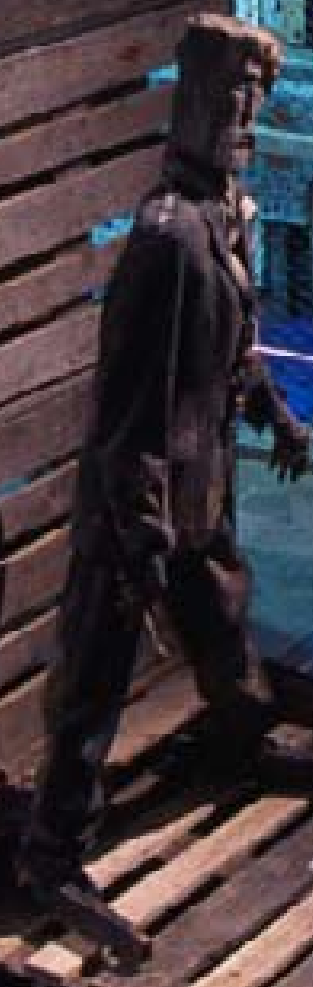
KÄRÄ RÄ
KÄRÄ SÄ
SÄÄ SÄÄ

EU K
KÄRÄ
KÄRÄ

EU
PALLO
JALASSAMK
JA KÄRÄ
KÄRÄ
KÄRÄ
KÄRÄ
KÄRÄ
KÄRÄ

POIS APU-
JA PÄPURAAH
TAITEILTA
MILLA ON
LÄSTÄTÄ TASA
KÄRÄ

MITÄ RAHA
KÄRÄ
KÄRÄ
KÄRÄ
KÄRÄ
KÄRÄ

koululaisen räpellyksiä eivätkä sellaisina kovinkaan kiin nostavia. Mutta kun sanon nyt näin, tunnen itseni vähän tyhmäksi, ja minun tulee vähän paha olla. Mutta siltä niiden edessä kuitenkin tuntui.

Tosiasia on se, että minä samoin kuin useimmat tai demaailman tuttavani, joiden kanssa olen asiasta puhunut koen tällaisen näyttelyn pikemminkin samalla tavoin kuin jonkin kulttuurihistoriallisen näyttelyn, joissa objektit ovat ikään kuin hyviä esimerkkejä aiheestaan eivätkä niinkään yksittäisiä taideobjekteja, joilla on oma elämänsä ja tapansa puhua.

Näyttely on kooste jostain ”ilmiöstä”. Koosteen on valinnut joukko ”asiantuntijoita”. Kuraattorit tässä tapauksessa näyttelytyöryhmän muodostaneet Tuula Karjalainen, Marja Sakari, Liisa Heikkilä Palo, Raija Kallioinen ja Helena Sederholm sekä Töölönlahden veistospuiston osalta Ilkka Juhani Takalo Eskola ovat tietyllä tavalla päättäneet puolestamme, missä kulkevat tämän ilmiön, ITE taiteen, rajat. On aivan selvä, että liian ”tavallinen” ITE taiteilija ei taida joukkoon kelvata. Pitää olla sopivan eksentrisen tai omintakeisen tai hullu, jotta saisi teoksiaan tähän joukkoon siihen ei mikä tahansa harrastelija tai pahkakupin vuolija kelpaa. Poikkeavuutta ja ulkopuolisuutta pitää olla tarpeeksi. Mikä on tarpeeksi, sitä ei kukaan tietenkään määrittele, mutta on selvä, että rajat kulkevat jossain. Nämä rajat määrittävät pikkuhiljaa diskurssin synnyn myötä, ja nyt meillä alkaa olla jo niin monta näyttelyä sekä julkaisua, että ITE taiteen rajat alkavat häämöttää. Tämä on prosessi, jota kannattaa kriittisesti ja valppaana seurata ja jonka sääntöjärjestelmiä kannattaa myös yrittää koetella ”toisella” ITE taiteella ”virallisen” ITE taiteen lisäksi. ITE taide alkaa lähestyä jonkinlaista normaalitilaa, mistä kertovat klassikoiden synty sekä dokumentoijien ja elämäkerturien kerääntyminen materiaalin äärelle.

Kiasman ja Maaseudun Sivistysliiton yhdessä tuottama *Omissa maailmoissa* lienee toistaiseksi näyttävintä outsider taiteen näyttelyä Suomessa. Näyttelyssä oli teoksia sekä koti että ulkomaisilta tekijöiltä, ja toisaalta tekijöiden lähtökohdat poikkeavat toisistaan erittäin runsaasti. Tämä tuottaa myös erittäin ison ongelman: voiko jostain ”toista” yhtenä kokonaisuutena olla olemassakaan siis jotenkin teoreettisesti mielekkäällä tavalla? Mel-

kein väittäisin, että ei ainakaan se ei tästä näyttelystä välittynyt.

Minun on vaikea nähdä esimerkiksi kahden evakon jotka siis molemmat käsittelevät teoksissaan evakkoutta (siurolaisen Martti Hömpin ja lahtelaisen Johannes Ivakon taiteessa kovinkaan hedelmällisiä yhtymäkohtia art brut -klassikko Adolf Wölflin teoksiin. Siinä missä Hömppi kritisoi karnevalistisesti yhteiskunnallista meinoa ja Ivakko muistelee pienoisteostoksissaan elämää menneessä Karjalassa, kertovat Wölflin kymmenistä tuhansista sivuista koostuvat teksti ja kuvavihot jostain sellaisesta yksityisestä maailmasta, johon satunnaisen ja suhteellisen ”normaalin” suomalaiskatsojan on aika vaikea saada otetta pintapuolista häkellystä lukuunottamatta. Iloisen karnevalistin ja mielisairaaloissa ikänsä viettäneen ja omiin maailmoihinsa vajonneen sairaalan potilaan toiseudet ovat hyvin kaukana toisistaan kiinnostavia ne ovat toki molemmat.

Ongelma tällaisissa näyttelyissä onkin näyttelyn ja erilaisten julkaisujen kautta homogenisoituvan toisen todellinen heterogeenisuus. Virallisen taide elämän ulkopuolisuus ei yksinkertaisesti ole vielä kovin kiinnostava yhteinen nimittäjä.

NÄYTTELYIDEN MIELEKKYYS

ITE taiteen esittely omina kokonaisuuksinaan on myös väistämättä aina ghettouttavaa. Olisi välillä kiinnostavaa nähdä ITE taidetta osana jotain muuta taidenäyttelyä, jossa esimerkiksi yhteinen tematiikka sanelisi näyttelyn koostumuksen sen sijaan, että tuodaan esiin tekijän mielenterveysongelmat tai se, että hän on kouluttamaton ja tietämätön taidemaailman säännöistä. Tällöin voitaisiin puhua aidosti matalan ja korkean sekoittumisesta ei ni milapulla varustettu ”toinen” sulaudu yhtään mihinkään vain siksi, että se tuodaan hetkellisesti korkeakulttuurin tempeleihin. Vaarana on tyhjä eleenomaisuus tai pahimmillaan tirkistely. Katsokaa: näin kansa luo.

Todellisemman sekoittumisen estää se, että ITE taiteen esittely omina kokonaisuuksinaan tuottaa myös tietynlaisen kylläisyysilmiön. On väistämätön fakta, että ITE taidetta ei institutionaaliseen taide elämään määräänsä enempää mahdu. Ja se määrä on todellisuudessa

Viljo Luokkanen, *Pilkkijä* (vas.)

Vallankumous jäi tekemättä – Mauri Korhonen muistelee.
Kaupan kassakuiteissa jatkokertomuksena julkaistu taiteilijan omaelämäkerta pakattuna päällystettyyn Pringles-purkkiin. (oik.)

aika pieni. Nyt kun Helsingin kaupungin taidemuseo ja Kiasmassa on nähty suuret ITE näyttelyt, on aivan varmaa, että sellaisia ei maamme taidepääkaupungissa pitkään aikaan enää nähdä tuskin enää 2000 luvulla. Sen sijaan nykytaidetta tullaan vielä näkemään monissa näyttelyissä pitkin 2000 lukua.

Näyttely sai minut lopulta pohtimaan sitä, onko tällaisissa näyttelyissä ylipäättään mitään mieltä. Oma tietämykseni on lisääntynyt tehokkaammin kirjoista; olen jo monta kertaa palannut Veli Granön *Onnelaan* oma kustanne (1987) sekä Granön, Martti Honkasen ja Erkki Pirtolan *Itse tehtyyn elämään* (Maahenki 2000). Varsinkin Töölönlahden ITE veistopuisto herätti tämän kysymyksen. Ovatko yhteen kasatut pihataiteen luomukset lainkaan oikeassa paikassa Helsingin Töölönlahdella? Olen ajanut useasti Alavudella Juha Vanhasen pellolla seisovien, valkoiseksi maalattujen romuveistosten ohi ja olen aina tullut jotenkin hyvälle päälle nähdessäni niitä niiden omassa luontaisessa ympäristössä, mutta Kiasman takapihalla ne vaikuttivat vain osalta *freak show*ta. Kovin monella ei tietenkään ole mahdollisuutta ajella ympäriinsä katsomassa teoksia omissa ympäristöissään,

mutta väitän, että kirja tai hyvä dokumentti tarjoavat museonäyttelyä paremman mahdollisuuden ymmärtää teoksia niiden oman kontekstin kautta. Tästä on myös hyviä esimerkkejä, kuten Granön uskomattoman koskettava videoteos *Matias Keskinen kuviteltu elämä* (1992) tai joulukuussa tv:ssä nähty Patrik Sköningin ohjaama asiallinen dokumentti *Minä ITE* (2005), jossa Lauri Oino etsii ruotsinkielisen Pohjanmaan ITE taiteilijoita.

Voisiko olla niin, että futuristit olivat oikeassa väitännänsä, että museo ei ole elävän taiteen paikka? Kun konstruktivistinen maalari maalaa 2 x 4 metrin kokoinen teoksen, galleristi myy sitä museon ostolautakunnalle ”museoteoksena”. Museo lienee sille näin ollen oikea paikka, eikä sitä muualle ole kai tarkoitettukaan. Mutta kun Juha Vanhanen laittaa pihalleen teoksen ohikulkijan katsella, on sen paikka museossa vasta joskus sitten, kun Vanhasta ei enää ole ja kun perinteentallentajat heräävät jos sitä teosta sitten enää onkaan. Onneksi meillä on kuitenkin siinäkin vaiheessa mahdollisesti Veli Granön ottama valokuva tai Erkki Pirtolan tallentamaa hyppiä videokuva.

ITE-ILMIÖ ON MURTANUT YHTIENÄISKULTTUURIN VAHVAA MUURIA

HELSINGIN KAUPUNGIN TAIDEMUSEOSSA MEILAHDESSA KESÄLLÄ 2001 ESILLÄ OLLUT *ITE – Itse tehty elämä* -NÄYTTELY OLII SEN VUODEN EHDOTON TAIDETAPAUS. KUN NÄYTTELYN AVAJAISIA VIETETTIIN JUHANNUKSEN ALLA, OLIN JUURI PALANNUT VENETSIAIN BIENNAALISTA, JONKA KANSAINVÄLISEN ELEGANTISTI VIILATUN NYKYTAITEEN RINNALLA *ITE* OLII KUIN RAIKAS INHIMILLINEN TUULAHDUS KOTOMAAN PERUKOILTA.

Itselleni Meilahden näyttely oli oikeastaan ensimmäinen haastava tilaisuus tutustua suomalaisen nykykansantaiteen moniin ääniin ja tekijöihin, joista muutamien pihapiireissä olen sittemmin vierailut ja nauttinut fantasiasta ja huumorista heidän taiteessaan. Meilahden avajaisissa tapasin myös Alpo Koivumäen, jonka luona kävin Helsingin Sanomien toimittajana tekemässä juttua joitakin vuosia myöhemmin. Kauhajoen reissu keväällä 2004 kuuluu unohtumattomiin elämyksiini reportterina.

Koivumäen rakentama ”Savanni” pelti ja kumikrokotiileineen sekä muine kierrätysmateriaaleista väsäytyne tropiikin eläimineen hurmasi heti. Olen sittemmin usein ihas tellut hänen taiteellisen mielikuvituksensa rajattomuutta samoin kuin hänen kekseliäisyyttään materiaalien suhteen ja rakkauttaan tekemiseen.

Vaikutuksen teki sekin, että Koivumäen luova hulluus oli tarttunut myös hänen yli 90 vuotiaisiin täteihinsä, joiden kanssa hän asui entistä pientilaansa. Kun Alpon suuret eläimet vaelsivat pihapiirissä, tätien tuohesta ja alumiinipaperista muovailemat pikkueläimet viihtyivät sisällä tuvassa.

Koulutettujen taiteilijoiden teoksista välittyy harvoin sellaista tekemisen iloa. Mutta tiedän toki, että nykytaiteella on paljon muita funktioita kuin katsojan viehättäminen.

Kokemukseni *ITE* taiteesta on varmaan ollut samantapainen kuin monilla muilla katsojilla riippumatta siitä, ovatko he taiteen ammattilaisia vai amatöörejä.

Kriitikkona ja suuren sanomalehden kulttuuritoimittajana *ITE* on ollut minulle kiinnostava taideilmiö muiden joukossa. Sen suhteen on ollut helpompi olla toimittaja, joka saa ideoida ”uutisia” ajan hermolla olevista kulttuuritapahtumista, kuin kriitikko, jonka täytyy pohtia myös ilmiöiden arvoja ja merkityksiä.

Alpo Koivumäen *Leijonapari* Helsingin kaupungin taidemuseossa Meilahdessa 2001.

Kuva: Veli Granö

Kuva: Jean-Noël Montagne

Kiasman *Omissa maailmoissa* näyttelyn jälkeen kesällä 2005 jouduin kerran keskusteluun erään taidekentän ammattilaisen kanssa. Muistelimme ensin innoissamme Meilahden ITE näyttelyä, minkä jälkeen puhekumppanini alkoi kuitenkin kritisoida sitä, että nyt nykytaiteen museoakin oli lavastettu saman ilmiön areenaksi.

Kritiikin pohjana oli näkemys nykytaiteesta, joka keskustelukumppanini mukaan toimii aivan eri kentällä kuin nykykansantaide. Siis: nykykansantaide ei voi olla nykytaidetta, eivätkä itseoppineet taiteilijat ole ammatti taiteilijoita. ITE näyttely sopi Kaupungin taidemuseoon, koska sitä ei ole rajattu vain nykytaiteen museoksi.

Itse en ole koskaan ollut turhan tarkka taiteen rajojen määrittelystä, jotkut ovat pitäneet minua turhankin löysänä. En voi moittia Kiasmaakaan, sillä minusta nykytaiteen ”ulkopuolinen” outsider taide kuuluu sinne yhtä hyvin kuin johonkin toiseen taidemuseoon. Mielestäni juuri nykytaiteen museon kuuluu esitellä ilmiöitä, jotka ovat yhtä häilyviä kuin nykytaide. Käsitteelliset rajat ovat usein hyvin liukuvia koko nykykulttuurissa. Monimuotoisessa yhteiskunnassa kulttuurinen moniäänisyys on arvo, vaikkei sen määrittely olekaan aina helppoa.

Täysin toinen asia on se, etteivät maaseudun itseoppineiden taiteilijoiden fantastiset veistokset välttämättä olleet parhaimmillaan museorakennuksessa, joka noudattelee modernin museoarkkitehtuurin kaanonina. Vaikka teokset häiritsevät arkkitehtuurin veistoksellista puhdasoppisuutta anarkistisesti, taidemuseon lasi ja teräsarkkitehtuuri imi teoksilta alkuvoimaa, joka niillä on kokonaisvaltaisessa kotiympäristössään.

ITE taiteen päätyminen Kiasmaan oli kuitenkin tarpeellista. Se oli tärkeää taideyleisölle ja merkityksellistä myös itse tekijöille ja muille taiteilijoille, koko taiteen kentälle.

Kuva: Mario Del Curto

Alpo Koivumäen *Sarvikuono* rynnistämässä eduskuntatalon suuntaan Töölönlahden ITE-veistospuistossa Helsingissä 2005.

Kuva: Sanni Seppo

Toimittajana tiedän, miten helposti media ryöstöviljelee ihmisiä. Samaa tekee myös taidemaailma, joka tunnetusti on syleillyt kuoliaaksi kiinnostavia ilmiöitä. Tämän päivän tähdet ovat huomenna helposti entisiä tähtiä. Siksi toivonkin, että monet tapaamistani taiteilijoista saisivat jatkaa työtään rauhassa ja vilpittöminä omissa maailmoissaan kuten ennenkin. Eri asia on tietysti sitten se, jos joku itseoppineista taiteilijoista heittäytyy ammattilaiseksi. Tiedän, että maailmalla on outsider taiteen museoita ja myös gallerioita, jotka tekevät taiteilijoita ja heidän teoksiaan tunnetuksi. Samalla teokset joutuvat myös taidemarkkinoille, joita määritellään rahassa.

En osaa antaa neuvoja ITE taiteen parissa työtään tekeville toimijoille. Toivon toki, että heillä on voimia ja myös taloudellisia resursseja jatkaa tärkeää työtään. Toivottavasti Kaustisen ITE museosta tulisi yhtä merkittävä kohtauspaikka kuin Kaustisen kansanmusiikkifestivaali on. Sitä varten tarvitaan myös kulttuuripoliittisia päätöksiä ja niiden toimeenpanoa. Pioneerityö ei enää riitä.

ITE ilmiö on Suomessa synnyttänyt vahvan vuoropuhelun taiteen sisällä ja myös ulkopuolella. Toivottavasti keskustelu jatkuu edelleenkin, vaikka *Omissa maailmoissa* näyttelyn kaltaisia hulvattomia kokonaisuuksia ei nähtäisikään vähään aikaan Kiasmassa.

On hedelmällistä oivaltaa, ettei taide voi elää norsunluutornissaan ympäröivästä maailmasta riippumatta. En usko, että Suomessakaan enää moni näkee (nyky)taiteen tulevaisuuden yhtenäisyyskulttuurina, jossa sanan 'taide' merkitys ymmärretään niin täsmällisesti, ettei sitä voisi määritellä uudestaan.

ITE ilmiöllä ja nykykansantaiteella on ollut tärkeä rooli muurin murtajana.

MITEN ITE MAKAA?

MITÄ MIELTÄ OLLAAN NYT ITE-PROJEKTISTA JA MITÄ TULISI TEHDÄ SEN RAKENTAMISEKSI? SEURAAVASSA MUUTAMA ITE-ARKKITYYPPI AUKAISEE IDEA-ARKKUNSA:

”Kaikki hyvin eikä paremmasta väliä. Koko ajan tulee komeita ja taitavia teoksia, aina uutta keksitään, perkele! Kuhan on tuoretta tussia ja paperia, millä tekkee.” Näin vastaa kysymykseen pop ITE Ilmari Salminen. 76 vuotias mestari jatkaa tikitystään huvittuneena saamastaan huomiosta. Häneltä ei valitusta heru kiduttamallakaan, vaikka menestys ei ole mainittavasti tuottanut äyrejä massiin. Imppullandia pursuilee liitoksistaan impputai detta Suomen villeimpänä itemuseona. Mutta miten käy paikan ainutlaatuisen kokonaisuuden Impun jälkeen? Pitäisikö se rekonstruoida jonnekin osa osalta sellaisenaan vai tehdä paikasta Elis Sinistön Villa Mehua vastaava pyhiinvaelluskohde?

Johannes ”Shamaani” Setälä on pyhittänyt elämänsä originellin luonnonsisäisen romu&oksaosastonsa luomiseen Lohjansaaressa. Hänen yhteiskuntakriittinen kivikautistaiteensa ei ole paljon ollut esillä muualla kuin ITE yhteyksissä. Mitään apurahoja ei Setälä ole koskaan saanut mittavasta tutkimusretkestään suomalaisuuden unohdetulle voimapuolelle.

”Onhan tämä ainutlaatuista, että joku taho toimii täällä Suomen taide elämän hyljeksityimmällä saralla. Meillä lähän on taide ollut muutaman henkilön muodostaman klikin varassa. He ovat sanelleet, mikä on oikeaa taidetta, mitä saa katsoa, mitä ostetaan museoihin, mille galleriat avaavat ovensa. He ovat tuhonneet meikälaisten mahdollisuudet. Muutamalle ’hyvälle’ on annettu kaikki rahat ja julkisuus. Nämä hovi ja huvिताiteilijat täyttävät joka tuutin mitänsanomattomilla teoksillaan ja tyhjän puheellaan.

”Asian ydin on siinä, että ITE taide, miksi sitä sitten nimitettäneenkin, edustaa luovuutta. Se on täysin kuristettu eliittitaiteesta, joka edustaa tiettyä tyyliä ideologiaa. Tällöin taiteen IDEA on kadonnut. Taide on ainut sektori yhteiskunnassa, jossa luovuus voisi vielä elää. ITE on mahtava näyttö siitä, että luovuus elää vapaana meissä takapihankissoissa.

”Näyttelyt ovat olleet erittäin tärkeitä. Kiasman näyttely oli ainutlaatuinen: kerrankin siinä hollituvassa sydän liikahti.”

KESKUS

”Millä tavoin tämän perusluovuuden esiintulo taas vesitetään se on estettävä. Meidän oma ääni pitää saada koko ajan kuuluviin ihmisille. Jo 1990 oli VR:n makasiineilla tällainen ’ITE-keskus’, jota Erkki Pirtola, Pekka Kainulainen ja Eeli Klemetti vetivät ideoitsijoina ja missä saatoin tehdä esityksiäni ja opetusta. Siinä nuoret ja vähän vanhemmatkin saivat keksiä taiteen uudelleen. Tarkoitus ei ollut valmistua miksikään, vaan musiikki, ääni, kuva, teatraalisuus, performanssi, nykytaide kaikineen oli mukana. Kuka tahansa ohikulkija saattoi tulla oppimaan tai opettamaan. Näyttelyjä pidettiin samassa tilassa ja oppilaat luennoivat toisilleen. Joka päivä oli improvisoitu ilman lukujärjestyä. Tunnelma oli aivan päinvastainen kuin normaaleissa oppilaitoksissa, joiden luovuus kuristetaan lukujärjestykseen ja tehtäviin. Siinä tapahtui taiteen ja elämän kohtaaminen. Voisi vain kuvitella, mitä siitakin koulusta olisi voinut tulla, mutta juhlapuheista huolimatta sellaista ei tueta.

”Olisi jo vihdoin aika taloudellisesti tukea tällaista luovuuden tutkimuspaikkaa. Sitä tarvitaan nyt vieläkin kipeämmin. Nuorten pitäisi saada edes tietää, mitä

Elis Sinistö, *Labora*

kykyjä heissä piilee, ennen kuin heidät isketään talousrattaaseen. Sellainen ITE voimala voisi toimia avoimena keskustelufoorumina, jonne asiasta kiinnostuneet voisivat tulla ja löytää kosketuspinnan ITE projektiin. Nythän sellaista mahdollisuutta ei ole. Samoin paikalla pitää olla jatkuva ITE näyttely ja ihmiset voisivat tuoda jatkuvasti tai teensa ja löytönsä arvioitaviksi.

”ITE taidetta ei voi opettaa. Se syntyy sisäisestä paikasta eikä se voi olla ammatti. Sen sijaan luovuutta tarvitaan elämän joka kohdassa. Tarvitaan vapauskasvatus eikä orjaksiopetusta. Mutta miten synnyttää tällainen keskus, etteikö sitäkin johda kohta joku ’luovuuskon sulatti’ ja meidät ITE-taiteilijat taas komennetaan sukusiin kuuseen?! Teokset kyllä kelpaavat näyttelyihin, mutta itse sanoma tästä villistä luovuudesta, joka on kaikkein tärkein kaikille, unohdetaan.”

Juttua jatkaa Kerimäellä luulaivojaan ja kaikkea mahdollista koostava Jussi Tukiainen, jolla oli Setälän kanssa jo 1960-luvulla ikioma ITE-paikka Brondan-vintillä: ”Kehittelimme jo silloin kaikenlaisia fantastisia kierrätysteoksia. Jengiä tuli ja meni osallistumassa. Sellainen rento ITE-paikka pitäisi ehdottomasti olla Helsingissä. Mutta se ei saa muistuttaa normaalia galleriaa, missä haistaa rahalle ja katsojat pelkäävät ovella astua sisään. Minulla oli sellainen paikka Savonlinnassa 1994–95. Se oli vanhassa voimalaitoksessa Pilkkakoskenkadulla ja siksi nimeltään galleria Pilikka. Siellä kokoonnuttiin parikertaa kuukaudessa voimakkaasti keskustelemaan. Oli kirpputoria ja mun törkyteokseni olivat koko ajan esillä. Kahvia sai keittää itse.”

”Muuten saan kiittää ITE-projektia menestyksestäni. Maaherra ojensi 4500 euron stipendin inhimillisenä kulttuuriteosta Etelä-Savon taidetoimikunnalta. Sillä pystyn siirtymään talveksi suojaan vaimoni kanssa tästä Kerimäen ateljeeröittelöstä. Se on onni. Toisaalta minulta tilattiin Savonlinnan kaupungintalolle Kulttuurivaivaisukko, jonka nimi on Äkkiväärä. Se on monitaiteilija jalokappu. Sen neljissä käsissä on pensseli, tahtipuikko jne. kuvaten kulttuurin loppumista Savonlinnassa. Jotain tarttis tehdä täälläkin.”

Kuva: Juhana Moisander

Jussi Tukiainen, Kulttuurivaivaisukko

PUISTO

Vesa Väänänen tekee Heinolassa roimuraudasta fantastisen värikkäitä uuskoosteita, joissa on poliittistakin ärhäkkyyttä. Hän on koulutukseltaan hitsaaja, puuseppä ja puutarhuri. Nyt hän keskittyy Kela-rahojen turvin ITE-taiteeseensa ja on pystynyt levittämään itesanomaa: ”Olen osal-

listunut Joutsan Haihatus-kesätapahtumiin viime vuosina ja ne ovat eniten sitä iteään. Perustajat ovat taiteilijoiksi maalle siirtyneitä opettajia: Raimo Auvinen tekee hömppimäisiä teoksia ja Merja Metsänen sarjakuvaa ym. piirroskuvaa. Heidän omasta innostuksestaan on syntynyt vanhaan parantolaan mitä mielenkiintoisimpia näyttelyitä, joissa on ite-henkistä taidetta. Siellä on myös kurseja, joissa lapset ja aikuiset tekevät yhdessä teoksia tai tekevät neulansilmäkameralla kuvia. Kaikki on tehty plus miinus nollabudjetilla.

”Rakennan asuntoni lähellä olevan veturitornin ympärille omaa veistospuistoa hitaasti. Olen myös voinut tehdä yhteistyötä koulujen ja päiväkotien kanssa. Lapset osaavat tehdä mitä vain. He ovat myös maallaneet ja ni menneet minun teoksiani. Kaupungin kanssa on turha yrittää työskennellä. He ovat kiinnostuneita vain kulttuurirahojen leikkaamisista. Mutta taidetta syntyy ilman rahoitustakin. Oli onni olla Töölönlahdella esillä ja muissa ITE-näyttelyissä, mutta toki odottaisi pääsevän esille muuallakin, ja olisihan se palkitsevaa jossain vaiheissa saada työstään palkkaakin.

”Jossakin voisi olla suuri ITE-puisto, kävelyretki ITE-teosten äärelle. Teoksia pitäisi vaihtaa koko ajan, jotta se säilyisi kiinnostavana. Luulisi päättäjien mieleen tulevan tällainen ihmisiä kiinnostava paikka. Mutta ehkä heitä vaivaa korkeakulttuurivirus ja he pelkäävät joutuvansa naurunalaisiksi.”

SÄILYTTÄMINEN

Tässä muutamia näkökulmia ITE-taiteen kulttuurimerkityksestä. Uusihan on aina syntynyt organisaatioiden ulkopuolelta. Onneksi sen syntymistä ei kovakaulussys-

teemi pysty lailla kieltämään, mutta miten saada näitä pihaluomuksia säilymään jälkipolville?

Ongelman ydin on siinä, että vaikka kansa rakastaa niitä, ne eivät välttämättä miellytä päättäjiä, koska ne eivät tuota mitään. Siksi niille pitää saada kulttuurisuoja. Pitää tehdä laki, jossa määritellään taiteen tuhoaminen rikokseksi.

Edvin Hevonkosken Edvininpolku Vaasassa vaatisi ulkopuolista apuvoimaa kunnostustöihin, eikä varmaankaan Valkealan Ensio Tuppurainen pistäisi vastaan, jos hänen ohjauksessaan verokarhumobilet, sienipysäkki ja fallosfontaani kunnosteittaisiin toimiviksi.

Tällaisiin talkoisiin voisi saada apua erilaisilta tai dekoululaisilta, jotka puolestaan voisivat saada tuoretta opetusta alan mestareilta suoraan tekemisen kautta. ITE ja outsider taide pitäisikin saada juuri toiminnallisuuden kautta osaksi virallista taidekasvatusta.

Parhaat ITE taiteilijat ovat rutiköyhiä. Useimmat elävät eläkkeillä tai tekevät taiteensa leipätyön ohella tai uhrautuvan puolison ehdoilla. He eivät saa näyttelykorvauksia, ja rikkoutuneita teoksia eivät vaakuutuslaitokset hevin maksa. Suomessa ei ihme kyllä ole innokkaita itekokoelman keräilijöitä, vaikka loistavia teoksia saa pilkkahinnalla, eivätkä museot juuriosta ITE taidetta. Miten paljon suositumpia olisivatkaan ITE julkisveistokset nykyisten tilalla. ITE taiteilijoilla ei ole myöskään mitään yhteistä organisaatiota, millä puolustaa etujaan. Apurahalomakkeessa pitää olla ITE luokku. Monet näistä mestareista tekevät todella merkittävää ja keskeistä suomalaista taidetta, joka oikein arvostettuna on meidän ainutlaatuinen käyntikorttimme maailmalle.

Elis Sinistö,
Vuorimaja

Omistettu

I t e - t a i t e e n

harrastajille

Kaustinen on kuin suuri taivas
ihmiset on enkeleitä
aina muistan vielä heitä.

Taiteenkehto luola suuri
kalliassa turvamuuri.
Siellä viihtyy kansat maan
esiin tuovat taitojaan.

Olin aivan outo tähän
tulokkaana aivan pieni.
Kansa kiersi ympärillä
hyväksyvät kai mun työni.

Arvon saimme jokainen
hoitivat, "herraa", suurta,
"Taiteilijaa", kai ilman muuta.

On kuin oisin saanut liikaa
arvostusta tämän alan.
Ostin aivan muuta varten
aivan uuden ketjusahan.

Koettelin pöllin kylkeen
muotoilin kai aivan muuta,
"polttopuuta", ilman muuta.

Arto meille, "nerosuuri",
Tanssitaidon ihmelapsi.
Veti mukaan aran pojan
Taiteilija Väinö Ojan.

Päästä lähti karhun muodot
huomasin kai omat taidot.
Pyörittelin pöllin pystyyn
Luulin että menee myttyyn.

Karhu seisoo vielä täällä
tällä kertaa lunta päällä.

Kaustisilla kiehtoo luonto
värikäs on joen uoma.
Tätä varten tehty taivas
jonka kulkijakin huomaa.

Olkaa kaikki, "rakentakaa",
mielin määrin taiteen sarkaa.
Jäähän tästä jotain heille
tuleville, "enkeleille".

Pakkasaamuna 2004

Oja Väinö

Edvin Hevonkoski

Olipa kerran mies, jolla oli aikaa... Näin saa alkunsa Vaasan Asevelikylässä sijaitsevan Edvininpolun tarina. Ikä ja terveydentila pakottivat palkkatyöstä eläkkeelle. Kun oli mielikuvituksen lentoa ja tekemään tottuneet kädet, jotain oli keksittävä. Edvin Hevonkoski tarttui tarinoihin ja alkoi etsiä mielensä kuville muotoa betonista. Aluksi veistokset jäivät pihamaalle, mikä ei ollut ongelmatonta, sillä teokset alkoivat kutsua kävijöitä perheen kiusaksi asti. Ratkaisu löytyi kuin itsestään, kun Vaasan asevelikyläläiset vuonna 1983 alkoivat talkoilla raivaamaan Hevonkosken kodin viereiseen metsään kuntopolkua. Eräs juurineen polun tieltä nostettu puunrunko kutsui Hevonkoskea veistämään, ja niin syntyi ensimmäinen Edvininpolun teos.

”Tämä on hieno, tee Edvin enempi näitä”, kannusti kylänvanhin *Mieskannon* nähtyään. Valtavalla innolla Hevonkoski alkoi toteuttaa patsaitaan polun kantojuurakoista. Pian sopiva puutavara loppui polulta, ja hän huomasi pöllien hankkimisen kalliiksi ja vaikeaksi. Niinpä hän entisenä levyseppä-hitsaajana siirtyi luontevasti metalliin säänkestävyydenkin puoltaessa materiaalin vaihdosta.

Valtaosa Edvininpolun teoksista syntyi kymmenen ensimmäisen työskentelyvuoden aikana. Nyt yli kaksikymmentä vuotta jatkuneen luomistyön tuloksena 1,3 kilometrin pituisen Edvininpolun varrella on lähes 150 eri tyyleillä ja tekniikoilla toteutettua veistoskokonaisuutta sekä sotahistoriasta kertova Korsukylä. Iän myötä työtahti on hidastunut, ja 1923 syntynyt Hevonkoski on jo useaan otteeseen päättänyt

lopettaa veistosten kartuttamisen. Luomisvimma ei kuitenkaan tahdo päästää taiteilijaa otteestaan. Kesällä 2005 polun varteen kohosi suurikokoinen *Ufo*. Se oli ihan pakko tehdä, Hevonkoski toteaa.

KÄVELYRETKI KUVAKIRJAAN

”Äiti, missä se jättiläinen on?”, pieni tyttöni kysyy osoittaen suurta ketjuista hitsattua tuolia polun varressa. Hevonkoski hyppää heti satuun mukaan ja esittelee ihmettelevälle kaksivuotiaalle teostaan. Edvininpolku on tehty ilahduttamaan kaikenikäisiä, ja Hevonkoski arvostaa lasten kykyä eläytyä teosten aiheisiin. ”Lapset usein ymmärtää aikuisia paremmin. Semmoinen juuri kouluikäinen on mielikuvituseltaan yhtä lapsellinen kuin minä. Aikuisista ei tiedä, kun ei ne rohkene sanoa.”

Eri teokset puhuttelevat eri ihmisiä, ja samankin voi nähdä monella tapaa. Siinä missä minä huvitun valtavan tuolin mittakaavasta ja huomioin taidokkaan toteutuksen, aukeaa lapselleni sadun maailma. Se onkin polun erityinen viehätys: aiheiden kirjosta löytyy varmasti jotain jokaiselle. Yksi näkymä voi nostaa mieleen muiston, toinen saa mielikuvituksen lentoon tai tarjoaa oivalluksen ilon, ehkä jopa hersyvän naurun. Joitakin perusteemoja voi kuvastosta toki erottaa, mutta kokonaisuus rönsyilee kuin elämä itse. Polun varrella näyttäytyvät paikallinen ja kansallinen lähihistoria, ajankohtaiset tapahtumat ja julkisuuden henkilöt, laulut ja sadut. Kävely Edvinpolulla tuntuu retkeltä kuvakirjaan, missä sivu toisensa jälkeen katsojalle avautuu uusia näkymiä eletystä elämästä ja kuvitellusta.

Hevonkoski kertoo, että aiheet ovat löytyneet etsimättä. Lehden lukeminen tai mieleen muistuva lorunpätkä on voinut yllättäen muodostaa mieleen kuvan, jonka hän sitten on toistanut veistoksena. Hevonkoski suosii mielikuvitus- ja satuaihteita, koska ne ilahduttavat ihmisiä eivätkä pahoita kenenkään mieltä. Lisäksi hän kuvaa mielellään kaunokirjallisuudesta tuttuja kertomuksia. Toistuvia innoituksen

- Mies ja Polku

Seitsemän veljestä hiidenkivellä, 1983

aiheita ovat olleet Seitsemän veljestä sekä Väinö Linnan pääteokset, Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla. Ne ovat teemoja, joista löytyy niin kansallinen, paikallinen kuin henkilökohtainenkin taso. Asevelikylän yhteydessä Suomen sotahistorian käsittely on luonteva valinta, samoin kuin Seitsemän veljeksien, jonka hahmot ja paikat ovat lainanneet nimensä kaupunginosan kaduille. Henkilökohtaisella tasolla Linnan kuvaukset peilautuvat omiin sotamuistoihin, ja Seitsemän veljeksien seikkailut tarjoavat itsekkin seitsenhenkiseen veljessarjaan kuuluvalla taiteilijalle mieluisan samastumiskohteen.

KORSUKYLÄSTÄ RAUHAN SILLALLE

1990-luvun alussa Hevonkoski ryhtyi rakentamaan vanhoista ratapölkkyistä korsua. Pian Asevelikylän muut veteraanit ja nuorempikin väki intoutuivat auttamaan, ja talkootyön tuloksena metsikköön syntyi lopulta yhden rakennuksen sijaan kokonainen *Korsukylä*. Kahdenkymmenen hengen miehistökorsu, savusauna, juoksuhauta sekä huoltokorsu *Töpinä* ovat kaikki rakennettu veteraanien kunniaksi Hevonkosken johdolla. Autenttista vaikutelmaa lisäävät aidot rintamalla käytetyt tykit. Korsukylää ei ole rakennettu ihannoimaan sota, vaan tallettamaan historiaa ja näyttämään nuoremmille häivähdyksen sota-ajan todellisuudesta.

Hevonkoskelle rakkain kaikista teoksista on *Vapaudenristin*

kappeli, joka valmistui Suomen itsenäisyyden 80-vuotispäivän kunniaksi vuonna 1997. Kappeli on kunnianosoitus sodassa henkensä uhranneille sekä seurakunnalle, joka toi heidät takaisin oman maansa multa. Kappeli on rakennettu ylikäytävälankuista, jotka ovat yhtä vanhoja kuin maamme itsenäisyys. Ovea koristavat sotaveteraani-

tunnus ja tammenlehti. Katto on Vaasan ainoa tervattu paanukatto ja kupolin lävitse näkyy kappale sinitaivasta ja seitsenhaarainen Pohjantähti, jonka alla Suomi on. Vapauden risti on lainannut muotonsa niin kappelin lattialle kuin ikkunoillekin. Lasitaiteilija Harry Huhta teki ikkunoihin Yrjö Jylhän runoa tulkitsevat teokset, joista ensimmäisessä ”yli mullan ojentuu käsi katkennut nyrkinsä nostain”, toisessa on ”käsi rohkea, sille tilini teen” ja kolman-

nessa ”puu murtunut tuskani näki”, Hevonkoski lausuu. Pieni ja tunnelmallinen kappeli on vapaasti kaikkien kristittyjen käytössä, ja siellä onkin järjestetty hartaushetkiä ja jopa vihitty yksi pari.

Asevelikylässä on Hevonkosken kertoman mukaan ollut aina vahva yhteishenki, mutta selvästikin myös tilaa yksilöllisyydelle. Hevonkosken teokset eivät kiinnity vain hänen omaan arkeensa, vaan niiden tarttumapinta on laajempi yhteisöllisen luonteensa vuoksi. Hevonkoski on kylän asukas ja Edvininpolku osa kylää. Asevelikyläläisille polku ympäristöineen voi edustaa vihreää saarekettä, kuntopolkua, taideympäristöä tai ulkoilmamuseota, useimmille varmaan tätä kaikkea. Korsukylä on osoitus paitsi Hevonkosken luovuudesta myös Asevelikylän talkoohengestä. Korsu toimii museona lahjoituksina saadulle sota-ajan esineistölle, mutta savusaunan, Töpinän tai vaikkapa viidenkymmenen hengen *Emma*-tupakahvilan voi varata juhlien tai illanistujaisten pitopaikaksi Edvininpolun Perinneseuralta. Asevelikylän Jukolan puistossa sijaitsee Hevonkosken suunnittelema *Talkoopannu*, jolla voi kahvittaa vaikka kaikki vaasalaiset. Sisälle kahvipannun muotoiseen mökkiin ei tosin mahdu kuin seitsemän henkeä, mutta koska mökissä on sähköt, voi kahvinkeitinillä keittää juotavat suuremmallekin joukolle.

Jukolan puistossa sijaitsee myös yksi Hevonkosken vaikuttavimmista teoksista, vuonna 1991 rakennettu *Rauhan silta*. Silta symboloi yhdis-

Ufo, 2005

Kukkotappelu, 1986

Salpakari, 1992

tymistä, se yhdistää kylän kylään ja kaupungin kaupunkiin. Kaiteet muodostuvat 64 alaspäin suunnasta kiväärinpiipusta muistuttaen Raamatun kehotuksesta takoa miekat auroiksi. Minkä miekka rikkoo, sen kynä korjaa, kertoo mustepullo sulkakynineen sillan yläpuolella. Se symboloi myös tietoa, sillä tieto ympäröivästä maailmasta lisää ymmärrystä ja vähentää näin tehokaimmin sodan uhkaa, Hevonkoski kuvailee teoksen sanomaa.

TAITEILIJAN TARINOIDEN TAKANA

”Kyllä se kaipaa tällainen aikalaista tyhmän rohkeuttakin, että lähtee jostakin suurta tekemään, vaikka ei sitä osaisikaan. Mä uskon, jotta monella tee-itse-taiteilijalla on varmaan tuollanen, että lähetähän suurempaan kun kyvyt kestäisikään.” Aina-kin oman tuotantonsa Hevonkoski kokee jatkuvaksi itsensä ylittämiseksi. Hänelle luovuus on sitä, että mielikuvitus asettaa haasteita, joita uteliaisuus ei voi vastustaa. Vaikka kokemusta veistosten tekemisestä on karttunut yli parinkymmenen

vuoden ajalta, sanoo hän aina pelkäävänsä, että teoksesta tulee susi. Toisaalta juuri tekemisen jännitys on Hevonkosken mielestä taiteen parasta antia.

Kun kiinnostus veistämiseen heräsi, Hevonkoskea kiusasi pelko siitä, että joutuu kyläläisten silmissä naurunalaiseksi. Hän käänsi kuitenkin arkuuden vahvuudekseen ja teki huumorista taiteensa keskeisen sisällön. Hän kertoo oivaltaneensa, ettei mikään ole arvokkaampaa kuin ilon tuominen ihmisten elämään. Korsukylää lukuun ottamatta kaikissa polun teoksissa kukkii huumori. Silloinkin, kun naurun lomasta pilkistää kritiikin piikki, Hevonkoski toivoo katsojien ymmärtävän teokset hyväntahtoisiksi.

Hevonkosken on vaikea kuvaila taiteen tekemisen merkitystä elämässään. ”Tuskin minua enää olisikaan, jos en olisi tullut luontoon ja alkanut veistelemään”, hän toteaa vakavana. Hän kertoo omakohtaisesti kokeneensa, miten taide vaikuttaa parantavasti niin mielialaan kuin terveydentilaankin. Ihmiselämässä vapaa-aikaa on eniten silloin

kun sitä vähiten tarvitaan. Ratkaisuksi Hevonkoski tarjoaa taiteen tekemistä: ”Ei mene synkkyyteen ja juopotteluun, kun saa kiukkunsa purettua johonkin pötkelöön. Jos jostakin syystä on masentunut, niin alkaa veistelemään. Se rinki katkeaa ja työ vie mukanaan.” Korkeasta iästään huolimatta Hevonkoski ei halua jättää veistämistä. Talvellakin hän käy vanhusten askartelupiirissä tekemässä pieniä puuhevosia, koska ”jos jää toimeettomana kotiin, niin puolihöperömieli siitä vain pahenee”.

Hevonkoski kertoo vältelleensä teoksissaan henkilökohtaisia teemoja ja kuvanneensa mieluummin aiheita, jotka ovat yleisesti tunnettuja. Hänen jokaisella teoksellaan on oma tarinansa kerrottavaan. Veistokselta toiselle kulkiessa ympyrä lopulta kuitenkin sulkeutuu, ja Edvinpolun näkee kokonaisuutena. Hahmottuu huikea kuvakertomus, jonka rivien välistä polunkulkija voi lukea kertomuksen itseoppineesta taiteilijasta, jolla on sydämen täydeltä naurua, herkkyyttä ja uskallusta.

SEMENTTIKOURAINEN SATUTÄTI

Eve Nässlin

"Patsaat olisivat mukavia portaiden luona. Ajattelin ostaa muutaman, mutta koskaan saanut aikaiseksi. Sitten keksin, että voisin itse kokeilla."

Ensin tuli tyttö.

"Olin aika tyytyväinen."

Tytön jälkeen seurasi uusi kokeilu. Siitä tuli leijona.

"Ja vielä vähän lisää.

Muun muassa jääkarhu."

Vuosi oli 1982, ja Eve Nässlin oli 56 vuoden ikäisenä löytänyt keinon ilmaista itseään.

Tänään, 79 vuoden ikäisenä ja oltuaan jo pitkään eläkkeellä postinkantajan työstään Eve on edelleen yhtä innostunut luovasta työskentelystä kuin alussa. Patsaat muodostavat nykyään suurperheen Nässlinien pihamaalla Mustasaaren Vassorissa. Vuosien mittaan tyttö ja leijona ovat saaneet seurakseen runsaat kaksisataa betonipatsasta. Sanomattakin on selvää, että portaiden ympäristö kävi ajat sitten ahtaaksi. Mutta talon ympärillä on suuria käyttämättömiä alueita, joten tilaa riittää kaikille patsaille.

"Ne on sijoitettu tasaisesti noin hehtaarin alueelle, metsän reunaan, mäelle ja mäen taakse, metsäaukiolle ja metsälammelle." Eve Nässlin osoittaa kädellään yli pihamaan, metsämäelle päin, esitellessään suurperhettään. Notkeasti ja nopeasti, reippain askelin hän ohjaa vieraan maaston halki, lähestyy patsaita rakkaudella, putsaa niitä vähän hipaisten samalla hellästi päälle

tai poskelle, kuin nähdäkseen miten ne voivat ja piristääkseen niitä myöhäissyksyn säässä. Hänellä on läheiset suhteet betoniystäviinsä.

SADUSTA SATUUN

”Vaahteramäen Eemeli on valmis”, hän sanoo osoittaen yksinäistä poikaa, joka näyttää vähän eksyneeltä pihalla, ulkorakennuksen takana. ”Mutta Ida on työn alla.”

Saduista hän ammentaa luomisvireensä ja patsaidensa hahmot. Vanhat sadut, kuten Hannu ja Kerttu, Prinsessa Ruusunen, Lumikki ja seitsemän kääpiötä ja Kolme rohkeaa pukkia ovat tuoreessa muistissa ja syntyvät pihamaalle uudelleen betonista. Juuri nyt hän puuhaa yhdeksättötoista satua. Muistia voi tarvittaessa virkistää kirjastoauton satukirjojen avulla.

Mutta myös uudet sadut ja tarinat herättävät mielikuvituksen ja luomisinnon. Muumihahmot, Peppi Pitkätossu sekä hänen apinansa

Herra Tossavainen, hevonen, poliisit ja opettaja, Aku Ankka ja veljenpojat Tupu, Hupu ja Lupu löytyvät metsän reunasta, ja juuri nyt Vaahteramäen Eemeli on tulossa. Myös laulut ja tarinat toimivat Eve Nässlinin innoittajina. Äidin pikku Olli, joka kohtasi karhun marjaretkellään, on ikuistettu kuten myös kehtolaulun yksitoista pientä peikkoa, joiden hännät peikkoäiti solmii yhteen.

”Minulla on mielikuvitusta, ilman mielikuvitusta en olisi saanut luotua tätä kaikkea. Hahmot syntyvät vähitellen. Mutta paljon sellaista, mitä kuvittelen, jää myös toteuttamatta. Viimeisimmän vuoden aikana olen haaveillut tonttukylästä, saa nähdä mitä sitä tulee.”

Maisema elää jännittävästi Nässlineillä, vaikka patsaat ovatkin kylmiä ja kovia betonitöitä. Mielikuvitusmaailman vaikutelmaa korostaa patsaiden ympärille kertynyt ”rekvisiitta”. Vaikuttavin on valkoisiin puettu enkeli korkeimmalla mäellä, metsänreunassa. Se on asetettu vinosti runsaan metrin korkuisen kirkon ja kirkontornin taakse. ”Tämä on Maksamaan kirkko, mutta sen on ukko tehnyt puusta.” Ukko on aviomies Roy, joka kaikin tavoin tukee Even luomisharrastusta. Hän neuvoi Evelle betoninsekoittamisen niksit ja tulee avuksi, kun raskaita betonipatsaita siirretään.

Roy on myös rakentanut lapinkodan varjoisaan kuusikkoon. Kodassa on tietenkin asukas, vieressä on poro. Vähän lähempänä katsojaa kohottautuu luonnonkivistä rakennettu ylväs linna torneineen ja ulokkeineen. ”Se on Prinsessa

Ruususen linna”, Eve selittää. Huuhkajat torkkuvat oksilla, saksanhirvi komeilee vähän matkan päässä ja aivan niiden lähellä pesii muutamia pitkäkaulaisia lintuja. Eläimistö on eittämättä vähän epälooginen ja kirjava, mutta Even versiona kerrassaan mahtava.

”AMATÖR RÄTT OCH SLÄTT”

Even patsasmaailma on suosittu ja siellä käy joka kesä uteliaita ja kiinnostuneita ihmisiä jopa muilta mantereilta asti. ”Kävijämäärä nousee kyllä noin tuhanteen kesässä, mutta joukossa on myös paljon lapsia”, hän sanoo vaatimattomasti. ”Lapset osaavat vanhat sadut. On tapana sanoa, että tämän päivän lapset eivät tunne vanhoja klassikoita, mutta se ei pidä paikkaansa. Kyllä he tietävät, kuka Lumikki on, ja ovat kuulleet sadun Hannusta ja Kertusta.”

Eve Nässlinin patsasgalleria lienee Mustasaaren suosituin taidegalleria. Sitä hän ei itse ole tullut ajatelleeksi. ”Enhän minä mitään apurahoja tai kulttuuripalkintoja ole saanut. Siitä on ollut puhetta, mutta mitään ei ole näkynyt. Tietenkin se olisi kannustavaa.”

Eve Nässlin ei ole kovin monisainen kertoessaan suhteestaan taiteeseensa. Sitä paitsi hän ei kutsu sitä taiteeksi. ”Minulla on tapana sanoa, että olen amatööri, amatör rätt och slätt.” Hän sanoo, ettei hänellä myöskään ole esikuvia, jos ei oteta huomioon Smoolannissa, Etelä-Ruotsissa sijaitsevan kuuluisan Blomstergårdenin luojia. Siellä käydessään hän näki puusta ja be-

tonista tehtyjä hahmoja ja patsaita, jotka inspiroivat häntä yrittämään itsekin jotain vastaavaa. Varsinaisia taiteilijaesikuvia hänellä ei ole. "Sen sijaan olen vanhojen hollantilaisten mestareiden suuri ihailija, minua kiehtoo heidän tapansa kuvata valoa. Olen nähnyt heitä televisiossa ja ihailen heidän taidokkuuttaan."

VIERAAT KEITTIÖÖN

Betonin työstämiseen vaaditaan kesälämpöä, mutta sesonkien välinen aika pitää myös hyödyntää. "Olen aina halunnut tehdä jotakin

käsilläni", Eve sanoo. Siitä on todisteita Nässlinien kotona. Seinät ovat täynnä Even tekemiä öljyvärimalauksia, eri aiheisia posliinilautasia sekä ryijyjä.

Patsaiden tekeminen ei kuitenkaan kuulu ainoastaan kesään ja ulkoiluun. Myös sisällä voi luoda hahmoja, vaikkakin materiaalin silloin tulee olla muu kuin betoni. Paperista, kankaasta ja vanusta ovat Even tekemät enkelit ja tontut. "Otan ne yleensä esiin adventiksi ja ne ovat esillä niin kauan kuin joulua riittää, Nuutin päivään saakka. Koko olohuoneen vapaan lattiapinnan

täytän tontuilla. Tonttujen määrä kasvaa joka vuosi, joten jouluvieraat osoitetaan keittiöön." Satakunta tonttua hiiviskelee Nässlinien nurkissa joulun aikana. Myös kymmenet enkelit suojelevat taloa joulun aikana. Kirkkaat, iloiset enkelit siivet levällään puhaltaen kultaisiin torviin.

Eve antaa katseen levätä tonttuparissa, joka nojaa kynttilänjalkaan. "On niin mielenkiintoista nähdä, miten asia, jota on ajatellut ja pohtinut miten sen voisi toteuttaa, kasvaa esiin omissa käsissä. Rajoja voi asettaa vain mielikuvituksen puute."

Erkki Pirtola

Jurvan Harjunkylässä keskellä vahvaa metsätaipaletta avautuu kirjava pihamaa ohiajavalle. Ihmisenkokoisia kirkkaasti väritettyjä betonipatsaita tv:stä tutuista aiheista: Linda Lampenius sotisovassaan tulipunnaisessa hollywoodasussa sekä toinen Linda alastomana ylvään haltioituneena soittelemassa viuluun kiihoittuneen oriin selässä. Kolme John Waynea täyställingeissä valmiina puolustamaan lakia ja järjestystä omin asein. Myös kolme hyvinmuodostunutta Helka-neitiä kylvyssä, yksi heistä musta. Tummaihoista jazz-laulajaa karminivärisessä leningissä säestää pari kotimaista hanuristia. Vieressä pelileilee pari Chaplinia. Kokomaamme kotikuvaa sulostuttaa eu-vostoliton korvamerkeillä merkatun Muurikin lypsäjä, jonka jaloissa kissat mouhkiivat.

LINDA

ULJASHARJA JA

HANURISANKARIT

Tiivis filmaattinen veistosrypäs pistää tiukimmankin pohjalaisen suupielen nykimään hymyä.

Olavi Laiho on kirvesmies, jonka käsissä puu ja betoni taipuu realistisella huumorilla. Hän tarttui jo pikkujessenä puukkoon ja antoi lastun lentää eläinmuotoihin. Hänen kotonaan vaikutti kuitenkin aatteen demoni, joka pyyhkäisi luovuuden pikku käsistä, ja puunallet joutuivat polttouuniin. Tämä liiankin yleinen kuvainkielto, joka ehkä on perua luterilaisen uskonnustuksen kalkkihaudoista, on jatkanut sitkeää tuhotyötään sukupolvesta toiseen eri muodoissa. ITE-taiteilijat ovat kumonnet sen kuitenkin omin luvin.

Olavi näyttää ylpeänä kuvaa amerikanraudastaan, joka on pilttuussa. Tämä jenkki-paukkujen rinnustelu kyläpelimannien kanssa nousee varmaankin kotitaustan ehdottomasta kapitalismisymboleitten vihasta. Luulisi kommunistien aikoinaan löytäneen kansantaiteen merkityksen kuvataiteissa porvarillisen museotaiteen kumoavana liikkeenä. Mikään aate tai uskonto ei kuitenkaan koskaan ole suosinut persoonallisuutta.

Olavi Laiho osti Harjunkylästä viime vuosisadan alun talon. Sen rapistuneet punamultaseinät sopivat loistavasti tämän iloittelukarnevaalin taustatauluksi kontrastina. Sisällä talossa on Laihon tupagalleria ja verstaas. Takkatulen suloisassa loimussa heijastuvat kansanhahmot; hametta nostava eukko flirttailee ukonrähjäkkeen kanssa vankkojen hanuristisankareitten säestämänä.

Puusta sulokkaasti hiottu Linda soittaa seassa, ja taustalla rymyää Elvis. Loppuunviedyn realistiset veistokset on tehty tavattoman ilmeikkäästi ja taidolla venäläisestä puusta.

Laiho valittaa, että toisenlaatuissa kotioiloissa hän olisi voinut saada taidoilleen koulutusta ja toisenlaiset mahdollisuudet. Mutta tällöin hän ei olisi tullut itetaiteilijaksi. Kiellot ja luovuuden paine ovat tuottaneet loistavaa jälkeä. Laiho ihailee ja parodioi nyt vapaana pop-idoleitaan: "Nyt voi rauhassa tehdä mitään haluaa, kun kommunistit ovat tuolitaivaallisess puoluees."

Laiho sanoo saavansa ideat aikakauslehdistä. Linda oli poseerannut alastomana jossain ruotsalaislehdessä, ja koska hänellä oli mielessä tehdä hevonen, yhdisti hän kaksi ideaa. Linda edustaa varmaan pihan hollywoodkimaran suomalaista vastiketta Marilynille. Kuten Monroe, sekoittaa Lampenius korkeakulttuurin taidon populismin naurettavuuksiin viattomuuden meikeissä julkisesti näytellyllä roolilla. Laihon veistoksessa viattomuus yhtyy karnevalistiseen vallattomuuteen ja Linda viettelee luontokappalettakin.

Muistan kauan sitten ilahtuneeni Helsingin Sokoksen jouluikkunaa. Sinne oli ilmiselvän itetehty jäävuorimaisema jääkarhuineen, ja oliko siellä joku uppoava Titanic? Paperimassasta kauniisti maalattu installatio on jäänyt mieleeni sellaisesta näyteikkunataiteesta, joka on täysin hävinnyt kaupallisen kaameuden tieltä. Laiho on aikoinaan ollut tekemässä Sokoksen ikkunoita koristeuseppänä. Tuskin se näkemäni

oli Laihon käsialaa, mutta sellainen ihmisläheinen tyyli on väistynyt mainosseksitoimistojen alta.

Töölönlahden veistospuistossa Laiho oli mukana Finlandia-talon takana, missä Lampeniukset soittelivat ensiviuluja sellaisella tenholla, että se ihastutti paikallista yönuorisoa patsaankaatoon. Lindan jalka murskaantui, mutta ei ihme kyllä oriin pinkeä siitin. Laihon värikäs patsaskimara olikin puistonkiertäjien eräs topsuosikki ja sopi Alvar Aallon aaltoilevan marmoriseinän valkeaan kuin akuankat modernismin alttarille. Laiho todisti sen, minkä koko Töölönlahden kukkiva puistonäyttely: ITE-veistokset inhimillistivät alueen. Sen luulisi olleen puiston suunnittelijoiden mieleen. Jotain tämän kaltaista ihmismuotoista sinne on tultava tulevaisuudessakin.

Laiho on viimeksi työstänyt kuuden haitarimaestron muistomerkkisarjaa, mukana mm. Lasse Pihlajamaa ja Viljo Vesterinen. Hän itse soittaa myös haitaria jatkaen tätä kurtunrutistuksen jaloa perintöä vanhojen mestareitten ympäröimänä.

Laiho möisi mielellään teoksiin, kun joku ostaisi. ITE-taiteen eräs omituisuus onkin se, että kouluttamaton kansalainen tekee loistavatyylisiä originellia Taidetta, mutta kansa ostaa tyhjämpäpäiväistä kitsiä. Laiho kertoo raivostuneensa, kun eräs volvonmistaja karautti pihamaalle, ihastui johonkin teokseen ja halusi sen – ilmaiseksi. Laiho veisti pihamaansa portinvartijaksi isomahaisen Jättinallan. Se on juuri syönyt tuon turistin.

T E E S I T E
V E I S T O S P U I S T O

SUOMESSA ON ARVIOLTA PARIKYMMENTÄ NYKYKANSANTAITEEN VEISTOSPUISTOA, JOISSA YLEISÖLLÄ ON MAHDOLLISUUS TUTUSTUA ITSEOPPINEEN TAITEILIJAN LUOVUUDEN TULOSSIIN. RAAHELAINEN MATTI LEPISTÖ KERTOO ESIMERKILLÄÄN, MITEN TÄLLAINEN VEISTOSPUISTO SYNTYY JA MITÄ SIIHEN TARVITAAN.

I. TARVITAAN HALUA

Nykykansantaiteen veistospuistot ovat tekijänsä maailmankatsomuksen ja luovuuden manifestoitumia. Siispä tarvitaan persoonallisuus, jolla on kykyä ja halua toteuttaa mielikuviaan veistosten muodossa.

Taiteen tekeminen on Matti Lepistölle elämäntapa, kohtalo ja kutsumus.

Veistospuiston betonipatsaiden teon ohella hän piirtää ja maalaa tauluja. Värit ja muodot, maalaaminen ja kuvanveisto, täydentävät toisiaan. Kaiken taiteen tekemisen taustalla on sama luomisen halu, mutta kuvanveisto ja maalaaminen vastaavat eri tarpeisiin. Maalaaminen merkitsee Lepistölle vapaata itseilmaisua, löytöretkeä abstraktien muotojen ja värien maailmaan. Maalaaminen on toimintaa, prosessi, joka lopputuloksellaan yllättää usein taiteilijan itsensäkin. Veistäminen on suunnitelmallisempaa ja kurinalaisempaa. Veistosten tarkoituksena on muuttaa taiteilijan mielikuvia näkyvään ja ymmärrettävään muotoon.

Lepistö on nuoresta asti ollut kiinnostunut ihmisen henkisestä

kehityksestä, mutta ei ole halunnut sitoa kuvallista ilmaisuun mihinkään ideologiseen pakkopaitaan. Pohdiskeleva asenne on mukana taiteen teossa, mutta luovuus saa virrata vapaasti. Vaikka taiteen tekemistä ohjaa halu kokeilla uusia ideoita, Lepistö on hyvin kriittinen työnsä laadun suhteen ja pyrkii jatkuvaan kehitykseen sekä viimeistelyyn lopputulokseen. Hän kertoo taiteen tekemisen vaativan taitoa suunnitella ja toteuttaa teokset oikealla tavalla. Jos ei ole sisäistänyt jokaista vaihetta, ei lopputuloskaan ole oikeanlainen. Tekijällä täytyy olla herkkyyttä huomata työn tarjoamat ilmaisun mahdollisuudet prosessin kuluessa. Jokaisen teoksen kohdalla onnistuminen on pienestä kiinni.

2. TARVITAAN AIKAA

Yksikään veistos ei synny hetkessä, ja kokonaisen veistospuiston luominen vaatii vuosien pitkäjänteistä työtä.

Vaahteramäen Eemelin tapaan Lepistö veisteli pikkupoikana puusta ihmishahmoja ja leluja itselleen haa-veillen jo silloin isompien veistosten teosta. Nuorena miehenä taiteilijuus jäi hetkellisesti taka-alalle. Aika kului ammatin opiskeluun, töiden tekoon ja talon rakentamiseen. Halu taiteen tekemiseen kuitenkin kyti edelleen. Vuonna 1980 Lepistö osallistui työväenopiston kuvanveistokurssille ja oppi kipsivalun perusteet. Nähtyään naapurustossa pienen betonihevo-

sen hän innostui kokeilemaan betoniveiston mahdollisuuksia. Syttyi tekemisen palo, jota oli mahdotonta sammuttaa.

Lepistö ei loputtomasti jaksanut pyristellä kohtaloaan vastaan; taiteilijaksi ryhtyminen oli väistämätöntä, vaikka taloudelliset perustelut eivät sitä puoltaneetkaan. Kymmenisen vuotta työn ohella taiteiltuaan Lepistö vuonna 1990 irtisanoutui koneistajan työstään omistautuakseen päätoimisesti taiteen tekemiselle.

Yli kahdenkymmenen vuoden ajan Lepistö on täyttänyt pihamaatansa betonisilla patsailla. Toki veistoksia on syntynyt myös tilauksesta ja myyntiin, mutta noin 250 on jäänyt syntysijoilleen muodosta-

en kokonaistaideteoksen, yksityisen veistospuiston. Lepistö on rakentanut kotinsa yhteyteen työtilan, jossa hän voi työskennellä ympäri vuoden. Keskikesällä hän yleensä pitää vapaata taiteen tekemisestä ja avaa kotiinsa kesänäyttelyn, jonka aikana vierailijat voivat tutustua veistospuiston lisäksi hänen maalausgalleriaansa, jossa on esillä kuluneen vuoden aikana valmistuneita teoksia.

3.

TARVITAAN TEKNIIKKA

Harvassa harrastuspiirissä tai taidekoulussa opetetaan tekniikoita säännökset ja kotikonstein toteutettavien veistosten luomiseen. Nykykansantaitteen työskentelytavat ovatkin itse kehittelyjä, juuri tekijän omia ilmaisullisia tarpeita vastaamaan räätälöityjä tekniikoita.

Lepistö päätyi valitsemaan ilmaisu-tekniikakseen betoniveiston. Perusteita valinnalle oli monia: Betoni on kestävä ja edullinen, monien mahdollisuuksien materiaali, jonka veistäminen on nopeaa ja helppoa. Betonin veisto on fyysisesti raskasta,

kokonaisvaltaista toimintaa keholle. Siihen liittyy suorituspainetta, koska korjaaminen on hankalaa ja muotojen täytyy onnistua ensi yrityksellä. Luomistyötä rytmittää betonin kuivumisaika – on maltettava odottaa, vaikka työintoa olisikin.

Lepistön työskentelyssä veistoksen toteutus jakautuu yleensä kolmeen päävaiheeseen. Ensin veistok-

Luovuuden lähde, 1996

sen runko muovaillaan luonnosten pohjalta. Sitten runko päällystetään betonilla ja muotoillaan. Teoksen onnistumisen kannalta ratkaisevin on viimeinen vaihe, jossa veistos saa yksityiskohtansa ja ilmeikkyytensä.

Veistotyyliään Lepistö nimittää nykyrealismiksi. Veistoksissa on aina aihe ja sen myötä pyrkimys esittävyteen. Lepistön kehittäämä betonitekniikka soveltuu sekä pieniin että suuriin teoksiin, ja hän leikitteleekin mielellään kokoerolla. Mittasuhteita ja muotoja täytyy kuitenkin noudattaa kurinalaisesti. Eläinaiheissa luonnostelun apuna on käytettävä kuvia, mutta ihmisen mittasuhteet hän on sisäistänyt niin hyvin, ettei tarvitse mallia.

4.

TARVITAAN PAIKKA

Kun itseoppinut kuvanveistäjä haluaa esittää taidettaan yleisölle, on oma pihamaa luonteva näyttelypaikka. Ihan teellinen sijainti veistospuistolle on sellainen, jossa on riittävästi tilaa teoksille, tarvittava työskentelyrauba sekä yleisön takaavat liikenneyhteydet.

Kun Lepistö päätti rakentaa talon itselleen, hän valitsi tontin alueelta, johon hänen perheellään oli viljelysoikeus. Silloin hänellä ei ollut vielä aavistustakaan tulevasta veistospuistosta. Vaikka Lepistö on kotinsa sijaintiin mieltynyt, on hän joskus tullut miettineeksi, miten paljon enemmän kävijöitä veistos-

puisto olisi valtatie läheisyydessä houkuttanut.

Ensimmäiset veistoksensa Lepistö asetteli niin, etteivät ne näkyisi pihasta tielle. Ajan myötä suhde teosten esittämiseen kuitenkin muuttui, ja nykyisin teoksia on pihamaan täydeltä sekä läheisen tien pientareella. Pitemmän päälle ei olisi tuntunut mielekkäältä tehdä taidetta, jota kukaan ei näe. Teokset on tehty esitettäväksi, se kuuluu taiteen perusluonteeseen.

Lepistön veistospuisto on galleriamainen kokonaisuus, joka koostuu pääosin pienehköistä betoniveistoksista. Teokset on asetettu valkoisille betonijalustoille, koska ne menettäisivät maahan aseteltuna paljon voimastaan, ja niiden tarkas-

telu olisi hankalaa. Lepistön on ollut pakko suhteuttaa veistosten koko pihan mittasuhteisiin ja teosten määrään. Mikäli ihmis- ja eläinaiheet olisi kaikki kuvattu luonnollisessa koossa, tulos olisi visuaalisesti raskas ja piha ahdas. Tällaisenaan veistospuisto on kokonaisuus, kokorojen leikki.

Maaseudun elämää, 1996-98

5. TARVITAAN IDEOITA

Mikä on se voima, joka saa itseoppineen taiteilijan veistämään patsaan toisen sa jälkeen? Luomisen halu, tekemisen ilo, mielikuvituksen lento, kertomisen tarve...

Lepistön mukaan hyvä aihe on sellainen, että se innostaa toteuttamaan teoksen. Silloin mielessä herää uteliaisuus, miltä mielikuvituksen tuottama kuva näyttäisi veistoksena. Osa Veistospuiston teoksista rakentuu kuvallisen idean varaan, toisissa on lähtökohtana kertova sisältö. Visuaaliseen kiinnostavuuteen perustuvia teoksia edustavat lukuisat eläinveistokset. Lepistön

mielestä eläinaiheet ovat aina mielenkiintoisia veistä, koska kaikki lajit ovat erilaisia ja antavat uusia haasteita työskentelylle. Kerronnallisista aiheista jotkut ovat sellaisia, että niitä on toteutettu eri versioina. Näin puistoon on syntynyt useita kokonaisuuksiksi hahmottuvia teossarjoja. Tällaisia teemoja ovat uskontojen kritiikki, kotkapäiset hahmot, munasta syntyneet sekä maaseutuaiheet.

Lepistö on koko aikuisikänsä ollut kiinnostunut uskonnoista, filosofiasta ja yksilön henkisestä kasvusta. Pohdintojensa tuloksena hän näkee kaikki uskonnot orjuuttavina. Hänen mukaansa ihmisen pitää pyrkiä omakohtaiseen oivallukseen

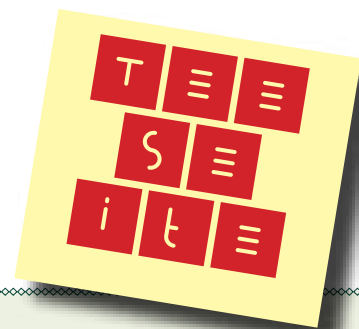
eikä uskoa siihen, mitä on kirjoitettu. Uskonto, johon täytyy uskoa sokeasti, estää näkemästä totuutta. Uskon vastakohta on ymmärtäminen. Ymmärtäminen on ihmisen kasvua, ja ainoastaan uskosta vapaa ymmärtäksen tie on ihmisen kehitykselle hyödyllinen. Ihmisen olisi hyödyllisempää oppia virheistään kuin ruukoilla niiden anteeksiantoa, Lepistö selittää maailmankatsomustaan.

Uskontojen kritiikki on tuottanut Lepistön Veistospuistoon merkillisen seurueen uskontojen symboleilla varustettuja hahmoja, teoksia, joiden sanoma avautuu katsojalle vasta selityksen myötä. Myös kotkapäiset hahmot liittyvät Lepistön omaan maailmankatsomukseen ja sen pohjalta syntyneeseen symboliikkaan. Kotka on korkealla lentävä lintu, ja siksi se Lepistön veistosten kuvastossa saa edustaa henkevyttä ja pyrkimystä korkeampaan tiedostamisen tasoon. Toinen voimakas ja usein toistuva symboli Lepistön taiteessa on muna. Se on ollut lähtökohtana elämän synnyn mysteerinä kuvaavassa teossarjassa. Munan muoto on pelkistyksen huippu, joka symboloi kaiken alkua ja kuvastaa munasolua.

Laaja maaseutuaiheita käsittelevä teossarja puolestaan liittyy läheisesti Lepistön henkilöhistoriaan. Maaseudun kuvaston esittäminen veistosten muodossa merkitsee hänelle sekä paluuta lapsuuden tunnelmiin että historian tallentamista. Teokset ovat betoniin veistetty kunnianosoitus maaseutuelämälle ja kovalle työlle.

MIKÄLI SINULLA ON HALUA, AIKAA, PAIKKA JA IDEOITA TAITEEN TEKEMISEEN, VOIT MATTI LEPISTÖN ESIMERKIN MUKAISESTI TOTEUTTAA OMAN TEE-SE-ITE -VEISTOSPUISTOSI. ALOITTAMINEN ON NYT HELPOMPAA KUIN KOSKAAN ENNEN, SILLÄ LEPISTÖ LUOVUTTAA KÄYTTÖÖSI KEHITTELEMÄNSÄ BETONIVEISTOTEKNIIKAN OHJEET. TYÖN ILOAI!

Matti Lepistöön ohjeet betoniveistoksen tekemiseen:

Materiaalit:

- ♦ valkosementti ja muurauslaasti
- ♦ harjateräs, katiskaverkko
- ♦ styrokso

Työvälineet:

- ♦ vedenpitävät käsineet ja suojalasit
- ♦ jäykästä pellistä tehtyjä muotoilulastoja
- ♦ sekoitusastia
- ♦ hiekkapaperia

1. Ensimmäiseksi päätetään teoksen aihe ja koko. Teos luonnostellaan paperille rungon tekoa varten 1:10 koossa.

2. Veistoksen runko taivutetaan harjateräksestä luonnoksen mukaisesti. Yleensä 10 millimetrin harjateräs on sopivaa, pienemmissä veistoksissa käytetään ohuempaa teräslankaa.

3. Kun runko on valmis, laitetaan sen ympärille katiskaverkkoa. Paksuihin kohtiin laitetaan katiskaverkon sisään styroksipaloja täytteeksi.

4. Betonilaasti valmistetaan yhdistämällä valkosementtiä ja muurauslaastia, kumpaaakin yhtä paljon. Laasti levitetään ohuesti koko rungon päälle ja jätetään kuivumaan yön yli.

5. Seuraavana päivänä veistos voidaan muotoilla valmiiksi. Muotoilu tapahtuu levittämällä betonilaastia joka puolelle veistosta muotoilulastoja käyttäen, alhaalta ylöspäin edeten.

6. Teoksen kuivahdettua sen yksityiskohdat viimeistellään betonilla. Viimeistelykin on parasta aloittaa teoksen alaosasta.

7. Seuraavana päivänä veistos hiotaan hiekkapaperilla.

8. Viimeistelyvaiheessa veistoksen pinta voidaan käsitellä saunasuojalla. Jos veistos halutaan värittää, voi saunasuojan sekaan lisätä toisella käsittelykerralla vesiliukoista värijauhetta. Elävän pinnan saa pyyhkimällä kuivalla pensselillä märkää väripintaa.

Muista käyttää suojakäsineitä ja -laseja.

PATSAAT – NIISTÄ RANTSILA
MUISTETAAN. LUKUISAT
OVAT POHJOISPOHJALAISET
KAUPUNKITARINAT NELOS-
TIELLÄ AUTOILEVISTA, JOTKA
ILTAHÄMÄRISSÄ TAI AA-
MUNKAJOSSA RANTSILAN
RISTEYKSESTÄ OHI AJAES-
SAAN OVAT VAISTONVARAI-
SESTI SÄIKÄHTÄNEET TIELLE
NÄKYVÄÄ HIRVIPATSASTA.
PAIKKAKUNNILLA ON MUIS-
TONSA. MUISTOMERKIT JA
PATSAAT OVAT YHTEISEN
MUISTIN PUHETTA. KIVEEN
HAKATTUA KIRJOITUSTA.

Martti Väänänen: *Hirvi*, 1993

MIE TARVITTAAN MIEJÄN ASIOILLE MIEJÄN PATSAAT

Martti Väänänen:
Sipo karhunkaataja, 1994

RANTSILAN PATSAIDEN...

Kaikki paikalliset tietävät, että Rantsilan kirkonkylän keskeisillä paikoilla olevat patsaat parinkymmenen vuoden takaa ovat kansalaisopiston kurssilla tehtyjä. Yhteisöllisen taidekasvatuksen näkökulmasta teokset vertautuvat muualla taideterapiassa tai nuorisotyönä toteutettuihin taideprojekteihin. Merkittävänä erona on se, että Rantsilassa asialla ovat olleet tavalliset kuntalaiset, ”vapaan Suomen vapaat miehet ja naiset”.

1980-luvun lopulla kokoontunutta kansalaisopiston ryhmää veti akateemikko Oskari Jauhiaisenskin opissa ollut kiiminkiläinen kansantaiteilija Martti Väänänen. Väänänen taiteessa yhdistyvät kansantaide, pihataide ja myös ITE. Hänen oma taiteilijanuransa on pitkä ja töitään esillä Australiassa asti.

Kansalaisopiston ryhmä Martti Väänänen johdolla:
Raivaaja, 1992

Rantsilan patsaissa kuvataan menneitä aikoja. Koko ilmiön ehdottoman äitihahmon, opettaja Helmi Junttilan ideoiden pohjalle kasvanut aiheiden kirjo liittyy paikallakunnan perinteisiin ja kansan historiaan: Suomen sota, kansallinen herääminen ja J. V. Snellmanin lapsuuden keksit Rantsilassa, kylväminen, kuokkiminen, kirnuaminen ja lehmät, Sipolankylän ensimmäinen asukas Sipo ja karhun kaato, tukinuitto, metsästys ja hirvet, joutsenet, metsot...

Aiheet ovat tekijöitään lähellä ja heille arvokkaita. Yhteistuumien raitin seutuville kohotetut patsaat ovat aikuisten graffiteja. Lähidemokratian keski-ikäinen, maaseudulla itänyt muoto. 1980- ja 1990-luvuilla toteutettuna patsashanke on ollut myös kuin ikaikäisen talkoohengen jylhä joutsenlaulu tai kenties sen kukonlaulu, uusi nousu? Maaseudun elinvoimaisuuden ja nykyaikaisen, ITE henkisen kansansivistystyön voimannäyte.

Martti Väänänen: *Kylväjä, 1993*

... SYNTYMÄ,

Olen ollut Rantsilassa kirjastonjohtajana vuoden, paikakunta ei ole minulle ennestään tuttu. Vuoden aikana olen tutustunut Rantsilan patsaisiin ja esitellyt niitä paikallisten kulttuuri ihmisten kanssa Kaustisen ITE museon ja Oulun taidemuseon väelle. Yrittäessäni selvittää sitä, miksi Rantsilaan on tehty patsaita, olen päätenyt kannattamaan seuraavaa ajatuskulkua:

Kun ollaan Rantsilassa, kaiken hyvän ja kauniin voi juohduttaa *meijjän kananteriin*. 1700 luvulla, ennen Suomen suurta kansallista heräämistä toiminut suomen kielen viljelijä ja sanakirjamies, Rantsilan kappalainen **Kristfried Ganander**, on yksi unohdetuista tai ainakin aliarvostetuista suomalaisista suurmiehistä. Suuret suomalaiset televisioäänestyksessä 2004 hänet äänestettiin sijalle 30. Rantsilassa pidettiin tapauksen kunniaksi kansalaisjuhla.

Jo ennen ITE patsaiden aikaa oli Rantsilassa muistolaatalla (1956) ja näköispatsaalla (1982) kunnioitettu pitäjän kuuluisaa kappalaista. Gananderin patsaan paljastaminen kirkkopuistoon oli kenties kimmokkeena paikallisen maahengen esilletuomiseen muissakin yhteyksissä. Hannu Similä oli muovannut 1980 luvun alussa ensimmäiset näistä aiheeltaan kansanomaisista patsaista. Ne ovat maatalojen pihoidella Männistössä, kirkonkylältä katsottuna Siikajoen vastarannalla ylävirtaan päin.

Pihojen kätköön jääneet ensimmäiset teokset olivat jo olemassa, kun ryhdyttiin toteuttamaan suurhanketta: Suomen sodasta kertovaa Sandelsin ratsastajapatsasta linja autoaseman ja kirjaston väliselle viheralueelle. Oltiinhan Suomen sodan 1808-1809 suomalaisille voitokkaan ja kuulun Siikajoen taistelun maisemissa.

Sandels patsas paljastettiin kesällä 1989 suuren paikallisen ja valtakunnallisenkin julkisuuden saattelemana. Sandels ratsasti suoraselkäisenä taisteluun ratsullaan Bijoulla, joka saatiin jopa puhumaan c kasetilla toimineen koneiston avulla. Ennakkouutisointia tulevan patsaan puhelahjoista oli pitänyt keväällä varta vasten siirtää pari päivää aprillipäivästä edemmäksi, ettei koko asiaa olisi ymmärretty väärin.

Perinteisellä tavalla toteutetusta Gananderin patsaasta lähtien on Rantsilassa neljän vuosikymmenen aikana pystytetty nelisenkymmentä patsasta. Tekijöitä on ollut kymmeniä, pääasiallisena materiaalina betoni. Puolenkymmentä monumenteista on kansalaisopistossa tehtyjä, osa on itse itselle tehtyjä, osa yhteisöille tai yrittäjille toteutettuja tilaustöitä, joissa varsinkin Martti Väänäsen panos on suuri. Osa on sijoitettu keskeisille paikoille ja osa kotipihoille, jotkut vailla vakiintunutta nimeä.

Ranttisten ”patsastelun” voimahahmo Helmi Junttila oli sielunsa pohjasta todellinen kansankynttilä. Hänen hyvän

tuulinen ja sisukas aktiivisuutensa yhteisissä kulttuuri- ja yhdistysasioissa oli suurta ja herättää kunnioitusta vielä nykyäänkin. Tarina kertoo jopa, että arimmat vaihtoivat raitilla toiseen laitaan tietä, etteivät vain Helmin kohdatessaan joutuisi pakotetuiksi mukaan suuriin talkoo hankkeisiin.

Helmi Junttilan oma tausta näkyy patsaiden kansallisen henkisissä aiheissa. Hän oli nuoruudessaan toiminut lotkana ja sotien jälkeen jääkäriperinneyhdistyksessä. Niinpä hänen toimeliaisuutensa ruotsalaisen sotamarsalkan ratsastajapatsaan toteuttamisessa 1980 luvulla glastnostin ja reaganismin vuosina, kylmän sodan Suomessa ei liene aatteellisesti tai maailmanpoliittisestikaan täysin yhdentekevä tapahtuma!

Kansalaisopiston ryhmä Martti Väänänen johdolla:
Sandels, 1989.

... SANOMA

2000 lukulaisen, hyvää vauhtia eurooppalaistuvan suomalaiskatsojan nokkaan Rantsilan patsaiden ylösrakentava, kansallinen eetos voi ehkä tuntua eltaantuneelta döftältä. Tältä patsaat kuitenkin pelastaa niiden aseis-tariisuvan rehellinen kansantaiteellinen ilme. Työssä on vastaansanomattoman vahva ITE ote, kun tekijät omin käsin nostavat herkästi ja kunnioittaen jalustalle nuoruutensa, menneiden aikojen työt ja hengen.

Silti, yhä mekin pystytämme patsaat meidän omille asioillemme. Rantsilan patsailla otettiin haltuun oma paikka, osoitettiin omaa mieltä. Näytettiin, että yhdessä voimme sanoa asiamme, joka jää pysyvästi esille.

Kysymys kuuluukin: miksi ei muualla tehdä näin?

...JA TEHTÄVÄ!

Näillä sivuilla esitelty *Rantsilan meininki* on ainutlaatuinen vapaan, yhteisöllisen taidekasvatuksen, kansansivistyksen, lähidemokratian ja aloitteellisen osallistumisen esimerkki. Kansantaide on kohdannut taidekasvatuksen.

Kun ITE taidetta ollaan tuomassa kaupunkiin, voidaan kesken matkanteon kysyä sanantuojiilta: tuleeko tästä kaikesta vain eksentrisen anakronismi, äkkijyrkkä muistutus menneistä, jonka tokaisijaa kaupungistunut suomalainen voi pistää hyväntahtoisesti tikulla silmään ja jättää kylmästi huomiotta?

Yhteisöllisessä lähestymistavassa paikan asukkaat saavat mahdollisuuden osallistua sinne tuotavan taiteen tekemiseen. He haluavat, ottavat ja saavat suunvuoron sanoa itse, mitä oman ostarin, lenkkipolun tai asukastuvan vieressä oleva koiranulkoilutuspläntti ehkä sitenkin voisi taiteellaan myöhemmille tulijoille kertoa. Näin persoonallinen nykykansantaide saa mahdollisuuden voimaantua uuteen elämään myös kaupungissa, toisistaan vieraantuneiden kanssa be persoonallisuuksien käsissä.

Rantsilan meiningillä syntyvä meidän kaikkien taide on saattamassa meitä yhteen, erilaisina, puhumaan yhdessä. Ja kirjoittamaan kiveen.

Monumenttien näkökulmasta tarkasteltuna vuonna 1989 tapahtuikin useita asioita: Aprillipäivän maissa paljastettiin Rantsilassa ratsastajapatsas, lokakuussa murtui Oulussa Matias Keskinen kekkospatsas Mihail Gorbatshovin Suomen vierailuun liittyen ja marraskuun alussa murtui Berliinin muuri.

Historian leikkiä lienee sekin, että Suomen sodan tapaällikön patsaasta noussut patsaidentekoinnostus levisi samaisen sodan viimeisten yhteenottojen seuduille Rantsilan Kerälänkylään, missä Johannes Tervo on muotoillut Siikajoen törmällä sijaitsevalle kesäpaikalleen kymmenkunta patsasta kansalaisopiston taidepiirin jälkeenkin. Patsaiden myötä hän on löytänyt eläkepäivillään itsestään aidon ITE taiteilijan, jonka nelisen vuotta sitten valmistunut moniosainen päätyö *Viestikulkue* sisältää enkelihahmoineen myös henkisen ja hengellisen sanoman.

Patsaissa on muutenkin monitahoista kanta-aottavuutta. Urheiluseura Rantsilan Raikkaan kuusikymppisjuhliin syntyi Martti Väänänen käsistä juoksijapatsas *Suomi-neito juokse, juokse!* Vuosi oli 1995, Suomen EU:hun liittymisvuosi.

Kunnallisneuvos Väinö Porkka kertoo ratsastajapatsaan tarinaa

ITE-TAIDE KUKKII MAASEUDUN PIHOILLA JA TALLEISSA JA VÄHÄN KAUPUNKIEN LÄHIÖISSÄKIN. MELKEIN KAIKKI MUU SIIHEN LIITTYVÄ – PUHEET, KIRJOITUKSET, NÄYTTELYT, ARVIOT, TULKINNAT – TAPAHTUU NIIN MAANTIETEELLISESTI KUIN HENKISESTIKIN KAUKANA TEOKSISTA JA TEKIJÖISTÄ, PÄÄASIASSA RIKKANA PÄÄKAUPUNGIN KULTTUURIROKASSA.

Ammattitaide matkustaa elegantisti kattilan ääreen, mutta ITE ei liiku liukkaasti, koska sillä on kolme ulottuvuutta: tekijä, teokset ja ympäristö. Patsaan ja taiteilijan saa kyllä ajoittain matkaan, ympäristöä ei. Perille tuppaa tulemaan kaksiulotteinen versio, varjo tai kuva. Se on paremman puutteessa tarpeen, mutta kulkevat juuret toiseenkin suuntaan. Matkustakoon siis ITE puhe ITE taiteen luo!

Näin tapahtui eräänä kauniina syyskuun päivänä Oulun eteläpuolisella lakeudella. *Rantsilan patsaidentekijät* tapahtumassa kohdattiin taiteilijoiden kotikentällä.

Tervetuliaisten jälkeen kierrettiin aamupäivä pitäjän raittia ja kylää katsomassa patsaita ja kuulemassa niiden vuolaita ja hauskoja tarinoita. Sopassa on kokkeja riittänyt ja roiskunut on kun on rapattu. Patsaansyntyä rinat manaavat kalevalaisella voimalla rantsilalaisuutta oikeammin *ranttisuutta*) olevaksi. Rantsilan patsaat ovat estetiikaltaan perinteistä muistomerkkitaidetta, mutta

KOHTAAMINEN TARINOIDEN ÄÄRIELLÄ

ne ovat omia tavalla, johon etäisenä muukalaisena pököttävä graniittimonumentti ei yllä, vaikka sen kuvaama aihe olisi kuinka läheinen.

Kierroksen jälkeen päästiin kuulemaan ja näkemään Minna Haverin esitelmää pihataiteesta elinympäristön haltuunottona sekä Erkki Pirtolan riemukkaita videoita. Omien patsaidensa klassiseen ilmaisuun tottunut ja kiintynyt yleisö kommentoi näkemäänsä suorakaisesti mutta hyväntahtoisesti ”törsellyksiksi”. Ehkäpä samalla jäi kuitenkin kytemään ajatuksia sekä tähän asti tehdyn merkityksestä että itse tekemisen vapauden laveudesta.

Oppi ei suinkaan kulkenut yksisuuntaisesti. Kun seisoo Johannes Tervon pihalla huikean kauniissa Siikajoki varressa kuuntelemassa kiireettömiä tarinoita patsaista syysauringon paistaessa, kirpeän syystuulen puhaltaessa sielua puhtaaksi ja katseen tavoittaessa lakeuden äärtä, korkealentoiset ajatusrakennelmat ITE taiteen merkityksistä alkavat tuntua jotenkin etäisiltä ja vähän hasuiltaakin. Vieraannuttamisefektinä toiminut tuttuunuttamistapahtuma muistuttikin meille vieraille, kuinka tärkeää on estää teoretisointejamme ja hankkeitamme karkaamasta irralleen tekijöiden konkreettisista näkökulmista ja niistä äärimmäisen vahvoista juurista, joilla nykykansantaide on ympäristöönsä kiinnittynyt.

Viestikulkue

HIEILMIIN HIERÄTTÄMÄÄ

Johan Tervosta ei veneenveistäjää tullut, vaikka niinkin olisi voinut käydä. Uittomiehen pojasta tuli muurari ja lopulta patsaantekijä. Tervo ei ehdi huomata kaikkia pihalla pyörähtäviä patsaankuvaajia, kuten ei sitä viimeisintä virolaismiestäkään, jonka käynnistä naapuri kertoi. Patsaan ympäriltä tallottu lumi osoittaa kuitenkin sen, että erikoinen kokonaisuus kiinnostaa ohikulkijoita. Ja mikäpä siinä, Tervo tykkää kun kuvataan ja kysellään. Elämäkerta patsasvaiheineen on tullut selvitettyä senkin seitsemään kertaan, mutta kertomiseen itseoppinut taiteilija ei kyllästy. Vaimo kylläkin epäilee kuulijan kyllästyvän: "Älä sinä koko ajan pälpätä, anna tytön kysyäkin jotain."

Pian yhdeksänkymppinen Tervo ei kysymyksiä tarvitse. Lukuisten haastattelujen rutinoimana hän tulee oma-toimisesti kertoneeksi kaiken olennaisen elämästään. Vaimolleen puhetta suoltava Tervo vakuuttaa, että elämäntarina etenee: ”Minä tuun ihan justiinsa tähän patsasasiaan.” Tokihan Tervo tuleeekin. Mutta ei tarinaa ihan kylmiltään voi käynnistää. Miksi ihmeessä aloittaa Sandelsin hevosesta, jos jo pienenä poikana vuoli puusta saman lajin edustajia rekineen? Jossakin on aina juuret, vaikka näkyvillä on vain runko oksistoinen. Tervon elämänvaiheissa taiteileminen on ollut mukana kaiken aikaa, käytännössä. Mutta vasta patsaiden myötä muurari Tervosta on tullut taiteilijaksi mielletty kylänmies Rantsilassa.

TAITEILIJAKSI TUNNISTAUTUMINEN

Armeijan päällystö nimitti Tervoa taiteilijamieheksi jo jatkosodassa. Tervon olohuoneesta näkee, että isäntä on elämän mittaan itsekin omaksunut nimityksen. Ikkunasta näkyvä patsas on valokuvana seinällä. Eipähän tarvitse kahlata hangessa, kun haluaa esitellä teosta. Tervo kertoo muuranneensa puolitoista sotavuotta takkoja komentajiensa iloksi: ”Kyllähän se hirvitti, kun lääkintäeversti pyysi takkaa tekemään.” Luovan taitajan itsetunto on noussut sotavuosista selvästi. Muurarin ammatissa Tervo on saanut toteuttaa kykyjään siten, että omakuva on siirtynyt lähemmäksi mestaria kuin apupoikaa. Patsaiden tekemiseen tällainen lähtökohta on epäilemättä vaikuttanut rohkaisevasti. Itseopiskelevalla taiteilijalla on ollut valmis luottamus mielen ja käden yhteispeliin.

Rantsilan voimanainen Helmi Junttila sysäsi liikkeelle Tervon myöhemmän taiteilijauran. Hän näki pystyvissä

muurarissa hyvän miehen kansalaisopiston patsaan-tekoporukkaan. Johan Tervo oli yksi kolmesta loppuun saakka kestäneestä hevosenveistäjästä. Opettajana toiminut taiteilija Martti Väänänen ja hitsari Pentti Väyrynen jakavat Tervon kanssa kunnian Rantsilan kyläkuuvan kuuluisuudesta, Sandelsin sotaratsusta, joka vielä vanhan valuutan aikaan hirnuikin. Elikko nielaisi yhdellä hirnahduksella viisi Suomen markkaa.

Sittemmin Tervo on veistänyt oman hevosensa. Ja omat uittajat ja keihäänheittäjän ja muurari-isoisan ja kokonaisen lintujen parven.

TEMAATTISTA TAJUNNANVIRTAA

Tervon taide ammentaa niin suvun historiasta kuin paikkakunnan vaiheistakin. Kotipaikalla Kerälän kylällä olevaa *Siikajoen uitto* -kokonaisuutta Tervo pitää kuuluisimpana työnään: ”Sitä on käyty kattomassa jos kuin kaukaa.” Se asettuu kansantaiteelle tyypillisesti luonnollisesti ympäristöönsä, tarinansa äärelle Siikajoen rantaan.

Tervon kirkonkylän asumuksen takapihalla, talvisodanaikaisen väestönsuojahaudan päällä oleva *Viestikulkue*-patsaskokonaisuus vivahtaa osin antiikkiin, mutta mukana on myös lähimetsistä tuttu lintuvaltiain metso. Alun perin Tervo ajatteli tehdä hiihtäjä Eero Mäntyranan patsaan, mutta Salli-vaimon toivomuksesta hän valitsikin hautausmaan kupeeseen sopivamman uskonnollisen aiheen. Vankalla betonisella alustalla seisova enkeli tuo sanomaa, jota viereisellä jalustalla oleva lintujen ja enkelisiipistä tyttöä kantavan hevosen saattue kiiruhtaa Siikajoen takaa kuulemaan.

Tervon teemat yhdistyvät useissa teoksissa toisiinsa niin yllättävällä tavalla, että taiteilijan esitelmää seuraavan kuulijan korvienvälissä käy kuumeinen huike. Tervo itse tietää tarkalleen teoskokonaisuksiensa eri osien merkitykset ja suhteet toisiinsa. Yleisölle ne voivat jäädä sanallisen ilmaisun rikkaudesta huolimatta arvoituksiksi. *Viestikulkue*-kokonaisuus on ominta Tervoa: taivaallisesa teoksessa töröttää metson, joutsenen ja kotkan trio. Eikä enkelin eteen ole polvistunut kukaan kylän lapsista, vaan aito aatelistyttö. Tervon taiteessa on valloittavaa suureellisuutta, itseoppineen rohkeutta tarttua klassisiin veistosaiheisiin.

MIKSI IHMEESSÄ ALOITTAAN SANDELSIN HEVOSESTA, JOS JO PIENENÄ POIKANA VUOLI PUUSTA SAMAN LAJIN EDUSTAJIA REKINEEN?

Siikajoen uitto

Keihäskari ja Muurari

KERRONNAN AIKA

Taiteellista kutinaa Tervo potee edelleen, voimat vain eivät tahdo enää riittää sen raapimiseen. Tervon kun täytyy tehdä kaikki itse. Ammattimuurarin on omin käsin varmistettava henkeä ja muotoa tavoittelevan laastin laadusta. Viime vuosina Tervo onkin keskittynyt kevyempiin käsitöihin, kalevalaisten kansansoitinten valmistamiseen. Itse hän ei osaa kanteletta soittaa, mutta harvakseltaan vieraileva sisko saattaa soitinta näppäillä.

Onneksi vanhuus ei ole vienyt Tervon puhetaitoja; sitä luonnonlahjaa, jonka avulla hän on ajokortittomana muurarina hankkinut huomattavan määrän autokyytejä, eritoten naiskuljettajilta. Jos sanojen ajatellaan olevan tiiliä, niin Tervon eleet ovat niitä vahvasti yhteen sitovaa laastia. Vanha rantsilalainen muurari lyö laastia tiiltien väliin vilkkaalla tyylillään. Ja hyvä on, että lyökin, sillä Tervolta jälkipolville jäävä omintakeinen taide on monipolvisiin tarinoin sidottu.

Väinö Mikkola: *Hiihtäjät*

KAHDEN SUKUPOLVEN TARINANKERTOJAT

Kaarina Tuomiario tutustui ITE-taiteeseen Kiasman *Omissa maailmoissa* -näyttelyssä kesällä 2005. Hän alkoi pohtia, kuuluisiko hänen isänsäkin tähän joukkoon. Väinö Mikkola oli koko eläkeikänsä tehnyt omaperäisiä puuveistoksia ja tuohitöitä.

Elokuussa 2005 Mikkola menehtyi nopeasti edenneeseen sairauteen. Isän rakkaus esineisiin ja tarinoihin on siirtynyt tyttärelle. Kaarinan käsissä ITE-taide muuntuu omalaatuisesti keräilyksi ja esinesommitteluksi.

SEITSEMÄN KERROIN

Väinö Mikkolalla oli erikoinen tapa tehdä kaikkia veistoksiaan seitsemän samanlaista, yksi jokaiselle lapselle sekä yksi vaimolle. Hän aloitti aina syksyllä ja sai urakan valmiiksi sopivasti ennen joulua. Kukaan perheestä ei koskaan tiennyt saatikka nähnyt, mitä isä pajassaan teki.

Väinö Mikkola: Kesämökkit

Mikkola kehitti erityiset työkalut, joilla hän saattoi rakentaa yksityiskohtaisia esineitä pienen pullojen sisään. Yllättämisen ja antamisen ilo oli jouluna seitsenkertainen, kun kaikki saivat samanlaiset lahjansa. Aikuisikään ehtineet lapset soittelivat joulun jälkeen, ja isän kanssa yhdessä analysoitiin niitä muistoja ja tunteita, joita lahjat olivat herättäneet.

Mikkolan käyttämät materiaalit ovat pitkälti luonnonmateriaalia tai talkootöistä rakennuksilta kerättyjä jäämiä. Erääksi jouluksi hän rakensi vanhojen maitopurkkien kyljistä siroja kielonkukkia. Pinnat oli maalattu niin monta kertaa, että materiaali alkoi muistuttaa enemmän peltiä kuin pahvia. Säästäväisyys ja materiaalin kunnioitus näkyy kaikissa Mikkolan töissä. Kaarinan mukaan isä säästi kaiken pula-ajan ostokorteista oman lapsuutensa muistorikkaaseen karamellipaperiin. Esineet ja muistojen vaaliminen oli kodissa tärkeää.

PUU-UKKO KUIN ISÄ ITSE

Väinö Mikkola kouluttautui sodan jälkeen räätäliksi. 1950-luvulta alkaen hän toimi maanviljelijänä Rantsilasessa. Luonto ja hevostyöt pellolla olivat Mikkolalle läheisiä. Pieniin puutöihinsä Mikkola on tallentanut kaikki perinteiset maatalon työvälineet, joita hevosen kanssa on käytetty. Myös jotkut naistentöistä, kuten voin kirnuaminen, on tallennettu pikkuveistoksiin. Lisäksi Mikkola veisti astioita, rasioita ja maljakoita ja teki tuohitöinä kontteja ja käsilaukkuja. Näitä hän antoi lahjaksi ystäville ja arpajaisiin.

Rakkain esine Väinö Mikkolalle oli *Muistokaappi*, johon hän on koonnut kaikki pieneistöksensä ja esineet. Siinä on hevonen valjaineen, reki, kärryt, heinähäkki, lato ja työkalut haravoineen ja viikatteineen. Kaappiin ja sen esineisiin on tallennettu kaikki rakkaat muistot.

Jälkikasvulle tärkeitä teoksia ovat pullot, joiden sisään on pitkillä pinseteillä rakennettu pieni punainen kesämökki yksityiskohtineen. Mökin kuistilla on

sievät penkit ja ovesa pikkuruiset saranat. Toisiin pulloteoksiin Mikkola kokosi halkopinon, jonka vierelle hän asetteli tarkkaan järjestykseen pienen pokasahan, kirveen ja lekan. Halkopinon päälle hän askarteli pikkiriikkiset rukkaset. Pulloteoksissa on hyvin

yhteneväinen henki. On kuin mökin mies olisi juuri käynyt halkopinolla, käyttänyt sahaa ja jättänyt hanskansa pinolle. Niissä on sitä elämän yksinkertaisuutta ja iloa, joka kiteytyy hienosti Mikkolan hiihtäjäveistoksissa.

Kun Väinö Mikkolan hautajaisia vietettiin, kaikki lapset ja äiti toivat isän tekemät hiihtäjäveistokset mukanaan. Hiihtojoukkueesta puuttui ainoastaan yksi, joka oli pakkattuna muuttokuormaan eikä päässyt paikalle. Kaarina Tuomiaron mielestä Hiihtäjä on kuin isä itse. "Tää on niin kuin isän muotokuva, siinä on jotain sitä samaa ilmettä. Isä halus aina siihen tuhat-kerhoon, aina hän hiihti yli tuhat kilometriä joka talvi." Hiihtäjäveistosten ilmeet toistavat Mikkolan kasvopiirteitä yllättävällä yksinkertaisuudellaan. Ne ovat perusmiehiä, rehdin ja reilun oloisia maalaisia. Hiihtäminen kansallislajina, miesten siniset takit ja puusukset johdattelevat jonnekin hyvin syvälle suomalaiseen sieluun.

Kesällä 2005 Kaarina Tuomiarto kertoi isälleen Kiasman näyttelystä. Hän kuvaili teoksia ja kertoi oppimistaan ITE-määrittelyn taustoista. Vaikka Mikkolan veistokset ja esineet olivat vuosien ajan herättäneet iloa ja hämmästyystä ympärillään, ei hänen tekemiselleen ollut koskaan nimeä. Mies ilahtuikin kovasti löytäessään viimein taiteilijaidentiteettinsä. ITE-taiteilijuuden löytyminen antoi jonkinlaisen julkisen arvon sille, mikä lähipiirissä ja tekijän omissa ajatuksissa oli ollut arvokasta jo pitkään.

ESINEET KERTOJINA

Säästämisen ja esineiden merkitys on siirtynyt polvelta toiselle. Kaarina Tuomiarto kerää erilaisia esineitä. Kaikilla niillä on tarinansa, ja kun niitä yhdistelee, syntyy aina uusia tarinoita.

Väinö Mikkola: Halkopinot

Keräily alkoi taidekirjoista. Ne toimivat korvikkeina halulle tehdä itse. Kun työ oli vaativaa, eikä ollut aikaa harrastaa taidetta, kirjoista sai inspiraatiota ja voimaa. Niitä kertyi reippaasti yli tuhat. Sittemmin *Ars 1983* -näyttelyssä käydessään Kaarina tutustui Wolfgang Laibin teokseen, joka koostui kerätystä siitepölystä. Keräilijä oivalsi, että ”voisihan sitä kerätä jotain siitepölyn ja kirjojen välistäkin”; jotain, joka olisi hauskaa ja toisi iloa itselle. Sen jälkeen Kaarina on alkanut kerätä kahvikuppeja, maalattuja kukkatarjottimia, sirotinlusikoita, kirjottuja pöytäliinoja, pukukoruja, vanhoja parfyymipulloja, postikortteja ja käsilaukkuja. Esineille on yhteistä niiden naisellisuus, koristeellisuus ja taipumus kansallisromanttiseen tyyliin.

Kaarina järjestää esineitään erilaisiin yhdistelmiin, hän antaa koosteille nimet ja uudet tarinat. Tarinoissa on aina totuudellinen pohja, faktan ja fiktion köynnökset punoutuvat yhteen elämäkokemuksen ja huumorin kanssa. Tottuneesti hän sijoittelee antiikkiset sirotinlusikat ajateltuun järjestykseen ja muodostaa niistä kellotaulun, jonka nimi on *Kulutusjuhla – Viittä vaille lamaa*. Hän näkee sirotinlusikat ylellisyysarvikkeina ja kulutuksen symboleina, joiden liiallisuus pakottaa kellon viisarit kohti lamaa. Jokaisella lusikalla on oma perusteltu paikkansa sommitelmassa.

Kaarina Tuomiara: pukukoruja kokoelmasta *Välähdyksiä arjesta*

Kaarina Tuomiara

Laman vaikutukset tulivat Kaarinalle liiankin tutuiksi hänen toimiessaan SKOP:in pääluottamusmiehenä. Hän näki useita onnettomia ihmiskohtaloita, kun yli kahden tuhannen työntekijän pankkitoiminta vajosi kuin Titanic. Kaarina vei pukukorujaan ammattiyhdistyskokouksiin ja yritti piristää ihmisiä niiden loistolla. Hän nimittää pukukorukokoelmaansa nimellä *Välähdyksiä arjesta – timantteja tielläni* ja perustelee sen ihmisen ikaikaisella kaipuulla kauniisiin asioihin. Jo Silkkitiellä vaeltaneet nomadit ripustivat silkkikankaita jurttiensa seinille nauttiakseen niiden loistavista väreistä.

Eniten keräilijän aikaa vievä esinekokoelma on vanhat postikortit. Hän kutsuu kokoelmaa nimellä *Parit ja sinkut*. Kaarina järjestää kortteja uudelleen ja uudelleen omalaatuisiksi pareiksi. Hän on ostanut kortteja paitsi Suomesta, myös Ruotsista ja Virossa. Kotona hän yrittää etsiä uudelle kortille parin: toisen kortin, joka jollain tasolla muistuttaa sitä. Samankaltaisuus voi piillä väreissä, aiheessa tai tyyliässä. Korteissa voivat esiintyä samankäiset henkilöt eri-ikäisinä tai eri tilanteissa. Joskus eri puolilta maailmaa ostetut kortit osoittautuvat olevan alun perin samasta painosarjasta. Kun uusi pari syntyy, joku joutuu takaisin sinkku-kansioon. Kansioden välillä tapahtuu jatkuvaa deittailua ja kolmiandraamoja.

ITE-READY-MADE

Kaarina Tuomiaron ITE-identiteettiä on vaikea määritellä. Keräily itsessään on tuiki tavallinen ja normittunut harrastus. Kuitenkin siinä, miten hän kerää, on jotain omaehtoista. Hän näkee esineet symboleina, ajattelunsa elementteinä. Esineitä hankkiessaan hän kerää yhteen palasia, joiden avulla rakentaa uusia ajatuskuvioita. Merkitykset loksahtelevat paikoilleen kuin palapelin osat, kun sommitelmat asettuvat paikoilleen. Katson Tuomiaron teoksia jonkinlaisena ITE-ready-madena. Käyttäessään valmiita esineitä, liittäessään niitä toisiinsa ja antaessaan uusia merkityksiä hän vaikuttaa olevan Marcel Duchampin ideoiden jalanjäljillä. Keräily näyttää olevan Tuomiarolle ajattelun muoto, johon voi kylvää syvällisiä ja sarkastisia huomioita, mutta myös paljon huumoria.

Sommitelmat eivät ole ikuisia. Esineyhdistelmät eivät päädy pysyviksi teoksiksi, vaan ne kootaan ja puretaan aina uudelleen, kun keräilijän ideat ja kokonaisuudet vaihtuvat. Koko asunto on täynnä harkittuja sommitelmia, joiden mukana esineiden merkitykset uudistuvat.

Tuomiario vertaa esineitään runoihin. Myös runoissa merkitykset uudistuvat, kun sanoja käytetään erilaisissa yhteyksissä ja symbolitarkoituksissa. Runojen maailma on Tuomiarolle tuttu. Hän kirjoitti pankkikriisin jälkeen kokoelman *Varjokarnevaalit*, jossa purki tuntojaan ja etsi ajatuksilleen uutta muotoa. Runo *En oo* kuvastaa hyvin sitä rehevää ITE-henkeä, joka muuntuneena jatkaa elämänsä toisessa sukupolvessa.

En oo

*En oo runotyttö
vaan sinuun osumaton syöttö*

*En oo kultivoitunut avotakka
vaan pohjan polttama noita-akka*

*En oo taloustöiden sorvi
vaan tekosyitä keksivä lorvi*

*En haluu vitsiniekaksi
vaan silmiisi pöllähtäneeksi hiekaksi*

Kaarina Tuomiario: korttipari kokoelmasta *Parit ja sinkut*

Suomi on tunnetusti täynnä kesätapahtumia, ja joissakin niistä on esiintyjä myös yleisössä. Yksi heistä on Harri.

HARRI JA KAVIERIT

Harri Kalakoski asuu Jalasjärven Alavallilla kotitaloan veljensä kanssa. Kaatopaikkojen koluaminen kuului veljesten nuoruudenhuveihin, ja edelleen he tuntuvat vetävän orpoa materiaa puoleensa. Pihapiiriin ovat parkkeeranneet sekalaiset ehtoota elävät kulkuneuvot, joista osa päättyy myös Harrin taidehankkeisiin.

Harri kertoo katselleensa vastikään lapsuudenkuviaan ja tajunneensa irvistävänsä jokikisessä. Huumori onkin Harrin kutsumus ja elämäntapa, mutta tämän päivän kuvassa hänen totinen ilmeensä tuo mieleen Buster Keatonin. Keaton ei vitsaillut. Hän käänsi jonkin koneiston jotakin säädintä hiukan väärään asentoon ja katsoi ja kuvitteli, mihin prosessi siitä karkasi. Myös Harrin huumori on vakavanaamaista outojen näkyjen tuottamista ja tarkkailua, arjen yksivakaisuuden nujauttelua monimielisen epävarmuuden väläyksiin.

Harri sanoo tekevänsä ”ei niin sanoottua tairetta vaan poikkitaiteellista”. Taideluokituksiksi käännettynä Harri harjoittaa installaatio- ja performanssitaiteita. Hän pyrkii outouttamaan tuttua ja rikkomaan taiteen ja elämän rajaa parhaan avantgarden tradition tavoin, mutta sen ulkopuolella ja omin keinoin. Hänen performanssinsa on sosiaalista, ilolla ja ilon vuoksi tehtyä ja uhoilematonta. Se kutsuu nauramaan hätäiselle havaitsemisellemme ja kaavoittuneelle ymmärtämisellemme.

**”EI NIIN SANOOTTUA
TAIRETTA VAAN
POIKKITAITEELLISTA”**

”LIVENÄ ARKEHEN”

Juuret juontavat jo alaluokkien näytelmätehtäviin: ”Ekalla tunnilla keksittiin näytelmä ja harjoteltiin se ja toisella tunnilla näyteltiin se.” Harriin tarttui halu hullutella vaatetuksien ja muun rekvisiitan kanssa. Myös kansallinen huumoritradiatio tuli tutuksi. Harrin luettelemista nimistä punoutuu sodanjälkeisen römppähuumorin ketju Spedestä, Junnu Vainiosta ja Vexi Salmesta Veikko Lavin kautta aina rillumareihin asti. Suoremmin rillumarei ilmestyi Harrin horisonttiin kuitenkin modernina inkarnaationaan, kun kekkoslovakialaisen umpion seinille ryhtyi hyppimään urbaani reuharetkue *Sleepy Sleepers*, jonka erikoiset eleet ja reteät releet jättivät jälkensä koko rocksukupolven huumorin kielioppiin.

1980-luvun lopulla tavarataivaasta alkoi tipahtelemaan kansan käsiin videokameroita. Harri innostui kavereineen omien sketsien tekemisestä, mutta kuvausten toteuttaminen oli aina jotenkin hankalaa. Tuumaustauon jälkeen syntyi uusi ohjelmanjulistus: ”Unohretaan kuvaaminen ja niinku livenä tehään sitä asiaa ja sitten niin jotta se ei oo koskaan oikeen pyyrettyä hommaa vaan mennään niinku orottamatta paikalle”.

”TULOO HULLUNKURISIA

Ensimmäiseksi tärkeäksi ilmaisumuodoksi kehkeytyi pyöräily pikkuruisilla lastenpyörillä. Alussa vedettiin vain hassut vaatteet päälle ja ampaistiin kylille, omille tai vieraille. Vuosien kuluessa esitykset ovat harvenneet määrässä ja jalostuneet mutkikkudessa. Pyörät ovat itse hitsattuja absurdin mittaisia ja koristeltuja tandemeja peräkärryineen ja lisävarustetelineineen. Pyöräilijöillä on päällään mitä mielenkiintoisimpia vetimiä ja muuta rekvisiittaa. Esityksen kulku on kuitenkin edelleen sama: pyöräilään. Vakavalla naamalla, elämöimättä.

Pyöräilykuvaelmat ovat myöhemmin suuntautuneet kesäfestivaaleille ja saaneet jatkokseen playback-esiintymiset leirintäalueilla Hurriganesiksi sonnustautuneena. Alun autostereoäänentoistosta on edetty aggregaatteihin ja backstagetelttoihin (tarjolla pullaa ja mehua). ”Deejii jossa on näytelmä mukana”, Harri kiteyttää.

Harrin mielestä hommissa täytyy säilyttää rosoisuus, muuten katoaa hauskuus. Kykykilpailussa Hurriganes tuskin edes haluaisi pärjätä. Esitykset ovat silti kunnianhimoisempia kuin miltä saattavat näyttää. Harri jopa valittelee, ettei porukka ehdi harjoitella tarpeeksi, jotta suun aukomiset ja rum-pubreikit menisivät ”kohtuullisen yks yhteen mutta liioitellusti kumminkin”. Festivaalikarnevalismin saralla Harrin ja kavereiden harrastuksesta poikkeuksellisen tekeekin sitkeys ja kunnianhimo. Pyöräilyä on harrastettu viitisentoista vuotta, ja esitysten ja varustusten paisuessa vuosi vuodelta suunnittelu ja toteutus nielevät nykyään jo Harrin koko kesän. Tulvaisuudessa saatetaan jossakin nähdä ”sirkusta”...

Välillä outojen näkyjen tuottamisen saralla on edetty rohkeisiin kokeellisiin suuntiin. Erääseen eteläpohjalaiseen pikkupubiin ilmestyi kerran outo porukka. Puvut olivat kummia, yhdellä putoili salkku jatkuvasti kädestä, joku puhkesi äkkiyllättäen laulamaan. Ei ihmisten ravistelemisen hereille silti aina paljoa vaadi. Voi vaikka laittaa joulukuusen auton katolle keskellä kesää ja lähteä ajelemaan.

TILANTEHIA”

”MITÄS PUUTA SE PITÄÄ SIINÄ”

Toinen tuotannon haara ovat vaihtuvat installaatiot, joita Harri tekee kotinsa liepeille Jalasjärven ja Virtain välisen tien kulkijoita hätkähdyttämään.

Yhtenä kesänä viljapellossa korsien päällä ”kellui” kaksi televisiota. Teos täyttää dekonstruktivisen maisemakäsitetaiteen kriteerit menen tullen, mutta Harri ei ole siihen jälkikäteen aivan tyytyväinen. Huumoria ei ollut riittävästi. Toisena vuonna pellossa makasi vanhassa sairaalasängyssä ukko lehteä lukien. Tällä hetkellä metsänreunassa raahaa olkiukko olallaan valtavaa puunrunkoa vanhan Major-traktorin tukkikärryyn. Aiemmin ukko seisoi pitämässä pystyssä samaista traktoria, jonka keula sojotti kohti taivasta.

Useimmissa Harrin asetelmissa on hellä maaseutunostalginen juonne, mutta sillä hän ei halua sanoa, että maaseudun olisi pitänyt jonain menneisyyden kuvitteellisena idyllin hetkenä jähmettyä paikalleen. Kysymys on hänen kaikkia tekemisiään määrittävästä aktivoivasta sosiaalisuudesta: näyt tuovat ihmisille mieleen muistoja, ja muistonsa he haluavat jakaa.

ITE-installaatikkonakin Harri on draamatikko, joka ei tee patsaita vaan tapahtumia. Hän asemoi teoksensa ajatellen tarkasti sitä, miten ne avautuvat liikkuvasta autosta käsin katsottuina, joskus jopa tarkoituksellisesti liian myöhään, kun on jo ajettu ohi. Harri ei halua päästää katsojaa kuittaamaan näkemäänsä asian loppuun käsittelevän ymmärryksen ja pikaisen unohduksen rituaalilla. Hämmennyksen ja epä tietoisuuden hetki syntyy kahdella tasolla, sekä selittelemättömästä huumorista että havaitsemisprosessissa.

Hyvän mielen tuottaminen ihmisille toistuu silti Harrin puheissa. Lempä katuperformanssi ja kotikutoiset installaatiot murtavat muureja. Iloisia juttelemaan tulijoita riittää, mutta parasta on kun ”tuloo hullunkurisia tilanteita”. Ne kertovat myös joskus hyvinkin valaisevasti ihmisten havaitsemistavoista ja taidekäsityksistä – arvelu esitysvälineiden varastamisesta lapsilta on taidekriittikinä erikoinen mutta ehdottoman vilpiton.

JOS METSÄÄN HALUAT MENNÄ NYT

Kuva: Lauri Oino

Reijo Hotakaisen jammailevat karhut

KUVITTEELLINEN MATKAILIJA HIERAISEE SILMIÄÄN: AITOVIERESSÄ SEISOO ELÄVÄN NÄKÖINEN KARHU, PIHAN PERILLÄ HIRVI, KURKI, METSO, KOTKA JA LEIJONA, MONESTI MYÖS KETTU, HEVONEN, LEHMÄ, RIIKINKUKKO, KAMELI, APINA, JÄNIKSIÄ, LINTUJA JA EHKÄ PERHOSIAKIN. NYKYKANSANTAITEILIJOIDEN KÄSISSÄ MATERIAALI OTTAA USEIN ELÄIMEN HAHMON. KURKIEN JA HIRVIEN OHELLA KARHU ON VEISTÄJIEN EHDOTON SUOSIKKI. PYSTY PUUPÖLLI TUNTUU JO MUOTONSA PUOLESTA TARJOUTUVAN KAHDELLA JALALLA SEISOVAN KONTION RAAKA-AINEEKSI, MOOTTORISAHA SEN KARKEAN TURKIN TAIKOJAKSI. SAKSLAISSET PIHAMAATONTUT OVAT RANTAUTUNEET SUOMEENKIN, MUTTA MONEN HELSINKILÄISEN TUTTAVANI PARVEKKEELLA ASUSTAA VIELÄ MATKAN VARRELTA HANKITTU TAI LAHJAKSI SAATU MESIKÄMMEN. SUOMALAISTA TEKOA.

Kuva: Sanni Seppo

Kuva: Elina Vuorimies

Linda Huotarin veistämä karhunpentu Suomussalmelta

KARHUN SALAISUUS

Satujen, sanontojen ja mielikuvien maisemissa pedot kantavat kukin omaa ominaisleimaansa. Kettu tuntee viekkaudestaan, susi kavaluudesta. Metsän eläimistä karhu on majesteettillisin, mutta siinä on myös tragikoomisia piirteitä, mikä tulee esille monissa kettu ja karhu tarinoissa. Niiden mukaan hyväuskoisen karhun töpöhäntäkin on ketun keppostelun syytä. Karhusta on moneksi. Satujen, tarinoiden ja taiteen lisäksi se seikkaillee lauluissa, näytelmissä ja animaatioissa. Sarjakuvissa karhu esitetään kilttinä Nalle Puhina tai Aku Ankassa rötöstelevänä Karhukoplana.

Poromiehille ja metsässä karjaansa laiduntaville tilallisille karhu on ollut todellinen taloudellinen uhka. Yksistään Suomussalmella karhut ja sudet tappoivat 1800-luvun lopulla satoja kotieläimiä vuodessa, pääasiassa lampaista, mutta myös lehmiä ja hevosia. Romaanissaan *Punainen viiva* karun Kainuun kuvaajana tunnettu Ilmari

Kianto herättää talviuniaan nukkuvan kontion ja antaa sen tappaa rajanpinnassa pientä tilaansa pitävän Korpi loukon Topiaksen. Kohtalon kova kämmen vetää punaisen viivan ainokaista lehmäänsä puolustavan ihmispolon rintaan.

Nykyihmiselle harventunut karhukanta ei ole enää samanlainen uhka kuin aiemmin. Pelottavasta pedosta on tullut ystävällisesti kypäläänsä heilauttava portin varti ja. Kiannon maisemissa asuva suomussalmelainen Linda Huotari lainaa puoreliefiensä aiheita monesti juuri Kannon tai sitten Aleksis Kiven romaaneista. Myös Paavo Ruotsalaisen elämänvaiheet ovat kaivertuneet puun syiseen pintaan. Suuria veistoksia hän tekee harvakseltaan. Poikkeuksen tekevät juuri karhut, joiden plastinen muoto on syntynyt käsipelillä: sahalla, kirveellä ja taltalla viimeistelemällä. Nyt naapurin postilaatikon virkaa tekee Huotarin veistämä karhuemo, joka on saanut seurakseen puuhun kipuamassa olevan pennun.

Karhussa Huotaria viehättää sen itsenäisyys ja koisuus. Monista muista nisäkkäistä poiketen karhu ei ole laumaeläin, mutta sillä ei myöskään ole tiukkaa reviiriä, joka rajaisi sen liikkeitä. Yksinäinen uroskarhu saattaa kulkea kesässä sadankin kilometrin säteellä. Pelottavasta maineestaan huolimatta karhu ei silti aiheuta samanlaista vihaa kuin laumassa liikkuva susi. Karhu kohdataan yksilönä, ei joukkona. Kreikkalaisessa ja roomalaisessa tarustossa yksin pennuistaan huolehtiva karhu on voimakkaan äitiyden symboli. Muista pedoista poiketen sen kielellinen sukukin on feminiini. Ärsytettynä lempä karhuemo on tunnetusti vaarallinen. Sillä on voimaa puolustaa omiaan.

Sana *karhu* viittaa eläimen karheaan turkkiin, niin kuin Kalevalassa käytetyt nimitykset *pitkävilla*, *rahan karva* taikka *karvalallunen*. Pörröisen olemuksensa vuoksi karhulla on myös hellyttävä puolensa, josta todisteena on lähes jokaisen lapsen lelulaatikosta löytyvä nalle. Siinä missä nuket ovat yleensä tyttöjen leluja, nallet sopivat myös poikien halitarpeen tyydyttäjiksi ja öisten mörköjen karkottajiksi.

pitkävilla, rahankarva, karvalallunen

Hannu Kyllösen mesikämmenet hallitsevat tilannekomiikan

Kuva: Elina Vuorimies

Rakkaalla lapsella on monta nimeä. Nimistön perusteella karhu on ennen kaikkea metsää hallitseva herkkusuu. Se on *metsän kuningas, otso, kontio, mesikämmen*, mutta myös *jumalanvilja, kainupoika, lehmänpelko, luukyrpä* ja *pibkakinttu*. Nimiä on lähes neljä sataa. Osittain nimipaljous liittyy kiertoilmausten tarpeeseen. Karhua pelättiin ja kunnioitettiin eikä sen oikeaa nimeä haluttu turhaan lausua. Siitä puhuttiin kuin jumalasta tai paholaisesta. Karhuvirsissä ja loitsuissa sitä kutsuttiin ylijumalan tapaan *ukoksi* tai *ukkoseksi*. Eikä varmaankaan ole sattuma, että öisellä taivaalla hohtavat Ison ja Pienen karhun tähdistöt. Myytin mukaan karhu nimittäin on syntynyt tai vaalla ja laskettu kultaisilla ketjuilla Otavasta männyn tai kuusen latvaan, josta se ketteränä kiipeilijänä on jalkautunut maan päälle.

Vuonna 1985 karhu valittiin Suomen kansalliseksi ylivoimaisella ääntenemmistöllä. Suomalaiseen sielunmaisemaan ja uskomusperinteeseen karhun kuva oli piirtynyt paljon aikaisemmin.

TOTEEMISTA TORIN TUNNUKSEKSI

Kainuussakin karhuja on veistetty ammoisista ajoista lähtien. Jo kolme ja puoli tuhatta vuotta sitten paltamolainen metsästäjä nakutteli kivisen karhunpään aseensa koristeeksi. Tämän eläinpääaseen tarkoitus niin kuin sen tekijäkin ovat jääneet historian hämääriin. Todennäköisesti se ei ollut tarkoitettu arkiseen käyttöön, ainakaan jos Ruotsista ja Itä Karjalasta löydettyjä kalliopiiirroksia on uskomisen. Niissä ihmishahmot näyttävät kantavan eläinpäisiä sauvoja kuin vallan merkkejä tai rituaaliesineitä. Melkoisella varmuudella kyseessä olivat juuri tuollaiset hirven ja karhun kuvilla koristellut rituaalieseet, joista Kansallismuseon kätköissä säilyneet työt todistavat.

Karhu ja hirvi olivat esihistoriallisen ajan suurimpia saaliita mutta todennäköisesti myös toteemieläimiä ja klaanien tunnuksia. Roomalainen historioitsija Tacitus kertoo vuonna 98 kirjoitetussa *Germania* teoksessa

saan Suomessa asuvista myyttisistä kansoista, joita hän kutsuu *belluu seiksi* ja *okseiksi*. Nimet juontuvat mahdollisesti hirveä tarkoittavasta kreikankielisestä sanasta *ellos* ja *otson* ja *obton* kaltaisista kotoperäisistä karhun nimistä. Tutkijoiden mukaan kyseessä voisi olla kaksi klaania, joista toinen palvoi esi-isään hirveä, toinen karhua.

Okseille karhu olisi siis ollut klaanin synnyttäjä ja sitä yhdistävä toteemieläin, joka lainasi jäsenilleen erilaisia yliluonnollisia kykyjä. Kulttuuriantropologi Matti Sarmenta paikantaa oksit Karjalaan ja hiriklaanin Hämeeseen sillä perusteella, että hämäläisistä poiketen karjalaiset eivät tappaneet karhuja

ruuakseen. Vienan Karjalassa uskottiin vielä 1900-luvun alussa, että karhu on ”ihmisen sukua”, ja sen lihan syönte saastuttaa ihmisen: syöjästä tulee *räähkä*. Arkisemman selityksen mukaan karhun lihaa pidettiin pahan makuisena tai samalla tavalla vastenmielisenä kuin hevosen lihaa aikanaan tai koiran lihaa nykyään.

Riippumatta siitä, onko karhu oikeasti ollut klaanin tunnus tai toteemieläin, monissa tarinoissa korostetaan ihmisen ja karhun välistä sukulaisuutta. Kolttien alkumyytin mukaan he ovat karhun ja talven sen pesässä viettäneen tytön jälkeläisiä. Olisiko karhuveistosten suosio ymmärrettävissä tätä taustaa vasten? Vai onko selitys sittenkin arkisempi?

Kysyntää karhuille olisi ainakin enemmän kuin veistäjät jaksavat tai haluavat tehdä, vahvistavat alavutelainen Seppo Aho ja kuhmolainen Hannu ”Pölokynveistäjä” Kyllönen. Molempien moottorisahalla taiteilemia metsäneläimiä on viety aina Saksaa, Itävaltaa ja Espanjaa myöten, usein hirsitaloprojektien yhteydessä. Näennäisestä yksinkertaisuudestaan huolimatta karhun veistän

Kuva: Lauri Oino

Alavuden torilla komeilee Seppo Ahon kontio

tä on raskasta ja työlästä hommaa. Aho korostaa viimeistelyn merkitystä: kun eläin näyttää jo valmiilta, alkaa eniten aikaa vievä hienoviritys, jonka hän tekee kokonaan sahaamalla. Kyllönen puolestaan satsaa yksilölliseen suunnitteluun. Mielikuvitus ja muotoilutaito joutuvat koetukselle, kun asiakas haluaa pihakeinunsa ääreen karhun, jonka kantamalle tarjottimelle kahvikuppi on hyvä asetella.

Sekä Aholle että Kyllöselle veisto on lähestulkoon toinen ammatti. Kyllönen on osallistunut Iisalmessa Koljonvirralla järjestettäviin Puuveiston suomenmestaruuskisoihin parinkymmenen vuoden ajan. Voitto on hellinnyt yhteensä

seitsemän kertaa, neljästi kaksipäiväisessä pääsarjassa ja kolmesti parin tunnin pikasahauksessa. Kisassa hän ei kuitenkaan sahaa karhuja. Viimeksi tuomaristo hurmattiin tallirengillä ja hänen jaloissaan leikkivällä kissanpenulla. Ahoa kilpailut eivät kiinnostaneet: hänelle kaksi päivää yhden työn tekemiseen on aivan liian vähän.

Molemmat moottorisahamiehet ovat tehneet myös julkisia teoksia. Karhu on yksi niistä luonnolliseen kokoon veistetyistä neljästä suurpedosta, jotka Kyllönen on tehnyt Kuhmon Petokeskukseen. Ahon tervalla silaama mesikämmen kannattelee puolestaan TORI-kylttiä Alavuden keskustassa. Taempana kaupungintalon katolla reipasotteinen kontio kantaa tervatynnyriä. Kyseessä ei kuitenkaan ole Ahon veistos, vaan Alavuden vaakunan kuva aihe. Karhu on Karjalan tasavallan vaakunaeläin, mutta Suomen puolella se esiintyy useammin pohjalaisten kuin karjalaisten kaupunkien vaakunoissa. Mustaturkkinen karhu on myös Porin ja koko Satakunnan maakunnan tunnus. Porin kaupungin sinetissä se komeili jo 1600-luvulla.

metsän kuningas, otso, kontio, mesikämmen

Johannes Ivakko, *Karhunkaataja*

KARHUN JA IHMISEN KOHTAAMINEN

Hannu Kyllösen mukaan karhu kiehtoo ihmisiä salaperäisyytensä vuoksi, eli ”metän elukkana”, joka ei helposti ”ihmisille näyttäytyy”. Se on myös haluttu saaliseläin. Lähes kolmesataa kiloa painavan pedon tappaminen on vielä nykyäänkin vaarallista puuhaa, eräänlainen miehuus koe. Ei siis ihme, että ”karhunkaataja” Martti Kitusen (1747–1833) maine on säilynyt yli vuosisatojen. Ennen nykyajan ”safarilogiikkaa” muistuttavan metsästystavan syntyä karhun kaatoon lähdettiin porukalla. Karhu oli vaarallinen vastustaja. Siksi se olikin tapana keihästä talvipesäänsä. Turvaksi tarvittiin loitsuja ja rituaaleja sekä ennen pyyntiä että sen jälkeen.

Karhunkaato on yksi karjalaiskylien maaseutuelämää kuvanneen Johannes Ivakon pienoisteosten aiheista.

Se kuuluu samaan maailmaan, jossa puut vedettiin metsästä hevosella ja vesi kannettiin sisään korennolla. Ivaakon veistoksessa ihminen ja eläin kohtaavat silmästä silmään. Myötätunto tuntuu olevan eläimen puolella. Musta kontio ja sen jalkojen juurella oleva poikanen ovat nousseet takajaloilleen, mutta asento tekee niistä pikemminkin inhimillisiä kuin uhkaavia. Vaikutelmaa alleviivaa koirien ilmiselvä verenhimoisuus ja metsästäjän suhteet toman suuri koko. Seiväs määrätietoisesti tanassa seisova karvahattupäinen mies on selvästi suurempi kuin pystyyn kohottautunut kontio. Miehen vaatetus on tumma kuin karhun turkki. Veikkaan, että kyseessä ei ole puhdas satuma, koska emonsa rinnalla pennuille tyyppillisessä vaaleassa kaulurissaan seisovan poikasen turkki on kuitenkin kuvattu ruskeana. Mies ja emokarhu kohtaavat sattumalta tai ihmisen oman voitonpyyteen vuoksi.

jumalanvilja, kainupoika, lehmänpelko, luukyrpä

Lajina jääkarhu on karhuista nuorin, vain muutamia kymmeniä tai satoja tuhansia vuosia vanha. Tässä karijokelaisen Sakari Elorannan versio aiheesta.

Seppo Ahon mielestä karhulla on paljon inhimillisiä piirteitä, mikä tekee siitä poikkeuksellisen eläinten joukossa. Ihmisen tavoin karhu on kanta astuja ja pystyy nousemaan takajaloilleen. Lisäksi sen ruokava

lio muistuttaa paljon ihmisen ruokavaliota. Karhulla on myös heikkoutensa: hunaja ja viina kelpaavat sillekin. Ja turkkinsa alla karhu on kuin ”nyljetty jätkä”, jos saamelaisia on uskomisen. Pentujensa määränkin puolesta karhu muistuttaa nykyihmistä: yksinhuoltajaäidin pesueeseen kuuluu harvoin enemmän kuin kolme poikasta.

Kuva: Ulla Kinnunen

Aune Kinnusen Käpykarhu

Monissa veistoksissa karhu esitetäänkin inhimillisiä piirteitä saavana yksilönä, joka makoilee rentona riippumatossa tai soittaa kurttua kaverinsa lyödessä rumpua. Alajärveläisen Niilo Mäkinien sammalkarhut asettuivat kirjaimellisesti ihmisen askareisiin. Pikkukarhu on ottanut kyntäjän paikan. Isompi on valjastettu vetojuhdaksi. Roolien vaihdos sotkee vakiintuneiden kategorioiden rajoja, kutkuttaa nauruhermoja ja tuottaa älyllistä mielihyvää. Samaa kekseliäisyyttä osoittaa materiaalien moninaisuus. Puun tai sammalen lisäksi karhun hahmo sukeutuu niin betonista, metallista, risuista kuin kävyistäkin, kuten viitasaarelaisen Aune Kinnusen mainio käpy kontio todistaa.

KIIVIEN HIENKI ON VAHIVA

SAAVUMME LAPPAJÄRVEN RANNALLE JOULUKUUN ALUN HÄMÄRISSÄ. JÄRVEN SELKÄ ON AVOINNA. VESI SAA PILVISTÄ TUMMANSINISEN HOHTEN. PIENET KYLÄT REUNUSTAVAT JÄRVEÄ, JONKA JOSKUS LUULTIIN OLLEEN TULIVUOREN KRAATTERI. NYT TIEDETÄÄN, ETTÄ JÄRVEN JA SEN YMPÄRISTÖN OUDOT KIVET ON SYNNYTTÄNYT TUHANSIA VUOSIA SITTEN TAIVAALTA PUDONNUT METEORI. SIINÄ, MIHIN METEORI ON PUDONNUT, ON KÄRNÄSAARI, YDINSAARI, SYDÄNSAARI (*kärnä* ◀ KÄRNA 'SIEMEN, KIVI, YDIN, SYDÄN, KESKUS'). NIMESSÄÄN SE KANTAA LAPPAJÄRVEN TOISTA ERIKOISUUTTA, KIELTÄ, JOKA SYNTYI, KUN SAVOLAISKIILA TYÖNTYI RUOTSINKIELISELLE POHJANMAALLE.

Olemme matkalla järven toiseen päähän, Savonkylään, tapaamaan eteläpohjalaista ITE taiteilijaa Tapio Autiota. Olin tutustunut Aution tuotantoon jo hänen netti sivujensa galleriassa (www.ateljeeautio.com). Pihapiirin tunnistaa helposti. Gallerian kuvien betoniveistokset ovat tällä kertaa saaneet ylleen kevyen lumivaipan: Kyn täjän aura on jämähtänyt jäiseen maahan, lypsäjän kädet jäätyneet utareisiin. Talonkorkuisen Eevan rinnoilla on lumiharso ja Aatamin valtavat varpaat pilkistävät lumesta. Kuusen katveessa laulaa Väinämöinen Joukahaista hankeen. Talon seinustaan nojaa jo maalattuja liuskekiviä. Portaan pielessä odottaa iso himmeähohtoinen kivi pääsyä sisälle lämpimään. Katselemme pihapiirin betonisia esi isiiä ja äitejä.

Syntyjään Tapio Autio on naapurikunnasta Alajärveltä, äidin ja isän suvut ovat Lappajärveltä. Leipätyönään poliisina toimiva Autio aloitti taiteen tekemisen parikymmentä vuotta sitten. Tänä aikana hän on kokeillut monia erilaisia tekniikkoja: pahkojen työstä mistä, puureliefejä, betonivalua. Viimeisenä on tullut kivimaalaus. Koko ajan on tekemisessä ollut mukana rakentaminen. Autio on muurannut liuskekivestä niin tulisijoja kuin valtaisia rakennuksia kin. Nettisivuilla vierailija ei voi olla ihmettelemättä hänen luomi aan rakennuksia, veistoksia ja maalauksia. On sitten kyse arkisista tai uskonnollisista aiheista, tuntuu kuin Autio hakisi myyttisiä kuvia. Maaseudun työhön liittyvät veistoksetkin ovat kuvia jo lähes myyttisestä pienviljelijästä.

VUORELLA

Lappajärvellä on vuori, Tapolanvuori. Sinne mekin lähdemme yhdessä Tapio Aution kanssa. Vuorelle voi mennä kahta eri tietä. Me nousemme reittiä, joka tuntuu loivalta. Ylös päästyä silmien eteen avautuu avara näkymä järvelle. Tapolanvuori on tärkeä paikka Autiolle. Hän on löytänyt sen rinteiltä vanhan nylkykiven ja työkaluja, joiden kautta sai suoran kosketuksen menneisyyteen. Vuorelle hän on rakentanut linnan ja kirkon Pihtiputaan kimmeltävästä liuskekivistä ja himmeämpihosteisesta Alajärven liuskekivistä. Rakennusten ympärillä on kivi muuri portteineen, jota vartioivat betonisten peikkopatsaiden rujot hahmot. Suurin peikoista on vuorenpeikko. Se ottaa vuorelle tulijan vastaan.

Tapio Autio kertoo hankkeistaan, joista hän aikanaan sai kylähullun maineen. Autio on kuitenkin seurannut säistään ääntään. Liuskekivikirkon rakentamisen hän aloitti vuoden 1997 tienoilla. Kirkkoon mahtuu 120 ihmistä. Siellä pidetään häitä, kastajaisia ja muita hengellisiä tilaisuuksia. Uusin tila on kirkon viereen rakennettu luola runsaine liuskekivimaalauksineen. Tuleva haaste on 40 metriä pitkän, osittain maan alle kaivetun ja kate tun tunnelin rakentaminen. Tunneli lähtee Tapolanvuoren juurelta jyrkemmän reitin alusta, kahden betonien kelin luota, ja päättyy luolaan. Tunneli kuvastaa ihmisen taivalta maailman halki. Luolassa odottavat valo ja uudet kokemukset.

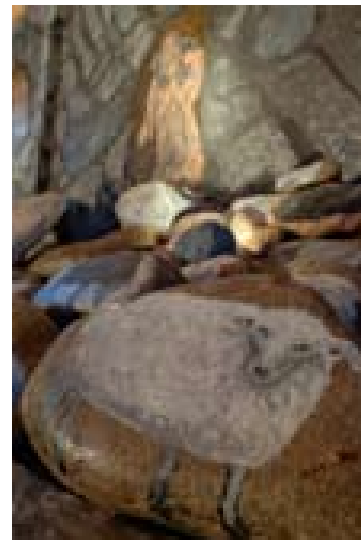
Ideat rakennuksiin, veistoksiin ja maalauksiin Autio on saanut näyissä. Niissä nähdyt kuvat ovat niin vahvoja, että toteutus tulee omalla energiallaan. Voima pakottaa Aution tekemään. Jos hän jättää teokset tekemättä, hän sairastuu sisäisesti ja ulkoisesti. Poliisin työn rinnalla Autiolla on oman tekemisen vuotuisrytmi: Joulukuusta maaliskuuhun hän keskittyy maalausten tekoon. Rakentamisen eri vaiheet rytmittyvät vuodenaikojen mukaan. Kesäisin paljon aikaa menee matkailijoiden opastamiseen ja erilaisiin tilaisuuksiin. Esitellessään kirkkoa, linnaa ja luolaa vieraileville ryhmille ja saarnatessaan seremonioissa Autio yhdistää Kalevalan ja Raamatun aiheita sekä omia kokemuksiaan eräänlaiseksi elämäntaito opiksi. Kesäisin paikalla käy kymmeniä bussilastillisia väkeä, ja paikasta on tullut yksi Lappajärven matkailukohteista.

LUOLAKERTOMUKSIA

Liuskekivimaalauksilla on keskeinen asema Tapio Aution tuotannossa. Maalaukset ovat vahvasti esillä niin Tapolanvuoren luolassa kuin kirkossakin. Suurimpien maalausten kiinnittäminen seinään on vaatinut neljän miehen voiman. Tapolanvuorella olevien maalausten joukossa on joitain arkisia kuvia, kuten hevospies, metsästäjä ja on gella istuva mies, mutta selvästi enemmistönä ovat maalaukset, jotka liittyvät joko Raamatun tai Kalevalan kertomuksiin: katuvia ja syntisiä ihmisiä ja enkeleitä, hyviä paimenia lampaineen, Väinämöinen, Aino ja Joukahainen, Maria ja Jeesus lapsi, luola aiheet, kuolema ja henkiolennot, sudet, hirvet ja karhut.

Maalaukset jäljittävät ihmismielen historiaa. Kivi kausi pyyntikansoineen kiehtoo Aution mieltä. Näkyjen

ja omien kokemusten kautta saatu tieto hahmottuu kuviksi, joiden yhtenä teemana on hyvän ja pahan taistelu. Työssään poliisina Autio on ollut mukana monella vakaalla keikalla, joutunut kohtaamaan kuoleman ja elämän kiertokulun. Hyvän ja pahan taistelu ihmisen sisällä on tuttu niin Kalevalan ihmiselle kuin nykyihmisellekin. Myös Autio on käynyt omat taistelunsa henkimaailman kanssa ja saanut valita.

Luolaan Autio on rakentanut lammassalttarin, jonka taustalla on Raamatun kertomus hyvästä paimenesta. Kolmiosainen maalausten sarja paimenesta vetää luolaan tulijan katseen puoleensa. Maalausten juuressa on kivisten mustien ja valkoisten lampaiden katras. Tästä katraasta yksi paimenista on nostanut harteilleen mustan lampaan. Autiolle musta lammas on ihminen, joka joutuu sisällään käymään kamppailua hyvän ja pahan, jumaluuden ja epäjumaluuden välillä. Musta lammas on samalla herkkä ja vahva, helposti harhaan joutuva. Tarvitaan hyviä paimenia, jotka auttavat mustan lampaan löytämään itsensä.

Altтарin paimensarjaa ympäröivät luolan muiden seinämien maalauksissa kuvatut ihmis- ja eläinhahmot, jotka johdattavat katsojan ajatukset ihmisen ja luonnon suhteeseen ja kalevalaiseen maailmaan. Autio puhuu paljon Kalevalan kertomuksista välittyvästä luonnon kunioituksesta ja luonnon voimasta. Karhunhampaassa on yhä edelleen voimaa. Yksi maalauksista kertoo Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulannasta, jonka Autio

tulkitsee kertomukseksi siitä, miten ihminen voidaan sanoilla joko alistaa tai nostaa. Sanoilla alistamista ja nöyryyttämistä tapahtuu kaikkialla: päiväkodeissa, kouluissa, työpaikoilla, vanhainkodeissa. Kun sanat ovat kovia, niillä voidaan lyödä. Jotkut ovat sanoilla lyömisiä lahjakkaita. Väinämöinen lauloi Joukahaisen suohon. Sanoilla voidaan kuitenkin myös nostaa. Tarvitaan vain oikeat sanat oikeassa paikassa, ja suon sijasta Joukahainen nousee pilviin.

KIVEN HENKI

Autio seisoo kirkon liuskekivistä muuratussa saarnatuolissa sinisessä haalarissaan. Halutessaan irrottaa itsensä arjesta ja ottaessaan vastaan ryhmiä Autio vetää työvaatteiden päälle mustan kaavun. Autio kertoo kivistä. Siitä, miten uuden luominen on usein vahingosta kiinni – niin kuin sekin, että hän vahingossa kokeili maalaamista akryylimaalilla Alajärven Viranperän liuskekivelle. Alttaritaulu on hänen ensimmäinen liuskeki-

velle syntynyt maalauksensa. Siinä on maapallo ja Luojan Alapuolella on maalaus suuren kivipaaden kantajasta. Sen Autio maalasi 40 asteen kuumeessa. Kivipaasi kuva ihmisen iloja, suruja ja kärsimystä. Lattialla on suuri pyöreähkö luonnonkivi, jota halkovat vaaleammat juovat muodostavat kiven pintaan ristin.

Autio kuuntelee kiviä. Kiven henki voi opettaa ihmiselle syvyyttä. Ihminen, joka ei osaa kuunnella kiveä, hakkaa siitä palan pois ja kivi murtuu. Se, joka kuuntelee kiveä, tietää, että tarvitaan vain pieni napaus ja pala on pois. Myös maalatessa on seurattava kiven henkeä. Autio on oppinut, että tärkeitä ovat kiven pintakuviot ja muodot sekä hyvät siveltimenvedot. Kivimaalaus on samalla arka ja kova laji. Maalatessaan Autio tuntee olevansa ”välillä likkappale näkyvän ja näkymättömän maailman välillä”. Tapolanvuoren linna, luola ja kirkko maalauksineen ovat Tapion Aution luoma maailma, jonka kautta hän haluaa kertoa ikiaikaisesta hyvän ja pahan välisestä taistelusta ihmisen mielessä ja maailmassa.

Minä

olen

koittanut

että

hyvä tulee

–HANNA KORKEAKOSKEN MAALAUKSIA

”Voi siitä olla jo viisikymmentä vuottakin kun aloitin, kun mulla on tuota ikää jo joka paikkaan. Sekin into kun tuota satakielimaalausta tein! Eikö saakin satavuotias innostua, ei täällä mettässä mitään muutakaan ole.”

Hanna Korkeakoski asuu Pohjois-Pohjanmaan Ruukissa kotitilallaan poikansa Anteron kanssa. Ikää on kertynyt 95 vuotta, mutta sitä on vaikea uskoa. Hanna keittää itse vieraille kahvit, liikkuu ikäisekseen ketterästi ja pistää vierailun loppupuolella soittaen sähköharmoonilla virren "Mua siipeis suojaan kätke" ja pyytää Anteron mukaan sitä laulamaan.

Tottuneesti ja mielellään Hanna esittelee kävijöille kodin täysillä seinillä olevat kymmenet omat, ostetut ja lahjataulut ja kehystetyt valokuvat. Toisinaan hän pysähtyy kertomaan, kuinka aiempi vieras on kehunut yksityiskohtaa tai pitänyt jotain maalausta erityisen onnistuneena. "Tämähän on aika hyvä, vai eikö nuo lampaat ole aika hyviä? Tämähän ei olekaan oikein huono", hän kuin itsekin yllättyneenä saattaa lausahda. Etelän kriitikolle esite-

tään tiukkojakin kysymyksiä, kun halutaan tietää, mitkä maalauksista ovat onnistuneita ja mitkä ei.

Keminmaalta syntyisin oleva Hanna Korkeakoski vietti nuoruutensa Simossa. Nuorena tyttönä hän meni karjakkokouluun, teki töitä eri puolilla Suomea, löysi Jämijärveltä miehensä ja muutti nykyisille sijoilleen pian sodan jälkeen. Perheeseen syntyi kaikkiaan viisi lasta, joista tyttären Kyllikin "Taivaan isä haki pois" jo vuosia sitten.

Aiemmin tilan ja perheen hoito pitivät Hannan työn touhuissa. Oma kyläkunta oli vilkas. Nyt ympärillä on paljon tyhjentyneitä pihvoja ja vanhojenpoikien hoitamia isoja-kin tiloja. Nyt maalaamiselle onkin aikaa. Vanhalestadiolainen seurakuntaelämä on kuitenkin vilkasta, ja myös Korkeakoskien vanhan päärakennuksen pirtissä pidetään seuroja. Ja kun omatunto on puhdas, ei kuvien tekeminen ole mitenkään ristiriidassa uskonasioiden kanssa. Onhan osa maalauksista saanut aiheensakin suoraan Raamatusta.

TYTTÄREN JÄLJILLÄ

Hanna kertoo aloittaneensa maalaamisen Kyllikki-tyttären harrastuksen innoittamana jo monta vuosikymmentä sitten. Seinillä on jo 1960-luvulla tehtyjä maalauksia, ja onpa Hanna myös jatkanut joitakin Kyllikin maalauksia. "Kyllikki on maalanut pohjan ja minä olen sitten muka parantanut", Hanna kertoo.

Keittiön pöydän ääressä syntyy yhä öljyväreillä maalauksia, joiden

aiheet löytyvät mutkattomasti taidekirjoista, lehti- ja valokuvista, uskonnon piiristä ja eletyn elämän muistoista. Aiheista ei ole ollut pulaa.

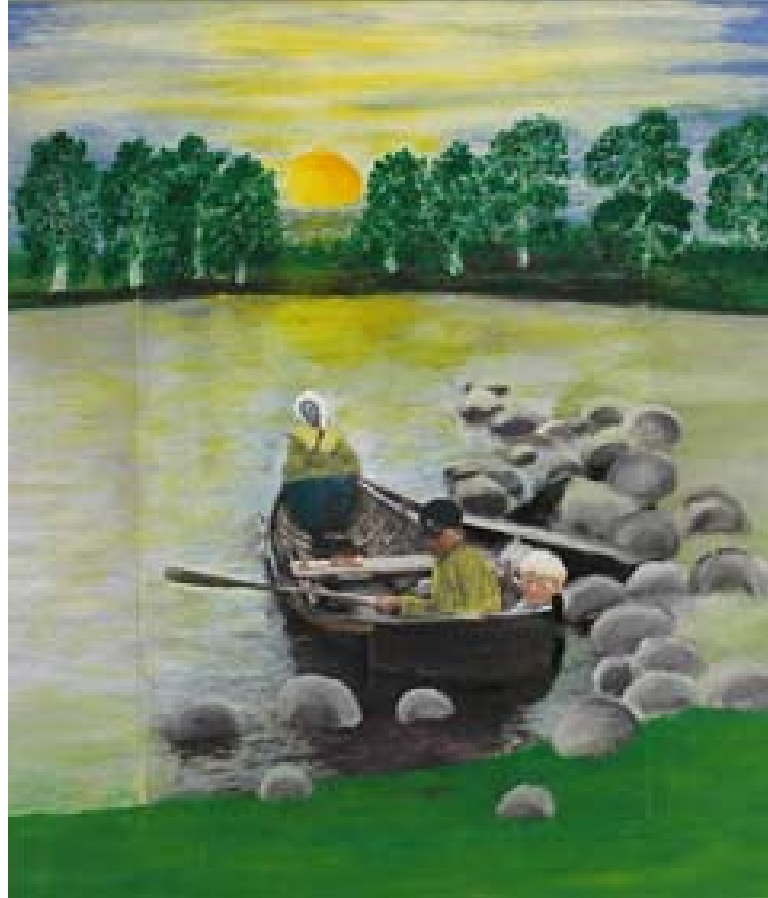
"Ihminen on erikoinen elävä, eikä hän jaksaa toteuttaa kaikkea mitä haluaisi", Hanna pohtii.

Hanna Korkeakoski on aika tyypillinen ITE-maalari, mutta hänen kuvissaan on myös naivistisia tyylipiirteitä. Hän aloitti taiteilun vanhemmalla iällä ja on pitänyt vain yhden näyttelyn, Ruukin kirjastossa. Yhden harrastajien viikonloppukurssin hän on käynyt, mutta se jäi kesken, koska viimeinen kurssipäivä oli sunnuntai. "Sain minä kahdessa päivässäkin paljon tauluja tehtyä mutta sanoin että kun on pyhä niin en minä silloin maalaa."

Värejä Hanna sekoittaa tarpeen mukaan, ja toisinaan kuvan pinta on sileä kuin maitolasin pinta, joskus taas puun lehdet on maalattu rytmikkäiksi täpliksi, koholle kuvasta. Maalaustekniikka ja kuvanrakentaminen – sommittelu ja mittasuhteet – ovat itseoppineen kädenjälkeä, aitonaivistin tyyliin muodoltaan melko kömpelöä, kertovaa ja vahvoja värejä suosivaa. Joskus vauhti ja inspiraatio näkyvät rytmikkäänä siveltimenjälkenä. Hanna toistelee, kuinka innoissaan hän on mitään kuvaa maalanut. Jälki riippuu siitä, "minkälaisella kohdalla ihminen on sillä hetkellä." "Ei minulla ole mittään surua ollut, vaikka on minulla ollut yksi suru elämässä, mutta kyllä sitä aina yhden kanssa pärjää", Hanna kuittaa mielentilojen vaikutuksen taiteentekoon.

Eero Järnefelt: Savolaisvene, 1888, Viipuri-säätiö/Hämeenlinnan taidemuseo.

Hanna Korkeakoski: Savolaisvene kuvajäljennöksen päälle maalattuna.

Kukka-asetelmia ja vapaasti maalattavia voimakasvärisiä kukkia Hanna on tehnyt jo alusta saakka. Ne ovat varmasti tuottaneet kauneuden elämyksiä ja estettistä mielihyvää tekijälleen. Näyttää siltä, että kun Hanna on saanut aiheen mieleensä, hän toteuttaa sen hyvin suoraan ja yhdistää samaankin kuvaan iloisesti vaikkapa suomalaisen maiseman ja ehkä lapsuusmuistojensa kultaamat totut kliseet: kirkkaan sinisen tyynen veden, taivaan poutapilvineen, järvenpoukamat ja valkopurjeiset veneet, jotka Hannan maalauksissa kelluvat hyvin korkealla veden pinnalta. Ihmisiä ei Hannan maalauksissa paljoa ole – niiden puuttumisen syyksi Hanna

antaa sen, että ihminen on kovin vaikea maalata.

MALLIN JÄLKEEN JA MUUTENKIN

Aivan ominta omaa Hanna Korkeakoskea on ennakkoluuloton, suorastaan villi, aiheiden ja kuvapohjien lainaaminen, kopioiminen ja päällemaalaaminen: maalaistalon pihapiirin maisemaan voi olla istutettu kaksi lammasta valokuvasta leikattuna ja päällemaalattuna, kun muu maalaus eläimiseen ja taustamaisemineen on tehty vapaalla kädellä ("nämä on saaneet kave-reita nämä lampaat"). Edelfeltin *Kristus ja Mataleena* -maalauksen painokuvassa on Hannan jäljiltä

totuttua vielä dramaattisempi valonkäsittely.

Eero Järnefeltin *Savolaisvene* on etäännytetty kauas alkuperäisestä. Alkuaan ruskeavoittoinen kuva on maalattu melkein kokonaan uusiksi. Se on päällemaalattu Hannalle ominaisin vahvan vihreän ja sinisen sävyin, vastaranta on tuotu alkupe- räistä lähemmäs ja sinne on lisätty koivurivi ja korea auringonlasku. Etualalle on lisätty ruohikkoa. Rantakiviä on maalattu lisää ja myös veden pintaa ja ihmisiä "ehosteltu".

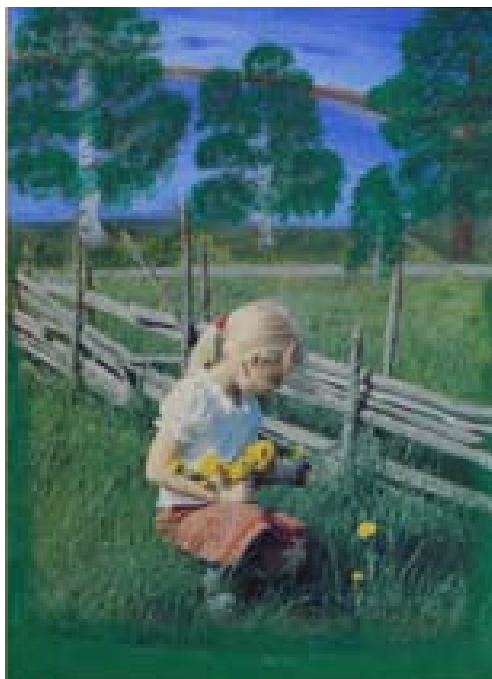
Kullervon sotaanlähtö on puolestaan vapaasti, ei painokuvan päälle, maalattu. Gallen-Kallelalta on otettu vain keskeiset hahmot, hevonen ja torveen puhaltava Kullervo. Öinen

Raamatun Kirkastusvuoren tapahtumista maalattu *Kristuksen kirkastus* on yksi Hannan rakkaimmista.

**Itselleen tärkeistä aiheista Hanna Korkeakoski on tehnyt useitakin versioita.
Kuvan hevoset ovat muistoja lapsuudesta, ja metso on pitäjän kesy metso, jonka metsästäjätkin jättivät rauhaan.
Maisema on Simon Sankajärven rannalta.**

”Tämän laitoin kehyksiin kun kuvan tyttö muistuttaa meidän Kyllikkiä pienenä”, Hanna Korkeakoski kertoo pienestä lehtikuvasta väritetystä taulusta.

talvimaisema on Hannan käsissä muuttunut järvenrannan kirkkaanvaloisaksi kesäpäiväksi ja tunnelma muutenkin leppeämmäksi.

Käsiin osuneet taidejäljennökset, lehtikuvat ja kirjat ovat Hanna Korkeakoskelle keskenään tasaveroisia lähtökohtia. Sommitelman tai aiheen alkuperä jää kysyjälle usein epäselväksi: ”Minä otin sen sieltä kirjasta ja ihastuin kun siinä oli samannäköinen sauna kuin meillä ja vähän parantelin.” Siten vaihtelevat kuvakulmat ja toisinaan rohkeatkin sommittelulliset ratkaisut voivat olla joko Hannan omia oivalluksia tai mallin mukaan tehtyjä.

Makuukammarissa ovat Hannan ehkä rakkaimmat maalaukset, Raamatun tapahtumia esittävät. Hyvää sanomaa tai lohtua tuovalla

enkelillä on erikoinen muoto: hameleviää alhaaltapäin melkein palloksi, muuten enkeli on tyypillinen hemaisevan kaunis iltarukousten ja kiiltokuvien enkeli. Sen kuvallista lähtökohtaa Hanna ei saa palautettua mieleensä. Jeesus pelastamassa Pietaria veden varasta, Kristuksen kirkastus ja muut pyhät aiheet on maalattu rauhallisella ja intensiivisellä otteella ja hillityin värein. Pyhät henkilöt levittävät ympärilleen valoherkua, samantapaista kuin Hannan auringonlaskuissa ja kukkien taustoissa joskus on.

Julkikset – kehyksissä – ovat Roppolanperälläkin osa ihmisten elämää. Kekkonen istuu päällemaalatussa lehtikuvassa kahvipöydässä ja muitakin löytyy: ”Mannerheimin minä sain pienestä kirjasta, johon

oli mutkille laitettu paperi, ei näkynyt kuin puoli miestä. Minä olen maalannut häntä toisen puolen, se on aika hyvin onnistunut.” Puolivartalokuva ei Hannalle riittänyt, vaan hän on jatkanut harmaata sotilastakkia ja saanut kädetkin näkyviin.

Kehyksissä ovat niin ikään lehtikuvat Tarja Halosesta ja hänen pääkilpailijoistaan presidentinvaalissa. Oulun eteläpuolella kun ollaan, Hanna tokaisee Matti Vanhasen kuvasta: ”Tämä on se meidän tuleva presidentti.” Arvopaikalla lipaston päällä on kuitenkin Halosen kuva, sulassa sovussa Esko-pojan valokuvan ja enkelimaalauksen vieressä. ”Tässä on meidän presidentti ja tämä vieressä on meidän Esko ja sitten vähän epäonnistunut enkeli, mutta minä laitoin sen Eskon vartijaksi.”

Alpo Koivumäki, Suomenkarjan Minttu-lehmä

ILIEHIMMIEN *missikilpailut*

90

Lehemiä ja itikoota
ITE museon 6. kesänäyttely
Kansantaiteenkeskus
Kaustinen 16.6. 18.9.2005

T **e** **k** **s** **t** **i** : ELINA VUORIMIES
K **u** **v** **a** **t** : SANNI SEPPÖ

Helsingin kaupungin rakennusviraston käsityöpaja, *Peltikäpylehmä*

Suomenkarjan Minttu-lehmä tuijottaa hellittämättömästi. Hän on asettautunut pa raatipaikalle, eikä suotta. Alpo Koivumäen tarkka silmä on vainunnut todentun tuisen liikkeen, ja Minttu seisoo neljä sorkkaa tukevasti maassa. Rautaromu on taottu viehkon romuluisesti, ja mittasuhteet ovat äärimmäisen oikeita. Oikea kau notar ja valioyksilö!

Vierellä laiduntaa Aune Kinnusen *Almu*, jonka karhean elävä pinta on täyttä luomua. *Almu* ei ole Mintun tavoin ensikertalainen, vaan on ollut mukana Euroo pan kiertueella Budapestissa. Tyylikäs lady, täytyy sanoa, joka tuntee myös vas tuunsa ympäristöasioissa.

Ekologia tuntuu kiinnostavan kaunokaisia tässä kisassa. Moni on valinnut pu kukierrokselle maanläheisiä luonnonmateriaaleista tehtyjä asuja. Nuorista taitajis ta mainittakoon Leena Renko, jonka eteerisen kaunis *Puu.Muu* syreenintuoksuisi ne oksarunkoineen on siron ilmava.

Vastapainona läheisyydessä käyskentelevät Martti Hömpin *Taistelija*, vakaasti eteenpäin pyrkivä härkä, Keijo Hurmerinnan leikkisä peltilehmä *Heluna*, joka on livahtanut hetkeksi lepäämään ja nauttimaan virvokkeita sekä perinteitä kunnioit tava, jähmeä, mutta erittäin taitavasti toteutettu Helsingin käsityöpajan *Peltikäpy lehmä*. *Helunan* tavoin kisaan kevytmielisemmin suhtautuu Seppo Suomensyrjän lehmä, jonka sarvista tarttumalla pääsee huimaan lentoon. Ei heikkohermoisille!

Leena Renko, *PuuMuu*

Mauri Rönni, Viheriämpää aidan tuolla puolen

Aune Kinnunen, Almu

Kuva: Lauri Oino

Harriet Holmström-Sand, *Bensatankkilehmä*

Hyvää päivää, neiti *Bensatankki lehmä*! Harriet Holmström Sand on laittanut teille sievät kengät siroihin jalkoihinne. Hieman ylipainoinen sisarenne taitaa lekotella kylpyammeessa kuuman kesäpäivän kunniaksi. Toivottavasti amme kestää. Sirkka Nurmen *Alkulehmällä* taitaa olla vauhdikkaasta liikkeestä pää tellen kiire tapaamiseen. Paikallaan jurottavalla Mauri Korven *Eu-foialla* ni mestään huolimatta tai sen vuoksi ei näytä olevan haluja lähteä minnekään.

Voi tuota Mauri Rönnin puulehmää, joka ahneuksissaan hamuaa mukamas viheriämpää ruohoa aidan toiselta puolelta!

Nuorten ITE työpajan moderni lehmä seisoj kulmikkaana ja uljaana, mutta joku onneton sivullinen poisti mielenhäiriössä lehmän kisasta ennen aikojaan. Edvin Hevonkosken *Liekki sonni* karkaa metsään ja tuijottaa sieltä tulijoi ta, mutta hän onkin vanha konkari, edelleen komea ja edustuskelppoinen.

Kuva: Lauri Oino

Seppo Suomensyrjä, *Lentävä lehmä*

Aiemmista vuosista poiketen kisaan on saapunut teemallisesti yhtenäinen kutsujoukko hurmaavia kaunottaria ja komeita sankareita. Pohjanmaa ryhdistäytyi kotikisoissaan komeasti: 32 missintekijän joukosta 22 tuli Pohjanmaalta. Siitä saamme kiittää tai syyttää hanketta, joka oli palkannut agentin etsimään sopivia ehdokkaita. Häikäilemätöntä, mutta kilpailussa kaikki on sallittua!

Minkä näistä nyt valitsisi kauneimmaksi? Onneksi minun ei sitä tarvinnut tehdä, vaan yleisö sai äänestää suosikkinsa. Voitokas missikeisari oli kurikkalainen Veikko T. Laurila, jonka pehmeämuotoinen ja kaarevia linjoja edustava teoskokonaisuus *Onnelliset* hellytti katsojat. Taiteilijalla oli ässänä hihassa tai oikeammin mahassa elokuisia iltoja varten loisteputkilamput, jotka saivat ontot lasikuituiset lehmät hehkumaan sisäistä valoaan ympäristöönsä.

Joka ottelussa on myös häviäjensä. Kauniit ja herkät sisäteokset kärsivät epäoikeudenmukaisuudesta, kun kaikki eivät ehtineet tai osanneet opasteista huolimatta käydä niihin tutustumaan.

Veikko T. Laurila, *Onnelliset*

Kuva: Lauri Oino

Kuva: Jorma Staudinger

Kaarina Staudinger-Loppukaarre, *Siidan vipeltäjät 1983*.Неистовое искусство из Финляндии - *Raw Art from Finland*

1.-13.10.2005, Keskustaiteilijatalo, Moskova

VENÄILÄINIEN JUUTTU

MAKEAHKO TUOKSU LEHÄHTÄÄ ASTUESSANI TOLSTOIN MAKUUAUNUUN. SE RIITTÄÄ TUOMAAN MIELEENI NEUVOSTOMATKAT JA KOTIIN PALATESSA AVATUT MATKALAUKUT. TORAKOISTA ON EHKÄ PÄÄSTY EROON, MUTTA HAJUISTA EI. VAUNUPALVELIJOIDEN AVULIAISUUS JA SYDÄMELLISYYS SAA SYDÄMESSÄ LÄIKÄHTÄMÄÄN.

S euraava muistikuva vie ruuhkaiselta Lenin gradin asemalta mutkaisessa ja hötkyisessä taksikydyssä näyttelypaikalle. Taiteilijatalon vieressä oleva groteski musta 60 metriä korkea Zurab Tseretelin veistos tuo palan kurkkuun. Pietari I:ssä laivansa kannella on korniudessaan kieltämättä jo takin kaunista. Vain Venäjällä voivat keskellä Moskva jo kea seisova pysti ja 1990 luvun lopulla täysin uudelleen

96

rakennettu Kristus Vapahtajan kirkko olla vierekkäin. Kirkon lähihistoria on oppitunti Neuvostoliitosta: Stalin määräsi sen muutettavaksi Neuvostojen palatsiksi, mutta lopputuloksena olikin kaupunkilaisten suureksi iloksi lämmitetty uima allas. Kiitetty kuitenkin olkoon Moskovan nykyinen pormestari ”Suuri puhdistaja” Luzhkov alkuperän palautuksesta!

Näyttelyä rakennetaan kuumeisesti. Näyttelyarkkitehdin suunnitelmat saadaan heittää roskakoriin ja suunnitella kaikki uusiksi. Miehet, joista joka toisen nimi on Sergej (neljännen sergein jälkeen menetin tilankehallinnan), odottavat kärsimättöminä. Lopulta he kävelevät puolivalmiin rakennelman taakse juomaan teetä, syömään leipiä ja lepäilemään. Antaa naisten suunnitella rauhassa. Miehillä ei ole hoppua.

Useiden rakennuskomentokuntien jono marssi alkusi eteemme: yksi tekee puurakenteet, toinen huolehtii ripustuksesta, kolmas sähköistä, neljäs tietotekniikasta jne. Venäläinen tehokkuus mykistää. Ripustuksen hoita

T e k s t i : ELINA VUORIMIES

Petri Martikainen, *Käärmekasvat*

vat Sergej ja Vasili (!) eivät edes ohjeita kaipaa; työ sujuu kuin tanssi ja lopputulos on kaunis. Puuprikaatin miehet auttavat myös muissa asioissa, ja ohessa selviää monta asiaa nyky Venäjältä. Nämäkin miehet ovat Ukrainasta ja asuvat yhdessä pienessä asuntolassa, josta käyvät muu tämän kerran vuodessa katsomassa perheitään.

Teokset naurattavat miehiä. Yksi jos toinenkin kut suu hehtaarihallissa työskenteleviä muita rakennuskuntia katsomaan ihmettä, jota ovat tekemässä. Erityisesti Edvin Hevonkosken kaksimetrinen *Hannele Pokka* herättää kysymysryöppyjä. ”Ihanko totta se esittää Suomen oikeusministeriä? Mitä mieltä hän on siitä ja salliko hän veistoksen tulla Moskovaan?” Kymmeniä miljoonia kulttuurin ystäviä ympäri Venäjää tavoittavan Kulttura tv kanavan ja ”yleisvenäläisen” RTR:n toimittajat kysyivät samat kysymykset. Poliitiikka ei ole lastenleikkiä.

Näyttely oli ripustettu osittain samaan tapaan kuin Kiasman näyttely. Pääsalin kuljetuslavoista rakennettua ikonostaasia kohden kulkee omalaatuinen seurakun

ta suomalaisemäntien kutomilla räsymatoilla. Kulkuetta johdattavat Väinö Ojan herkän rouheat puiset naisveistokset, ja takana juoksevat Hevonkosken *Seitsemän veljestä* susilauma kintereillään. Perää pitää Jussi Tukiaisen aave laivasto. Seppo Suomensyrjän valaistua *Sputnik* mootto ripyörää hohotettiin, Alpo Koivumäen savannin eläinten kekseliästä toteutusta ja Timo Peltosen suomalaisten metsäneläinten suloisuutta ihasteltiin. Tyyne Eskon yhteiskuntakriittiset kommentit saivat vastakaikua, ja Kaarina Staudinger Loppukaarten chagallmaiset maalaukset saivat oman kannattajajoukkonsa.

25 000 kävijää tavallisista kansalaisista aina kulttuu rieltiin edustajiin on ITE näyttelyn saldo 13 päivässä. Omasta kulttuuristaan ja erinomaisesta yleissivistykses tään tunnetut venäläiset yllättyivät. Suomalainen luova hulluus kohtasi venäläisen sielun. Sanalla sanoen ITE hurmasi Moskovan **ITE искусство очаровало Москву** ■

In Another World – Omissa maailmoissa
-konferenssi

Nykytaiteen museo Kiasman auditorio
24.–26.5.2005

TAITTEIEN JA MIELEN RAJOILLA

Omissa maailmoissa näyttelyn yhteydessä järjestettiin toinen kansainvälinen outsider taiteen konferenssi Suomessa. Ensimäinen keskustelunavaus oli vuonna 2003 Kaustisella, jossa kuullut puheenvuorot on julkaistu teoksessa *Manifestations of Contemporary Folk Art and Outsider Art* (Maahenki, 2004).

Helsingissä parhaat kotimaiset ja kansainväliset asiantuntijat keskustelivat taiteen ja mielenterveyden suhteista ja ihmisten tasavertaisesta oikeudesta tehdä taide. *Omissa maailmoissa* näyttely ja Töölönlahden veistospuisto antoivat osallistujille toivottavasti hyvän tuntuman suomalaiseen nykykansantaiteeseen. Suomalaisilla oli puolestaan ainutlaatuinen mahdollisuus tutustua outsider-klassikoiden kirjoon Adolf Wölfliin, Aloïse Corbazin ja Alexandr Lobanovin piirroksista ja kollaaseista aina Emile Ratier'n liikkuviin puuveistoksiin ja Judith Scottin ”lankamuumioihin”.

98

Konferenssin ensimmäisen päivän yleisöluennot johdattivat tapahtuman teemoihin ja pohtivat outsider taiteen suhdetta valtakulttuuriin. Colin Rhodesin aloituspuheenvuoro löytyy tämän vuosikirjan alusta.

Teksti: ARJA ELOVIRTA
Kuvat: RAIJA KALLIOINEN

Toinen päivä keskittyi outsider taiteen historiaan ja tulevaisuuteen yksittäisten tekijöiden, tekojensa ja niitä kuvaavien käsitteellisten erottelujen kautta. Collection de l'Art Brutin johtaja Lucienne Peiry oli esityksensä saapumasta, mutta hänen esitelmänsä tulkitse Colin Rhodes. Rhodesin suulla Peiry kuvaili, kuinka Giovanni Battista Podestàn ja Vahan Poladianin karnevalistiset esitykset lähestyvät kuoleman tematiikkaa ja kuinka kuolema on läsnä Judith Scottin veistoksissa. Peiry esitys löytyy *Omissa maailmoissa taidetta, terapiaa ja liite ripicassoja* -julkaisusta (Maahenki 2005), samoin Laurent Danchinin ajatukset art brutin ja art singulier'n välisistä käsitteellisistä ja ilmaisullisista eroista.

Suomessa kuten muuallakin valokuvataiteilijoilla on ollut keskeinen rooli marginaalitaiteen näkyväksi tekijöinä, mutta voisiko valokuvaus itsessään olla outsider taidetta? Millaisia tekijöitä ja tekemisen tapoja tältä alueilta voisi löytyä? Tällaisiin kysymyksiin etsi vastausta professori Roger Cardinal. Hänen esitelmästään kävi ilmi esimerkiksi se, miten valokuva liittyy medioiden tekemään taiteeseen tai mitä tekemistä nimikirjoitusten metsästyksellä on outsider valokuvauksen kanssa.

Erkki Pirtola ja Minna Haveri esittelivät ITE taiteilijoita kuvin ja sanoin. Haveri jäsensi suomalaisten nykykansantaiteilijoiden toiminnan motiiveja ja esitteli ylläpitämänsä nykykansantaiteen nettisivuston www.ite.fi.

Dorte Eiersbo (keskellä) johtaa Tanskassa toimivaa outsider-taiteen museota Gaiaa.

Raw Vision -lehden päätoimittaja John Maizels keskustelelee pääministeri Matti Vanhasen kanssa vastaanotolla Kesärannassa.

nykykansantaide.fi) kuva-aineistoa. Hän korosti, että ITE taiteilijat edustavat ”tavallista kansaa” eivätkä ole sosiaalisen kentän marginaalissa.

Päivän päätteeksi professori Arnulf Rainer ja Prinzhorn kokoelman johtaja Thomas Röske puhuivat outsider taiteen vastaanotosta ja suhteesta muuhun yhteiskuntaan. Röske kyseenalaisti outsider taiteen paljon puhutun autenttisuuden ja vallankumouksellisen potentiaalin suhteessa nykytaiteen kenttään. Kiinnostus outsider taiteeseen syntyi modernismin nousun myötä, kun länsimainen korkeakulttuuri etsi ilmaisun alkunmaa ja sen toinen tuleminen oli 1960-luvulla, kun autenttisuuden ja originaalisuuden kaltaiset arvot menettivät merkitystään. Kiinnostuttiinko outsider taiteesta uudelleen juuri siksi, että nykytaide otti etäisyyttä modernismin ihanteista? Onko outsider taide nostalgista kaipuuta kohti aitouden ja alkuvoimaisuuden ihanteita, joista nykytaide on aikoja sitten sanoutunut irti?

TAIDEMIELESSÄ

Omissa maailmoissa tapahtumat ovat osa Maaseudun Siivistysliiton *Taidemielessä* projektia, jonka aikana kartoitetaan mielisairaaloissa tai kehitysvammaisten hoitokodeissa kehitettyjä taiteen tekemisen käytäntöjä. Konferenssin viimeinen päivä keskittyy tähän tematiikkaan.

Taiteilija Marina Ciglar kertoi projektistaan kolmen Nikkilän sairaalassa 1930-luvulla tehdyn kuvakudoksen parissa. Tarinan mukaan eräs lääkäristä ihastui potilaan tekemään työhön ja pyysi häntä tekemään siitä toisinnon. Tuloksena oli kummallinen sanojen kudelmä. Kun lääkäri ei kelpuuttanut sitä, potilas lupasi tehdä uuden version. Tälläkin kerralla tuloksena oli tekstikudos, tosin väreiltään ja perusmuodoltaan enemmän alkuperäistä muistuttava. Vuosikymmeniä myöhemmin Ciglar päätti itse jäljentää teokset niin tarkasti kuin mahdollista. Kopioiden avulla hän käsittelee alkuperäisen ja kopion, mutta myös minän ja tuntemattomaksi jääneen toisen välisiä suhteita.

Iltapäivän kahdessa sessiossa osanottajat saivat tilaisuuden vaihtaa tietoa erilaisista toimintakäytännöistä, jotka pyrkivät takaamaan mielenterveysongelmista tai oppimisvaikeuksista kärsiville tasavertaisen oikeuden taiteeseen ja sen tekemiseen. *Taide ja mielen sairaudet* sessiossa kuultiin Guggingin taiteilijatalon apulaisjohtaja Florian Reesen kokemuksia sekä Guggingista että Luxemburgissa toimivasta taidekeskuksesta.

Johannes Lindnerin mukana päästiin kurkistamaan saksalaisen *Avoimen ateljeen* toimintaperiaatteisiin, jotka ainakin pintatasolla näyttävät eroavan esimerkiksi Guggingin mallista. Tavoitteet ovat terapeutisia, olkoonkin, ettei toivottuja tuloksia läheskään aina saavuteta ja

Konferenssivieraat Kesärannassa. Vasemmalta: ITE-projekteissa Kaustisella työskentelevä Elina Vuorimies, Guggingin taiteilijoiden talon apulaisjohtaja Florian Reese, Kaarisilta ry:n johtaja Maila Koskinen, Kehitysvammaisten taiteilijoiden tuki ry:n perustaja, taiteilija Ahti Isomäki, taiteilija Marina Ciglar, Maahenki-kustantamon markkinointipäällikkö Mika Pajunen ja professori Roger Cardinal Englannista

Kesärannan puistossa Prinzhornin kokoelman johtaja Thomas Röske, Adolf Wölfli Foundationin kuraattori Daniel Baumann ja konsultoiva psykiatri Allan Beveridge Englannista.

että monet asiakkaista ovat saaneet tunnustusta nimen omaan taiteellaan.

Suomalaisen terapia ja taidekentän näkemyksiä esittelivät Suomen taideterapiayhdistyksen puheenjohtaja Mervi Leijala Marttila ja taiteilija Tarja Tella. Suomen terapiayksiköistä ei ole noussut taiteellisia lahjakkuuksia Petri Martikaisen kaltaisia yksittäistapauksia lukuun ottamatta. Meillä ei myöskään ole Guggingin kaltaista organisaatiota, joka korostaisi taiteen tekemistä arvona sinänsä.

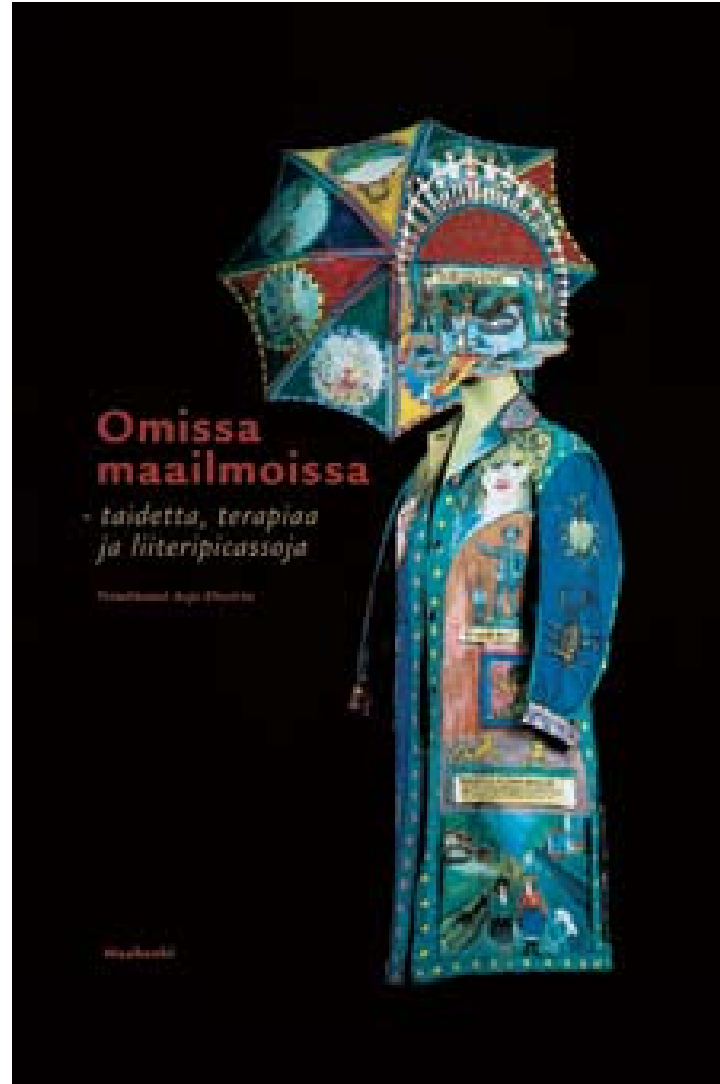
Oppimisvaikeuksista kärsivien luovat mahdollisuudet session avasi Dorte Eiersbo, joka on ollut mukana perustamassa tanskalaista kehitysvammaisille tarkoitettua taide ja toimintakeskusta *HandiHusetia*. Tällä hetkellä hän johtaa sen yhteydessä toimivaa outsider taiteen museota, *Gaiiaa*. Tukholmassa toimiva INUTI on keskittynyt ateljee , taidekurssi ja galleriatoimintaan. Sen taustoista kertoi Helena Petersson.

Myös Suomessa kehitysvammaisten oikeus taiteen tekemiseen on alettu ottaa vakavasti. Erstan taide ja toimintakeskuksessa toimii kehitysvammaisille tarkoitettu taidekoulu *Kaarisilta*. Johtaja Maila Koskinen kertoi sen

toimintaperiaatteista. Kehitysvammaisten taiteilijoiden kouluttajana toiminut taiteilija ja *Kehitysvammaisten taiteilijoiden tuki ry:n* perustaja Ahti Isomäki näki kehitysvammaisten taiteen älyllis-käsitteellisen korkeataiteen vastapoolina, välittömänä ekspressiona sekä modernismin klassikkoteoksille ominaisena viivan ja värin ilotteluna, epäsovinnaisen muotojen kiehtovana kauneutena.

Konferenssin päätössanoissaan Suomen Mielenterveysseuran puheenjohtaja Pirkko Lahti kysyi suomalaisista sananlaskua mukaillen *Mikä ihmisen tiellä pitää?* Elämän reppuun hän varaisi jotain toivottavaa, jotain tehtävää ja jotain rakastettavaa. Toivo edellyttää hyvää itsetuntoa ja turvallisuuden tunnetta. Rakkaus voi kohdistua toisiin ihmisiin tai ilmetä intohimoisena suhteena elämään. Nämä kolme evästä toivo, tehtävä ja rakkaus lienevät niiden repussa, jotka äskettäin edesmenneen Elis Sinistön tavoin alkavat rakentaa omaa maailmaansa piittaamatta siitä, mitä muut siitä ajattelevat.

Konferenssin aikana nähtiin myös useita mieleenpainuvia elokuvia, joista Erkki Pirtolan hauska ja koskettava kuvaus Sinistön elämästä kruunasi konferenssin päätöksen. ■

TAITEEN INHIIMILLINIEN VIESTI LUO KOSKIEUSPINTAA

Omissa maailmoissa
-taidetta, terapiaa ja liiteripicassoja
Toimittanut Arja Elovirta
Maahenki 2005

Viime vuosina tietoisuuteen noussut ITE ilmiö on suunnannut huomion eri puolilla Suomea työskenteleviin nykykansantaiteilijoihin, joiden humoristinen fantasiataide liittyy kiinteästi heidän elämänpiiriinsä maaseudulla.

Vähitellen on ymmärretty laajemmin, että kyse ei ole vain uudesta kotimaisesta ilmiöstä, vaan itseoppineita taiteilijoita ja virallisen taidekentän ulkopuolista outsider taidetta on ollut kaikkialla jo pitkään. Niinpä tuskin kenellekään uutta on enää sekään, miten vahvasti itseoppineiden taiteilijoiden teokset ovat vaikuttaneet lähes koko 1900 luvun ajan "primitivismiä" ihailevaan yleisöön ja keräilijöihin, joita ovat olleet myös koulutetut taiteilijat. Outsider taiteen vaikutus näkyy modernin taiteen historiassa, ihailuna ja myös erontekona.

IOI

Lukiessani Arja Elovirran toimittaman kirjan *Omissa maailmoissa. Taidetta, terapiaa ja liiteripicassoja* esseitä huomioni suuntautuu juuri paradigmaan, taiteen raja linjoihin. Siihen, mikä määritellään taiteeksi ja mikä ei taiteeksi. Ammattikatsojan vuosikymmenten mittaisella kokemuksella tiedän, että nuo rajat ovat aina häilyvät, alituisessa liikkeessä.

Koti ja ulkomaisella outsider taiteella kuvitettu ja näyttävästi taitettu suurikokoinen kirja ilmestyi viime keväänä Kiasman *Omissa maailmoissa* näyttelyn kynnyksellä. Vaikka kirja liittyi näyttelyyn, sen teoreettinen taustoitus toimii erinomaisesti myös ilman sitä.

Taidehistorioitsijana havahdun jälleen kerran pohtimaan sitä, että ”outsider taiteen” määrittäminen modernin taiteen ja nykytaiteen ulkopuolelle on käsitteellistä. 1900 luvun taiteella on sinnikkäät juurensa eksoottisessa ”toiseudessa”, muun muassa ”meistä” eroavien mielisairaiden tai ulkoeurooppalaisten kulttuurien taiteessa, jota ”me” olemme ennenkin ihastelleet niin sinnikkäästi.

Mikä siis tekee itseoppineiden taiteesta outsider taidetta yhä, siitä huolimatta, että kansainvälisellä art brut tai outsider taiteella on omat museonsa? Tai että kehitysvammaisten maalauksia ja nykykansantaidetta on esitelty Kiasmassa? Kirja saa miettimään, että käsityksiä on korjattava.

PARADIGMAT LIIKKUVAT

I02

Kun Kiasma esitteli *Omissa maailmoissa* näyttelyssä kotimaisen ITE taiteen rinnalla myös ulkomaisten itseoppineiden taiteilijoiden teoksia, kirja koostuu aiheeseen vihkiytyneiden tutkijoiden, kuraattorien ja keräilijöiden osin hyvin ristiriitaisistakin puheenvuoroista. Siksi sen kokonaisuudesta tiivistyykin viesti siitä, että kyse

on erittäin moniulotteisesta ja hajanaisesta ilmiöstä, jota voi ymmärtää varsin eri tavoilla.

Keskustelun ristiriitaisuus on kirjan ansio, vaikka se lukijan kannalta on joskus myös rasite. Esseet tutustutavat outsider taiteeseen ja taiteilijoihin, toisinaan hyvinkin eriävistä näkökulmista katsoen.

Kirjoittajien rakentamat kategoriat ja rajanvedot vaativat välillä. Heillä on toisistaan poikkeavat teoreettiset viitekehyksensä ja näkemyksensä (outsider-)taiteesta. Käsiteltävät ilmiöt nykykansantaiteesta mielisairaiden teoksiin eivät tunnu aina mahtuvan samaan keskusteluun. Voiko käsitellyistä ilmiöistä ylipäätään puhua samassa yhteydessä?

Kyllä voi, vaikka nykykansantaide ja mielisairaiden taide ovat oikeastaan aika etäällä toisistaan. Niitä yhdistää lähinnä tekijöiden itseoppineisuus ja sulkeutuneisuus omaan maailmaansa. Lukijana minulle on kuitenkin olennaisinta se, että kirjan essee haastavat minut tekemään omat johtopäätökseni taiteen ja taidehistorian paradigmojen liikkeistä. Kirjan esittelemät monet taiteilijat sveitsiläisestä Adolf Wölflistä intialaiseen Nek Chandiin tai suomalaiseen Elis Sinistöön ovat tarvinneet aikoinaan puolestapuhujansa, mutta tänä päivänä heidän teoksensa saattavat puhua jo itse puolestaan.

Nykytaiteen katsoja ei modernistien tapaan ainoastaan lumoudu outsider taiteilijoiden tekemien piirrosten tai veistospuistojen eksoottisesta viehätysvoimasta vaan löytää myös omakohtaisen kosketuspinnan niiden inhimillisestä viestistä. Heidän taiteensa kautta voimme ymmärtää senkin, että monoliittisen konsensus Suomen sijasta monenlaiset alakulttuurit vaikuttavat maassamme. Ihmiset ajattelevat ja tuntevat monella tavalla.

Teokset kommunikoivat kanssamme ja myös me voimme kommunikoida niiden kanssa, vaikka taiteilijat eivät enää olisikaan elossa ja jatkamassa ainutlaatuisen

mielikuvamaailmansa luomista. Taide on ollut monille vaihtoehto suljetulle elämänpöydälle, jossa he ovat joutuneet elämään mielisairaaloissa tai omissa kodeissaan, EU tukia ilman jääneillä köyhillä pientiloilla.

IHAILUSTA TUTKIMUKSEEN

Omissa maailmoissa kirja palvelee monia tarkoituksia. Kiinnittämällä huomion itseoppineiden taiteilijoiden teosten merkityksiin ja outsider taiteen määrittämiin se saa parhaimmillaan pohtimaan myös taiteen yhteyttä vanhoihin länsimaisiin käsityksiin neroudesta ja hulluudesta tai sitten taiteen nykymielessä terapeutista luonetta.

Kiasman näyttelyn ohella kirjakin liittyy *Taidemies* hankkeeseen, jonka Maaseudun Sivistysliitto on käynnistänyt opetus sekä sosiaali ja terveystieteiden tuella. Hankkeella tähdenetään tasavertaista oikeutta tehdä taidetta fyysisistä tai psyykkisistä rajoituksista riippumatta.

Outsider taiteilijoiden moniulotteisuutta korostaa myös kirjan kolmiosainen rakenne, joka ulottuu taiteen ja huumorin rajoilta toisaalta fantasian rajattomaan valtakuntaan ja sieltä vielä mielenkuviin tai psykiatrisen taideterapian piiriin sisälle. Muutenkin kuin *Taidemies* hankkeen kannalta kiinnostavia ovat johtopäätökset, joita tekee Heidelbergin kuuluisan Prinzhorn kokoelman johtaja Thomas Röske kirjan päättävässä artikkelissaan ”Hulluuden ihailusta tutkimukseen”: Villin alitajunnan modernistisesta palvonnasta on siirrytty tasavertaisiin dialogeihin, joita nykyaikaiset taiteilijat käyvät sairaaloihin aikoinaan suljettujen potilaiden teosten kanssa. Vuosikymmeniä sitten näkymättömiksi jääneillä taiteilijoilla on näinkin tilaisuus saada paikkansa taiteen historiassa.

Taidehistorian uudelleenkirjoittaminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Mielenterveystyö ei tee terapia töistä välttämättä taidetta, ja tekijää tärkeämpiä ovat hänen teoksensa.

Palatkaamme vielä hetkeksi kirjan alkuun, esseeseen ”Taiteeton taide luovuuden ja taiteen suhteista”, jossa Taideteollisen korkeakoulun taidekasvatuksen professori Helena Sederholm haastaa pohtimaan sitä, mikä on taidetta ja mikä ei. Sederholm polemisoi muun muassa sitä, mikä yhdistää ja erottaa ammattitaiteilijat, outsider taiteilijat ja harrastajataiteilijat toisistaan.

Avainsanana on nykyisin niin muodissa oleva luovuuden käsite. Artikkelia lukiessa herää ihmettelemään esimerkiksi sitä, mikä yhteys harrastajien ihannoimalla luovuudella on taiteeseen, joka saa merkityksensä taiteellisuutena toimintana. Ja alkaa epäillä sitäkin, miten outsider taiteilijan omaan maailmaan sulkeutuva monologi ylipäätään mahdollistaa vuoropuhelun.

Sederholmin mukaan dialogi voi syntyä, mutta siitä vastuussa on aina taideyleisö, katsoja, kuuliija tai lukija.

Taide riippuu aina kulttuurisista arvostuksista. Kun art brut taidetta kohtaan syntynyt kiinnostus liittyi aikoinaan ekspressiiviseen taideteoriaan ja mielenpsykologian ilmaisemiseen, nykykansantaiteen ja muun outsider taiteen nousu taidemaailman suosion kohteeksi merkitsee myös huomion kohdistumista suorituskeskeisestä kulttuurista luovuuteen, jossa etsimisen hapuilu ja löytämisen ilo virheineen saavat näkyä.

Huomio kohdistuu puhtaaksi viljellystä kirjakielenstä puhekielen moniin vivahteisiin. Jokainen saa rakentaa maailmaansa ja kommunikoida omalla murteellaan. Jokainen voi olla oma erityinen itsensä ja osallistua kulttuuriseen vuoropuheluun käyden dialogia omista lähtökohdistaan. ■

Gary Alan Fine:

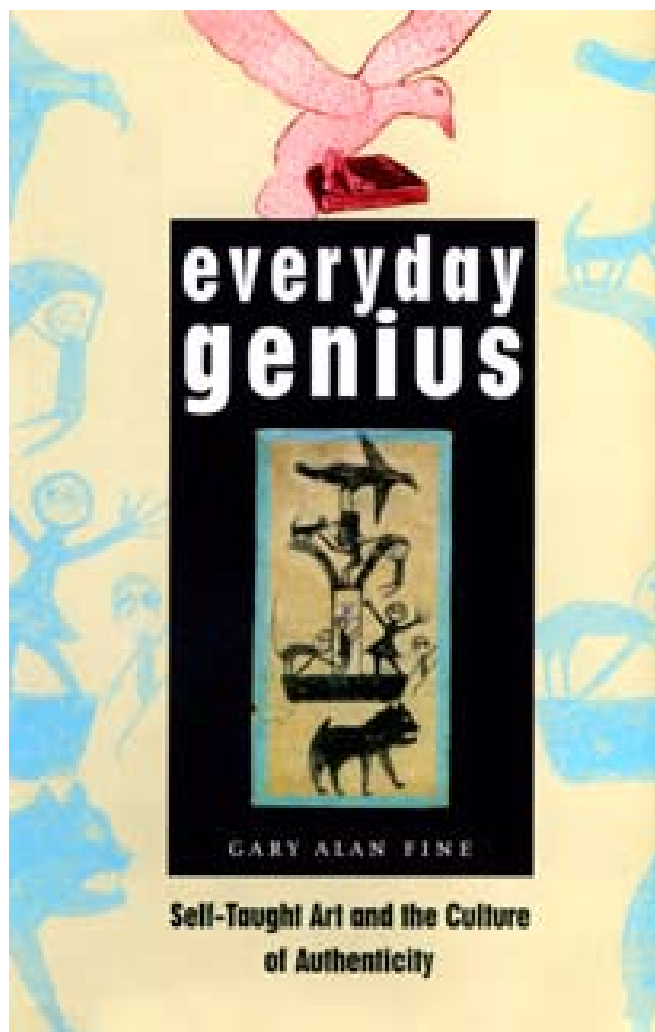
Everyday Genius

Self-Taught Art and the Culture of Authenticity

University of Chicago Press, 2004

AITO ASIA

Yhdysvalloissa visuaalisella kansantaiteella on pitkät perinteet tunnetaan ja tunnustettuna taide muotona. Kun Euroopassa 1900 luvun alussa taiteilijat kiinnostuivat primitiivisestä heimotaiteesta, löysivät heidän yhdysvaltalaiset kollegansa innoituksensa kohtaisasta kansantaiteesta. Sen myötä muutamat taidegalleriat alkoivat esittää amerikkalaista kansantaidetta jo 1920-1930 lukujen vaihteissa. 1960-luvulla kiinnostus itseoppineiden taidetta kohtaan kasvoi, koska rotu- ja luokkakysymykset oli

vat esillä niin taidemaailmassa kuin yhteiskunnassa yleensäkin. Varsinainen läpimurto tapahtui 1980-luvulla ”mustien kansantaiteen” myötä. Vuosittuhannen vaihteeseen mennessä itseoppineiden taide oli vakiinnuttanut asemansa taidemuotona, ja toiminta sen ympärillä oli muodostunut aktiiviseksi taidekentäksi. Vuonna 2000 maassa toimi parisataa itseoppineiden taidetta esittelevää galleriaa.

Tätä vireää kenttää toimijoineen ja toimintoineen

kuvaava sosiologi Gary Alan Fine teoksessaan *Everyday Genius. Self-Taught Art and the Culture of Authenticity*. Fine

teki viime vuosituhanen viisi viimeistä vuotta etnografista tutkimustaan itseoppineiden taiteen kentällä. Aihe kuljetti häntä ympäri Yhdysvaltoja. Hän osallistui taapahtumiin, havainnoi sekä haastatteli taiteilijoita, välittäjiä, keräilijöitä, kuraattoreita, kriitikoita ja tutkijoita eri puolilla maata. Tuloksena syntyi laaja ja moniulotteinen kuvaus itseoppineiden tuotannon ympärille kehittyneestä taidemaailmasta. Toimijoiden roolien ja keskinäisten suhteiden lisäksi Fine tarkastelee teoksessaan, miten teosten arvo ja tekijän maine muodostuvat.

Otan esille muutamia Finen tutkimuksessa esille tulleita kiinnostavia seikkoja, mutta suosittelen tutustumista itse kirjaan. Se on tukeva tietopaketti Suomessa vähälle huomiolle jääneestä amerikkalaisesta itseoppineiden taiteesta ja runsaiden haastattelusitaattien ansiosta lisäksi myös varsin viihdyttävää luettavaa.

KÄSITTEISTÄ

Meillä Suomessa eivät kansan visuaaliseen luovuuteen liittyvät käsitteet ITE taide, nykykansantaide, outsider taide ja toinen taide rajauksineen ole vielä ehtineet vakiintua. Käsitteiden epämääräisyys tuntuu kuitenkin olevan muuallakin luonteenomaista taidemaailman ulkopuoliselle taiteelle. Pitkistä perinteistään huolimatta käsitteet eivät ole selkiytyneet amerikkalaisessakaan tai depuheessa.

Amerikkalaisessa taidepuheessa kansantaide, outsider taide ja itseoppineiden taide viittaavat suurelta osin samoihin taiteilijoihin ja teoksiin. Käsitteillä on toisistaan eroava alkuperä, mutta ajan kuluessa ne ovat laajentuneet toistensa alueille siinä määrin, että selkeää rajanvetoa on mahdoton tehdä. Sosiologina Fine ei ole kiinnostunut ratkomaan itseoppineiden taiteen olemuk-

seen tai määrittelyyn liittyviä ongelmia. Hän joutuu kuitenkin ottamaan kantaa terminologiseen kiistelyyn vaalitessaan, mitä kilpailevista käsitteistä tutkimuksessaan käyttää. Hän päätyy käsitteeseen itseoppineiden taide, koska katsoo sen olevan käytössä olevista termeistä katavain ja neutraalein. Outsider käsitettä hän pitää sosiaalisesti leimaavana ja kansantaidetta puolestaan liiaksi traditioon ja kansallisuusaatteeseen sitoutuvana.

Finen mukaan kentän terminologinen eheytyminen lähitulevaisuudessa vaikuttaa epätodennäköiseltä. Hän ei kuitenkaan yhdy toisinaan suomalaisen ITE taiteenkin kohdalla esitettyyn näkemykseen, että itseoppineiden taidetta pitäisi kutsua taiteeksi ilman määrittäviä etuliitteitä. Fine korostaa, että nimitykset ovat organisaation toiminnan kannalta merkityksellisiä niin tiedollisesti kuin sosiaalisestikin. Nimitys tekee ryhmän ja ryhmä luo yleisönsä. Se mahdollistaa kiinnostuksen kohdentamisen sattumanvaraisuuden sijasta. Hänen mukaansa taiteeksi kutsuminen ja taiteena kohtelemisen voisi johtaa kiinnostuksen, ostajien ja lopulta koko taide muodon katoamiseen ja estää uusien itseoppineiden taiteilijoiden ”löytymisen”.

MUSTAVALKOISET RAJAT

Suomalaisesta näkökulmasta amerikkalaisen itseoppineiden taiteen asema suosittuna taidemuotona vaikuttaa tavoiteltavalta. Asetelma ei kuitenkaan ole ristiriidaton. Itseoppineiden taide on saavuttanut tunnustetun asemansa taiteen yleisen demokratisoitumisen myötä. Se voidaan nähdä jatkona värillisten ja naisten taiteen hyväksymiselle, mutta sen integroituminen taidemaailmaan ei ole ollut yhtä täydellistä. Ongelmana on, että vaikka itseoppineiden teokset hyväksytään taiteeksi,

täytyy tekijöiden yhä pysyä taidemaailman ulkopuolisina. Tämän itseoppineiden taidekentän kaksijakoisuuden Fine tekee selvästi näkyväksi.

Sosiologina Fine kiinnittää erityistä huomiota toiseuden ja alkuperäisyyden merkitykseen itseoppineiden taidetta arvioitaessa. Hänen mukaansa kiinnostus itseoppineiden taiteeseen perustuu pohjimmiltaan haluun löytää jotain aitoa ja turmeltumatonta. Tämä pyrkimys tuo esiin romanttiset ja myyttiset mielikuvat oman ajan ja kulttuurin ”jalosta villistä”. Tästä seuraa, että vaikka itseoppineiden taide nähdään aitona amerikkalaisuutena ja kansan sielunpeilinä, löytyy kuvastimen kääntöpuolelta luokkatietoisuus ja kolonialistiset sävyt. Kärjistäen voi sanoa, että aidoimmillaan ja kiinnostavimmillaan amerikkalainen itseoppinut taiteilija on mustaihoinen, kotoisin Etelän syrjäseuduilta, kouluttamaton, köyhä, pakkomielteinen tai jopa skitsofreeninen, ehkä myös rikollinen. Kontrastina tälle välittäjät ja keräilijät ovat valkoisia koulutettuja hyväosaisia.

Suomalaiset ITE taidetta käsittelevät kirjoitukset sisältävät runsaasti taiteilijoiden elämäkerrallisia tietoja. Kun kerran tarkastellaan teoksia, joiden yhteinen nimittäjä on ”itse tehty elämä”, on ymmärrettävää, että taiteilijan persoona ja arki halutaan mukaan kokonaisuuteen. Elämäkerran käsittelyssä on kyse kontekstin luomisesta omaperäisille ja yllättäville kansan luovuuden muodoille.

Myös amerikkalaisten itseoppineiden taidetta käsittelevässä taidepuheessa taiteilijan identiteetti ja elämän tarina linkittyvät osaksi teosta. Päämääränä on kuitenkin teosten tarkastelua rikastuttavan tiedon lisäksi tarjota todisteet niiden autenttisesta alkuperästä. Itseoppineilta peräty aitous on kulttuurista koskemattomuutta, joka paitsi oikeuttaa teosten pääsyn itseoppineiden taiteen kategoriaan, takaa samalla niiden rahallisen arvon taidemarkkinoilla. Elämäkerrallisten tietojen ohella autenttisuutta voidaan arvioida myös esimerkiksi elinta-

van mukaan. Vaikka amerikkalaiset rakastavat ryysyistä rikkauteen tarinoita, vaikuttaa siltä, ettei itseoppinut taiteilija voi menestyksen myötä muuttaa elintapojaan taiteilijanuransa kärsimättä.

TAIDEKAUPAN KOLMIODRAAMA

Yhdysvalloissa itseoppineiden taidekentän keskeinen vaikuttaja on taidekauppa. Tämä suhdeverkosto perustuu itseoppineiden taiteilijoiden, välittäjien ja keräilijöiden kolmiyhteyteen. Siitä huolimatta, että kaupankäynnin keskushahmo on itseoppinut taiteilija teoksineen, hänen täytyy pysytellä ulkopuolisena. Kouluttamattomuus ja ulkopuolisuus muodostavat taiteilijan kompetenssin itseoppineena taiteilijana, samaan tapaan kuin koulutus ja näyttelytoiminta luovat ammattitaiteilijan uskottavuuden. Itseoppineen aitous on vaarassa turmeltua menestyksen myötä, eikä menetettyä viattomuutta saa koskaan takaisin. Taiteilija tarvitseekin teoksilleen välittäjän, jottei itse joutuisi liian läheiseen kosketukseen taidemaailman vaikutteiden kanssa.

Yhdysvalloissa nämä välittäjät taidekauppiat ja galleristit toimivat itseoppineiden taiteen etsijöinä ja löytäjinä. Aito itseoppinut ei voi itse hakeutua taidekentälle, vaan hänet pitää löytää vaikutusvaltaisen taidetoimijan taholta. Välittäjien työnä on tuoda teokset keräilijöiden ulottuville, ja vaivanpalkaksi he vievät valtaosan niiden taloudellisesta tuotosta. Tähän heidät oikeuttaa se, että he toiminnallaan tekevät itseoppineiden tuotoksista taidetta luoden niille samalla rahallisen arvon ja kyvyn. Uuden kyvyn markkinointiin on käytettävä runsaasti varoja, eli välittäjän täytyy ottaa taloudellinen riski, johon luonnollisesti liittyy voiton mahdollisuus.

Finen mukaan itseoppineiden taiteen keräily on sosiaalista ja yhteisöllistä toimintaa, joka liittyy identiteetin rakentamiseen. Keräilijät tapaavat toisiaan ja kentän

muita toimijoita messuilla, näyttelyissä ja tapahtumissa. He vierailevat taiteilijoiden luona, toisinaan haitaksi asti. Kokoelman kartuttaminen on jatkuvaa esteettisten valintojen tekemistä. Keräilijät voivat nähdä eräänlaisina käsitetaiteilijoina, jotka luovat hankkimistaan teoksista koosteen ja tekevät näytteillepanosta taideteoksen. Koska teokset yleensä esitetään kotiympäristössä, niiden tulee olla visuaalisilta ominaisuuksiltaan miellyttäviä, mutta myös teoksiin ja tekijöihin liittyvät tarinat vaikuttavat ostopäätökseen.

Vaikka itseoppineiden taiteen keräily perustuu yleensä henkilökohtaisiin mieltymyksiin ja omistamisen haluun, voi siihen sisältyä myös taloudellisen hyödyn tavoittelua. Ei näytä olevan harvinaista, että teoksen alkuperäiseen hankintahintaan lisätään jopa kolme nollaa sen saapuessa Etelän takamailta New Yorkin markkinoille. Välittäjät keskittyvätkin suurempien voittojen toivossa uusiin löytöihin eivätkä mielellään jälleenmyyjä teoksia keräilijöiden kokoelmista. Tämä vinouttaa taidekauppaa ja vähentää itseoppineiden taiteen arvoa sijotuskohteena.

ENTÄ MEILLÄ?

Amerikkalaisella itseoppineiden taiteella ja taiteilijatarinoilla tuntuu olevan monia yhtymäkohtia suomalaisen nykykansantaiteeseen. Itseoppineet asuvat maaseudulla, aloittavat tuotantonsa iäkkäinä ja heidän aiheamaailmansakin muistuttaa ITE taiteen kuvastoa. Myös heidän tekniikkansa ovat itsekehittyneitä ja materiaalit ympäristöstä löytyviä. Finen tutkimus kuitenkin osoittaa, että näiden kansanluovuuden ympärille kehittyneiden taidekenttien luonteessa ja toimintatavoissa on suuria eroja. Suosiostaan huolimatta amerikkalainen itseoppineiden taide on matalan statuksen taidetta, jota usein ylenkat-

Kansantaidetta myynnissä
- mainos Raw Vision Magazinessa

sotaan valtavirran kriitikoiden, median, museoiden ja yliopistojen taholta. Vaikka Yhdysvalloissa itseoppineiden taiteeseen kohdistuu jonkin verran tutkimusta, todellinen määräysvalta on niillä, jotka äänessä ovat shekkivihollaan. Amerikkalaisten itseoppineiden kentällä portinvartijoina

ovat markkinat. Suomessa tilanne on täysin päinvastainen. Meillä ITE taidekenttää on alettu tietoisesti luoda ja määrittämään museonäyttelyiden ja julkaisutoiminnan avulla.

Kuinkahan moni ITE taiteilijamme itse asiassa täytätäisi amerikkalaisille itseoppineille kohdistetut autenttisuuden vaatimukset? Meilläkin itseoppineita etsitään ja löydetään, mutta ei oma aktiivisuus tai taidekäytäntöjen tuntemus ole esteenä ITE taiteilijuudelle, mikäli ilmaisu on säilyttänyt riippumattomuutensa. Tietysti voi ajatella aitouden säilymisen takeeksi riittävän jos senkin, ettei meillä ole sellaisia ITE taiteen markkinoita, jotka houkuttaisivat tuotantoon taloudellisen hyödyn toivossa. Suomalaiselle ITE taiteelle ovat tyypillisiä myös suuriin pihaveistoksiin, joiden ympärille tuskin helppo rakentuu aktiivisia taidemarkkinoita.

Parhaiten itseoppineiden taidemarkkinoilla näyttääkin myyvän maalaustaide, jota meillä ei ole paljonkaan ITE yhteyksissä esitelty. Meillä melkein joka syrjäkylältä löytyy maalauspiirejä ja muuta taideopetusta. Ehkä tämän vuoksi meillä on Yhdysvaltoihin verrattuna suhteessa niin vähän itseoppineita maalareita. Jos oppia ja esimerkkiä on helposti saatavilla, ei tule tarvetta omaan pääseen ongelmanratkaisuun. Mitä taas tulee pihaveistosten yleisyyteen, Suomen maaseudulla on perinteisesti suuret tontit ja pienet tuvat. Ehkä se selittää ITE taiteen ilmenemismuotoja paremmin kuin kansanluonne ja kysyntä. ■

Kirjoittajat

Kari Blomster

FM, kirjastonjohtaja, Rantsila

Arja Elovirta

FL, taidehistorioitsija, Taide lehden päätoimittaja 2006 , Helsinki

Minna Haveri

TaM, kuvataideopettaja, taidekasvatuksen jatko opiskelija, Helsinki

Marjut Huuskonen

FT, folkloristiikan tutkija, Turku

Satu Itkonen

FM, vapaa kirjoittaja, taidearvostelija, Helsinki

Katri Kallio

toimittaja, Ruukki

Otso Kantokorpi

Taide lehden päätoimittaja 1998 2005,
Kritiikin Uutisten päätoimittaja 2006 , Helsinki

Marja-Terttu Kivirinta

taidearvostelija, Helsingin Sanomat, Helsinki

Alpo Koivumäki

ITE taiteilija, Kauhajoki

Lauri Oino

FM, hankekoordinaattori, ITE museo, Kaustinen

Väinö Oja

ITE taiteilija, Paimio

Erkki Pirtola

taiteilija, vapaa toimittaja ja kirjoittaja, Helsinki

Colin Rhodes

Ph.D, taidehistorian ja teorian professori, Loughborough University

Jaana Saario

TaM, kuvataiteilija, Halikko

Yrsa Slotte

toimittaja, Kokkola

Elina Vuorimies

FM, hankekoordinaattori, ITE museo, Kaustinen